

MAAOMAVALITSUS

EESTI MAAOMAVALITSUSTE LIIDU HÄALEKANDJA

31. Oktoober 1933. A.

Nr. 10

ÜHETEISTKÜMNES AASTAKÄIK

Väljaandja: Eesti Maaomavalitsuste Liit.

Toimetaja: F. Wellner.

Tellimise hind:	Toimetus ja talitus:	Kuulutuste hind:
Aastas Kr. 5.—	Tallinnas, Suur Roosikrantsi nr. 12. Tel. 452-72. Posti j. arve nr. 252.	1 lhk. Kr. 20.—, ½ lhk. Kr.
Pooles aastas „ 2.50	Jooksvad arved: Eesti Panga Tal-	10.—, ¼ lhk. Kr. 5.—, ⅓ lhk.
1923 aastak. „ —.50	linna osak. nr. 609, E. Rahvapangas	Kr. 2.50, ⅓ lhk. Kr. 1.25.
1924—1931. a. à „ 2.50	ur. 991 ja Põllumeeste Keskpangas nr. 728.	Dokumentide kaotamise kuulu- tused 50 senti dokumendi pealt.

Ilmub üks kord kuus, 12 numbrit aastas.

MAAOMAVALITSUSTEG. KONGRESSI ERINUMBER

SISU:

Kongressi siht, ülesanded ja saavutused	Lhk. 147
Kongressi avamine ja juhatus ning sekretariaadi- valimine	„ 148
Omavalitsuse mõttest. — K. Päts	„ 149
Omavalitsuste tähtsus Eestis ajaloolisest seisukohast — Prof. J. Uluots	„ 154
Maaomavalitsuste kui omavalitsuste osa riigikoda- niku seisukohalt — K. Parts	„ 160
Maakonnaomavalitsustest, nende organitest ja üles- annetest administratiiv ja järelvalve alal — P. Männik	„ 163
Maavalitsuste osa hariduse alal — E. Rosenberg	„ 171
Maavalitsuste osa teede ja põllumajanduse alal — N. Vatter	„ 175
Maavalitsuste osa hoolekande ja tervishoiu alal — V. Rebane	„ 181
Vallaomavalitsuste korraldus tulevikus — A. Suurkivi	„ 184
Väikse ja suure valla küsimus — A. Eichenbaum	„ 187
Maakonna- ja vallaomavalitsuste majanduslikust seisukorrast — F. Vellner	„ 192
Läbirääkimisi	„ 198
Maaomavalitsustegelaste kongressi otsused	„ 204
Lõpptulemusi	„ 206
Kuulutusi	„ 146,208

Vallavalitsustele

Kuulutage
hobusepasse ja teisi
dokumente

maksvusetuks

ainult maaomavalitsuste
häälekandjas
„Maaomavalitsus“

Eesti Omavalitsuste Kinnitus A.-S.

„OMA“

Põhi- ja tagavarakapitalid üle
Kr. 520.000.—

toimetab

tule-,
elu-,
rahe-,
koduloomade-,
murdvarguse- ja
klaasikindlustusi

Edasikindlustuste vastuvõtmine valdade vastastikku kindlustusseltsidelt.

Seltsi osanikkudeks on kõigi maakondade omavalitsused, paljud linna-, alevi- ja valdade omavalitsused.

Seltsil omad majad Tartus ja Viljandis.

Juhatus ja peakontor: Tartus, Riia tn. 41, telef. 3-44 ja 5-62.

Peaagentuurid:

Tallinnas, Väike-Karja tn. 3, telef. 437-59.

Rakveres, Viru Pangas, telef. 109.

Pärnus, Rüütli tn. 29, telef. 2-30.

Agentuurid kõigil pool üle maa.

Maavalitsustele.

Liidu büroos on veel piiratud
arvul järele jäänud ja saadaval

põllupidajate võlgade korraldamise

PLANKETTE.

Eesti Maaomavalitsuste Liit.

Kongressi siht, ülesanded ja saavutused.

Maakonna- ja vallaomavalitsuste reformi küsimus on seisnud juba aastaid päevakorral. Seda küsimust on arutatud korduvalt, on väljatöötatud seaduse eelnõusid, kuid küsimuse lõpulik otsustamine on senini viibinud. Nüüd on aga asjade käiku tulnud näiline pööre. Vabariigi Valitsuse poolt on Riigikogule esitatud Maakonnaomavalitsuste kaotamise seaduse eelnõu ja ühel ajal sellega on lõpulikult koostatud Vallaomavalitsuse seaduse eelnõu.

Kuid kahjuks peab märkima, et kuigi on jõutud maavalitsuste reformi küsimuses juba konkreetse seaduse eelnõuni, siis sellevastu on selles eelnõus läbiviidud põhimõtted täiesti vastolus omavalitsuste ja maa huvidega ja seisukohtadega. Eriti Maakonnaomavalitsuste kaotamise seaduse eelnõu näeb puhtakujulist omavalitsuste asendamist uute kohapealsete riigiasutustega. See on kaugeleminevam seaduse eelnõu, mis meil kunagi selles suunas on välja töötatud. Pealegi tahetakse küsimusi lahendada volitusseaduse alusel n. n. raamseaduse teel. Sellega sellist suurt ja laiaulatuslikku küsimust, nagu on seda omavalitsuste reformi küsimus, tahetakse lahendada ühe käeviipega — ühe valitsuse määrusega. See põhimõte ja see tegutsemisviis on vastolus küsimuse suure tähtsusega ja laiaulatuslikkusega.

Ühel ajal maakonnaomavalitsuste reformiga seisab ees ka vallaomavalitsuste põhjalik ümberkorraldamine. Suurt hulka vähemaid valdu ähvardab kaotamine. Vallaomavalitsuste organite, s. o. vallavolikogu, vallavalitsuse ja vallavanema ülesannetes ja võimupiirides kavatakse ettevõtta olulisi muudatusi.

Omavalitsuste majanduslik seisukord on kujunenud viimasel ajal väljakannatamatuks ja seistakse küsimuse ees, kuidas täita eelarvet ja kust võtta vajalisi tulusid. Teiselt poolt aga teame, et viimastel aastatel on järjekindlalt kärbitud omavalitsuste tuluallikaid, kuid sellejuures on nende peal lasuvad ülesanded, kohustused ja kulud veelgi suurenenud.

Kõikide nende määrava tähtsusega ümberkorralduste kohta maaomavalitsustes pidi maaomavalitsustegelaste pere avaldama oma seisukohad. Ja sellepärast otsustatigi Eesti maaomavalitsuste liidu nõukogu ja juhatuse poolt kokku kutsuda

üleriiklik maaomavalitsustegelaste kongress.

Kongress kujunes oma meeololu ja saadikute arvu poolest jõurikkaks. Kokku oli tulnud 160 valla ja 54 maakonna esitajat. Sellest ja kongressi sõnavõtjate meeolulust nähtus, et omavalitsustegelastel on suur huvi praegu päevakorral olevate omavalitsuste ellu puutuvate küsimuste vastu. Kongressist osavõtjad olid arusaamises oma suurest ülesandest, mida tabavalt väljendas üks kongressi liige — „meie ei või oma sammudega järgmiste põlvete etteheiteid välja kutsuda!“ Kongressil vastuvõetud resolutsioonid näitavad selgelt, et maaomavalitsustegelased kindlalt suudavad orienteeruda praeguses olukorras ja vääriliselt hinnata omavalitsuse põhimõtet reformi küsimuses. Kuigi kongress nõudis põhjalikku reformi maaomavalitsuste korralduses, mõisteti aga täiesti hukka valitsuse sammud maakonnaomavalitsuste täielises lammutamises ja uute riigiasutustega asendamises ja leiti, et maakonnaomavalitsuste reformi juhul tuleb väljuda ikkagi omavalitsuse põhimõttest.

Kongressi meeolulust selgus, et valdade ümberkorraldus on hädavajaline nende elujõulisemaks, tugevamaks ja iseseisvamaks tegemise suunas. Praegune valdade seisukord on sarnane, kus vallaomavalitsustel ei ole nimetamisväärt iseseisvust ega tarvilikke õigusi ja vallad on sattunud suurte kohustuste kandmisel majanduslikku raskustesse.

Kõigil neil kaalutlustel leidis kongress, et nii maakonna- kui ka vallaomavalitsuste reform on möödapääsematu ja hädavajaline. Kuid selle suure reformi juures ei tohi kärpida maa õigusi ja tuleb kindlaks jääda omavalitsuse põhimõtte juure ja muuta omavalitsused tugevateks iseseisvateks üksusteks, kes oleks võimelised kanda nende peale pandud suuri avalikõiguslikke ülesandeid.

Kongressi poolt vastuvõetud resolutsioonid kajastavad kõige selgemalt omavalitsustegelaste ja maa seisukohti reformi ja omavalitsuste praeguse olukorra suhtes. See on kristalliseerunud maaomavalitsustegelaste tahe ja parem äratundmine, kuidas teostada tulevase otsustavaid samme omavalitsuste reformi küsimuste alal. Ja selle selge ja spontaanse tahtega

peaks arvestatama ka seal, kus tegeliku teostamise leiavad vastavad reformi küsimused, s. o. Valitsuses ja Riigikogus. Samuti tõsiselt tuleb arvestada ka omavalitsuste ellu puutuvate teiste otsustega, eriti majanduslikul alal ja tuleb ka vastavaid

samme astuda omavalitsuste elu tervendamiseks ja parandamiseks.

Loodame, et kõigi maaomavalitsuste tegelaste kongressi otsustega ka tõsiselt arvestatakse ja neid mõistetakse, siis on ka kongress oma otstarbe täitnud.

Kongressi avamine ja juhatuse ning sekretariaadi valimine.

Maaomavalitsuste liidu esimees H. Lauri: Lugupeetud härrad ministrid, lugupeetud härrad külalised, austatud maaomavalitsuste tegelased! Eesti maaomavalitsuste liidu algatusel ja kutsel astub täna kokku üleriiklik maaomavalitsuste tegelaste kongress. Eesti maaomavalitsuste liidul on õnn tervitada teid oma kongressi töö algusel. Maaomavalitsuste tegelaste kongress ei ole kutsutud kokku mõne kombe pärast, nii nagu kongresse ikka teatava ajavahemiku tagant kokku kutsutakse. Maaomavalitsuste tegelased tulles kehvad ja raskel ajal suurel hulgal kokku siia pealinna, ei ole tulnud mingi isikliku kasu ootusel ja lootusel. Selle erakorralise kokkutulemise maaomavalitsustegelaste kongressiks on põhjastanud vabariigi valitsuses ja riigikogus praegu päevakorral olevad reformid maakonna- ja vallaomavalitsuste ümberkorraldamise alal, samuti eelolev põhiseaduse muutmise eelnõu, milline muuseas tahab eneses haarata omavalitsuslike küsimuste korraldamise ja omavalitsuste esinduskogude ja valitsusorganite volituste edasilükkamise küsimus.

Maakondade ja vallaomavalitsuste raske seisukord ja teised päevakorralolevad küsimused huvitavad maakonna- ja vallaomavalitsuste tegelasi, kes enamikus töötanud meie omavalitsuste asutustes Eesti Vabariigi algupäevist peale ja koguni varemgi, kes omavalitsuse küsimusi meil kõige paremini tunnevad. Need maaomavalitsuste tegelased ei või rahulikult pealt vaadata oma kõva sõna ühiselt ütle mata jätta selle kohta, kuidas maarahva elunõuete kohaselt õieti ja kõige otstarbekohasemalt seda ümberkorraldamist teostada.

Maakonna- ja vallaomavalitsused, olles vanemad kui Eesti Vabariik ja vallaomavalitsuste tegelased võttes Eesti Vabariigi ülesehitamise tööst kõigi oma jõududega osa, on kasvanud ja arenenud ühes

riigiga ja on kujunenud riigiaparaadi tarvilikkudeks ja väärtuslikeks osadeks. Sest omavalitsuste huvid on suurel määral ka riigi huvid ning ühenduses sellega, omavalitsuste heakäekäik ka riigi huvides.

Sellepärast ei saa teisiti, kui maaavalik arvamine peab avaldama oma seisukohad.

Maakonna- ja vallaomavalitsuste tegelased on kümne aasta jooksul küll oma kongressidel ja koosolekutel asutuste ümberkorraldamist omavalitsuse põhimõtete alusel otstarbekohasuse ja kulude kokkuvõtte seisukohalt nõudnud, isegi selleks vastavad kavad koostanud. Kui aga nüüd sootu uute ja omavalitsust eitavate kavade järele maakonnavalitsused likvideeritakse, varandused ja sissetulekud riigistatakse ja vallaomavalitsused, kui maarahva ainukesed esindused alles jäävad nõrgestatud olekus, siis ei saa teisiti, kui maaomavalitsuste tegelased, kui kõige kompetentsem kogu sel alal, peab oma lõpliku sõna täna ja homme ütleva.

Nende suurte ja tähtsate valitsemise küsimuste otsustamisel ei tohi olla aset kitsal parteipolitical, vaid siin peavad seisma esikohal omavalitsuse ja sellega ühes ka riigi huvid.

Selle töö juurde tuleb asuda sooja Eesti südamega, suure asjatundmisega ja selgete sihtidega.

Tänase töö juurde asudes, peame isäralist tänu juba ette avaldama neile, kes selle töö juures meile abiks on ja need on härrad referendid. Nende ettekannete põhjal saame küsimusi kaalumisele võtta ja seisukohti avaldada.

Kuid kaaludes ja süvenedes tööle meie maaomavalitsuste korraldamise alal ei tohi meie ära unustada, et omavalitsused üksi ei korralda seda, vaid meie omavalitsuste raskemad ülesanded on kõrgema võimu — riigikogu kätte usaldatud. Kongress saadab oma tervitused riigikogule ja

riigikogu esimehele, niisamuti tervitab kongress vabariigi valitsust, riigivanemat ja valitsuse liikmeid.

Loodan, usun ja soovin, et kongressi liikmete kui ka seadusandliku kogu ja keskvalitsuse esindajate vahel täielik üksmeel valitseks kõigi päevakorras olevate küsimuste juures, et kõik arusaamatused selgineksid ja laheneksid ja seega meie kongressi töö viljakaks osutuks. Selle sooviga avan eesti maaomavalitsuste liidu nimel maaomavalitsuste tegelaste kongressi, soovides kongressi tööle kõige paremat edu!

Järgneb nüüd kongressi juhatuse ja sekretariaadi liikmete arvu kindlaksmääramine ja kandidaatide ülesseadmine.

Valitakse ühelhäälel kongressi juhatus järgmises koosseisus:

H. Lauri, P. Männik, A. Kohver, A. Einseln, A. Suurkivi, E. Laanberg ja J. Liivik.

Samuti valitakse ühelhäälel sekretariaat järgmises koosseisus: A. Eichenbaum, A. Lusik, V. Tartu, A. Rei, F. Vellner, E. Öunapuu ja H. Kõrv.

Omavalitsuse mõttest.

K. Päts.

Lugupeetud kongressi liikmed! Oma avakõnes lugupeetud liidu esimees soovitas, et kongress töötaks selle tähtsa küsimuse lahendamisel üksmeelselt. Selle peale pean oma referaadi algul kohe tähendama, et ühtmeelt omavalitsuste küsimuste lahendamisel leida, on peaaegu võimata. See on ülesanne, mis mõtlevate inimeste üle jõu on käinud, sest see on üks kõige keerulisem ja kõige raskemini lahendatav küsimus riigi ja seltskonna eluhuvide lähendamisel olnud.

Omavalitsuste küsimus selles ulatuses, nagu seda praegu riikides käsitatakse, on alles uuema aja sünnitus.

Mineva aastasaja keskmistel aastakümnetel kerkisid päevakorrale küsimused, kuidas seltskond saaks ennast rohkem maksma panna. Sellega ühenduses hakkas seltskondlik jõud ikka rohkem valitsusele peale käima, et ennast, see on, seltskonna osavõtmist riigielus igal alal laiendada. Sel alal olid seni väga nõrgad alused, peale Inglismaa.

Meie teame, et keskaja riik ei tundnud omavalitsust, kui niisugust, vaid siis oli kogukonnavalitsus, mis väga kitsapiiriline. Viimasel olid täita teised ülesanded, mitte riiklikud, ja enamalt jaolt need, mis said tarvilikuks varanduse kaudu. Seega tekkis keskaja riigis kõigepealt kogukondlik vool. Selle kõrval tundis keskaja riik veel seisusi korporatsioonide näol. Neil olid vabadused, missuguseid võisid tarvitada niipalju, kui need riigi poolt tunnustamist leidsid. Nii olid rüütelkondadel suuremad õigused, käsitöölistel aga vähemad.

Kuid nagu juba tähendasin, olid kogukondadel täita muud ülesanded, mis riigivalitsemise küsimustega palju kokku ei puutunud.

Kui siis seltskonnas tekkis tahtmine end panna maksma, siis kõigepealt läks seltskonna huvi kogukondade omavalitsuste vabaduste ja nende võimkonna tegevuspiirkondade laiendamise peale välja. Nii tekkis poliitiliste voolude programmi küsimus. Kogukondade vabaduste laiendamine, riigi valitsemisest vabade kogukondade osavõtt sai kõigi vabameelsete erakondade ja poliitiliste tegelaste lipukirjaks. Vaba kogukond sai sel ajal kantsiks, kelle ümber kogusid need, kes tahtsid riigivõimu piirata. Seltskond tegi vabast kogukondadest oma pailapse ja vaba kogukond pidi olema kantsiks, kelle ümber kogus seltskond, et riigivõimu vastu rünnakut alata. Nii tekkiski n. n. kogukondline vool. Omavalitsuste küsimuste seletamisel see vool läks kõigepealt sellest välja, et riigivõimul ei pea olema mingisuguseid õigusi neid majanduslikke küsimusi, mis varandustega ühenduses, oma kätte kiskuda. Tsunftidel ja gildedel, mis olid linnades tekkinud, olid oma varandused. Ka valdades, valla-kogukondadel olid oma varandused. Kõik need varandused pidid nüüd riigivõimu alt vabad olema. Selle juures aga taheti vabade kogukondade võimupiire laiendada hariduse alal ja politseivõimu küsimuste käsitlemisel. Nende küsimuste lahendamine pidi mineva nüüd kogukondade kätte. See vool seadis kogukonna ja riigi vahel kindla piiri. Ta kartis kogukonnale riigi pealetungi ja riigivõimu vahelesegamist kogukonna

elus. Selles aga nähti kogukondade poolt riigivõimu ignoreerimist. Aga ühtlasi sellega, kui seltskond ikka rohkem ja rohkem sai riigi seadusandluse võimu juurde, tulid õpetlased ja politikategelased arvamisele, et kas see on õige, kui katsume seltskonda riigist lahutada, kui teeme nii öelda riigi riigis?

Saksamaal, kus riigiteadlased ja politikategelased olid ühed ja samad, tekkis teine seletus, mis vastu käis esimesele seltskondlikule voolule. Seal öeldi, et omavalitsuse ülesanded on ka riiklikud ülesanded. Omavalitsus ei lahenda mitte ainult kohalikke ülesandeid, vaid iga omavalitsuse ülesanne on lahendada riiklikke ülesandeid. Ja riik on oma arenemisekäigul sinna välja jõudnud, et omavalitsuste organite näol organiseerib riik seltskonda. Omavalitsuste organiseerimine on tähtis samm ja selle peale ei tule vaadata mitte nii, et riik ja omavalitsus on üksteisele vaenulikud. Aga siiski teatav vahe peab jääma. Riiklik suveräänvõim peab olema kõrgem võim ja omavalitsused täidavad riiklikke ülesandeid teatavates piirides riigivõimu järelvalve all, kuid riik ei saa omavalitsusi käskida. Neile on antud teatavad õigused, mis üheõiguslikuks tunnustatud ja seepärast iga käskimine riigi poolt, kus ta talitab ainult oma tahtmise järgi, on juba omavalitsuse vastane. Lahkhelid nende kahe vahel lahendab kolmas instants ja see on kohus.

Vaadake, see on omavalitsuste küsimuse lahendamise koguni vastupidiselt, kui seda lahendas seltskondlik vool. See tahtis kogukonnast ja riigist teha kaks vaenulikku laagrit. Siin aga näeme, et omavalitsuse kaudu riik organiseerib ja kasvatab seltskonda. Need õpetlased ja suured politikategelased, kes sellel seisukohal olid, ütlesid nii: kui seltskond võib ennast avaldada seadusandluse kaudu, siis peab riigi teise suure ülesande teostamisel seltskonnal samasugused eneseavaldamise võimalused olema ja see eneseavaldus oleks omavalitsuste näol. Kui võtame riigi kõrgema võimu, seadusandliku võimu, siis oli see võim kuningate käes, mille kõrvale olid seatud seadusandluse korraldamiseks parlamendid, mis niisamuti riigi kõrgemat võimu poolt nimetati. Omavalitsused olid seega teoreetiliselt ammu olemas. Sellest tekkiski vaba valitsemise teooria õigusteaduses. Selle vaba valitsemise teooria silmapaistvamaks esindajaks on Saksa silmapaistev politikamees ja jurist von Stein. Ta ütleb, et igasugused

ülesanded, mis riiklikkudes laialdastes huvides kellegi organi poolt tehakse, sellele vaatamata, et organ ise riigivõimu asutuse käsutuses ei seisa, on riiklikud ülesanded. Ta ütleb, et kui mingi selts võtab enese teostada riiklikke ülesandeid ja ta selle juures seltsi lepingu põhjal tegutseb, tegutseb ta seega ikkagi vaba valitsemise alal.

Vaba valitsemise mõiste on põhiseadusliku riigi valitsemise süsteemi juures väga laialdane mõiste. Von Stein asetab seltskonna osavõtmise küsimuse riigivõimu teostamisest väga tähtsaks kohale ja ütleb, et omavalitsuse ülesandeid täidavad igasugused esinduskogud, delegatsioonid ja nõukogud valitsuste juures. Kõik need kojad täidavad omavalitsuste ülesandeid ja on vaba-valitsemise organid.

Sellel voolul oli suur mõju seadusandluse kujunemise peale ja selle tagajärjel näeme, et seltskonnas ja seadusandluses kaob terav vahekord ja tekib leplikum vahekord riigi ja omavalitsuste vahel. Tekivad uued seadused, mis omavalitsuste seisukohalt palju kaugemale lähevad, kui endised seisukohad omavalitsuste suhtes.

Omavalitsuste emamaa on Inglismaa. Sealne omavalitsuse tüüp on tekkinud hoopis teistel aladel, kui Euroopa mannermaal.

Kui saksa õpetlane Stein vabavalitsemise teooria ette tõi, siis näeme- et teine saksa teadlane Gneist seletab seda küsimust hoopis teisiti ja läheb võrdlemisi kaugelt lahku esimese õpetlase — Steini — seisukohalt. Inglismaal oli maksev umbes säärane kord, et teatavad maksud, mis riigile tasuda tulid, said lahendatud nii, et teatud ringkonna elanikud astusid seks puhuks ühiselt kokku, võrdluseks võiks siin võtta meie teedetegemise. Maksu, kui niisugust ei olnud, vaid riigile tasuti neid igasuguste muude kohustuste näol. Omavalitsuste ülesandeks aga oli jälgida, et neid kohustusi täidetaks. Riik nägi ära, et omavalitsustele võib kohustusi peale panna, hakkas siis neid kohustusi laiendama ja ka teistsuguseid kohustusi ikka rahkem ja rohkem peale panema. Nii tekkis omavalitsus riigiaparaadina koha peal. Riik pani järjest uusi ülesandeid kodanikkude õlgadele ja omavalitsused täitsid neid kohtadel.

Aga riigi niisuguste ülesannete täitmine nõuab külsid ja on raskustega ühendatud. Kui on tarvis näiteks kohut mõista, siis selleks peab loomulikult olema vaba aega ja peab olema tarvilikult ette-

valmistatud, peab vastav haridus olema, et õiglaselt kohut mõista. Kogu ringi peale ei saa seda aga panna. Sellest tekkiski mõte, et tarvis on kohtunik valida. Ja siis leiti, et kergem on riigil, kui kohtunik palka ei saa. Tekkis auamet. Kohtunikud valiti Inglismaal suurmaapidajate hulgast, üldse varandusega isikute hulgast, kellel oli oma jõukuse tõttu võimalik niisugust auametit pidada. Kohtuniku kätte anti aga veel teisi ülesandeid. Nii tekkis Inglismaal koha peal auameti pidajate instituut, kes palka ei saanud ja ametit pidas auametina, keda kohalikkude ringide poolt soovitati ja keda kuningas kinnitas. Inglismaal omavalitsuse tegelesed olid auametnikud. Kui inimene oli jõukas, siis ta võis seal näiteks kohtuniku ametit pidada. Teataval määral kvalifikatsioon seisis selles, et ta pandi kuningale kinnitamiseks ette. Kuninga poolt kinnitatuna ta sai seega keskvoimu asemikuks koha peal. Valimise moment jäi nüüd kõrvale, ametisse määramine jäi heakskiitmise asjaks, mitte protesti avaldamiseks. Nii näeme, et Inglismaal omavalitsuste tüüp on aukohtunikkude kogu ja väga mitmesuguste ülesannetega.

Saksa õpetlane, kes Inglise omavalitsuste tüüpi uuris, ütles, et Inglismaa tugevus seisab selles, et riik oma ametnikkude kõrval võib kasutada hulgana kohalikke inimesi, kes ei ole seotud karjääri või elukutsega, vaid kes rahva usaldusel ja heakskiitmisel riiklikke funktsioone täidavad. Ja samuti ei ole valimise printsiip omavalitsuste juures tähtis, vaid tähtis on, et omavalitsuse ametnik oleks usaldusega ametnik kõrgemalt poolt, ilma palgata — auametis ja lähema seltskonna ning ringkonna heakskiitmisel.

Nii näeme, et Inglismaa seisukoht omavalitsuse suhtes pääsis võidule, see tähendab, et omavalitsus on üks osa riiklikust valitsusest, kes täidab riiklikke ülesandeid ametnikkude läbi, kes kohapeal valitud, kes palka ei saa ja kes mitte riigiametnikud ei ole. Muidugi jäid nende õlgadele ka teised ülesanded täita, kuid need olid vähema tähtsusega ja ei paistnud silma.

Nüüd näeme — kaks õpetlast lähevad välja seisukohast, et omavalitsus on riiklikust võimust osavõtmine ja et riik organiseerib seltskonda omavalitsuse kaudu. Peavad tekkima õiguslikud subjektid. Teiselt poolt aga öeldakse, et riigivõim ei tarvita niisuguseid omavalitsuse subjekte, vaid küllalt on sellest, kui kohapeal leidu-

vad ametnikud, kes ilma palgata kohapeal üleriikliku tähtsusega ülesandeid täidavad.

Kui vaatame neid kahte alust omavalitsuse struktuuri loomisel, siis tuleme mitmete katsete juurde välja. Meie näeme, et katsuti riiklikke orgaane luua. Isegi Austria, keda loeti muidu tahajäanuks, on omavalitsuse küsimuse alal üks silmapaistvamaid riike Euroopas. Seal on omavalitsustele antud kõige laiemad võimalused autonoomsest seisukohast väljudes.

Teiselt poolt aga näeme, et tekib tung ka omavalitsusi nii korraldada, et omavalitsuse organid tingimata oleksid riigivõimu kohalikkude asetäitjatena, et nad mitte niipalju ei oleneks kohalikkudest valimistest ja kohalikkudest erakondadest.

Siinjuures tuleb tähendada, et Prantsuse suurrevolutsioon omale eesmärgiks seadis riiki ülesehitada, mis nii-öelda kõige täiuslikum vabaduse kuju oli. Sellepärast Prantsuse revolutsioon nägi omavalitsuste asutustes vasturevolutsiooni pesasid. Ta pühkis sellepärast ära vabad kogukonnad ja seadis nende asemele keskvalitsuse võimu esindajad sellest väljudes, et need on kõige suuremad vabaduse kaitsjad. Prantsuse revolutsioon kaotas iga-sugused kojad ja Prantsuse vabariik tsentraliseeris võimu arvates, et see on kõige õiglasem vaba ja ajakohase riigi valitsemise looja.

Nii näeme, et omavalitsuse küsimustes seda ühtmeelt, nagu algul tähendasin juba, kunagi ei olnud. Vaated neis küsimustes on alati lahkuminevad olnud ja nende teoreetiliste lahkuminekute põhjal on omavalitsusi mitmetes riikides mitmesugusel kujul korraldatud ja vahekorid riigi ja omavalitsuse vahel on ka väga mitmesugune olnud.

Kui vaatame lähemaid meid ümbritsevaid riike siis näeme, et Venemaal omavalitsused tekkisid niisama, nagu Kesk-Euroopas, sellest mir- või obschtschinast, ja üks osa, kes seda obschtschinat valitses ja kaitses, tegi seda just sellest seisukohast välja minnes, et maaga ühenduses olevaid kodanikke võimalikult riigi huvide eest kaitsta. Need ei olnud iseenesest mitte tagasikiskuvad isikud, vaid nad kaitsesid just seda maa tarvitamise viisi ja seda väikest tuuma, millest riik võiks alused saada.

Nii tekkis semstvo, mis väljus samuti seisukohast, et semstvo on kants riigi keskvoimu vastu. Iga vabameelne vene

riigi teadlane oli ka semstvo poolt, sest nähti selles väikest kantsi riigi keskviimu vastu. Vene vabameelsed tegelased unistasid, et sellest saab riigi üldkogu, kus vabavalitsemine teostub.

Meie kogukond valla näol tekkis siis, kui Eesti talupoeg vabaks sai, sest enne ei olnud meil mingeid õigusi oma huvide kaitseks välja astuda. Sellest ajast aga, mil talurahvas vabastati, hakkab ka meil olukord muutuma. Meie kogukond varustatakse umbes samade õigustega, missugustega olid varustatud Lääne-Euroopa omad. Siis oli meil ka rüütelkond, mis väga paljus sarnanes Inglise omavalitsusele. Ka siin valitses ametite kogu. Meie rüütelkonna ametnikud ei saanud palka, peale üksikute kõrgemate ametnikkude, kes väiksemaid summe said, kuna ametit pidasid kõik jõukamad mõisnikud, see oli nagu seltskondlikuks kohuseks. Meie rüütelkonna iseäralduseks oli see, et tema ei olnud seotud keskviimuga, nagu Inglismaal, kus iga rahukohtunik kuninga poolt ametisse kinnitati. Meil rüütelkonna peamees ei saanud Vene keisrite poolt kinnitatud, vaid oli seega valitud, kui tema korporatsioon oli ta esikohale tõstnud. Meie rüütelkonnal oli vaba omavalitsuse kuju, temal olid omavalitsuse omadused ja teda võis teatavaks autonoomseks üksuseks nimetada. Ta ei täitnud üksi valitsuse funktsioone, vaid kohtu- ja poliitsei funktsioonide kõrval ta valmistas kohalike maa seadusi ette ja ettevalmistatud seadused läksid teatavas korras Peterburgis läbi ja said maksvateks normideks.

Need omadused, mis meie rüütelkonnal olid, olid põhjuseks, mikspärast Vene keiser riigi viimastel aastatel, kui tekkis mõte meil teostada omavalitsust, läks välja sellele, et see oleks võinud sündida rüütelkonna maksvate seaduste alusel, kuigi nende sisu oleks muudetud selles mõttes, et sealt omavalitsusest oleks võinud osa võtta mitte üksi rüütelimõisate omanikud, vaid ka väikemaomanikud ja linnad.

Meie riigi põhiseaduses on aga kindla sõnaga öeldud, et riik teostab oma ülesandeid kohtade peal omavalitsuste kaudu.

Kui on kindla sõnaga see seisukoht võetud, et omavalitsuste organid ei ole mingisugused riigiga võistlevad, riigivõimu pärast võistlevad organid, riigivõimu pärast sõda pidavad asutused, siis tuleb omavalitsuste asutustele vaadata kui asutustele, mis riigi ülesandeid täidavad. See on aga viimane, kõige kaugemale ulata-

vam seisukoht, see on vabavalitsemise põhimõte. Ka meie põhiseaduses on see põhimõte sarnasel kujul vastu võetud, et omavalitsuste kaudu teostab riik kohtadel omi ülesandeid. Riik on seni nii tegutsenud. Meie teame, et maakondades kohapeal on vähe ametnikke, ja et peamiselt täidetakse riiklikke ülesandeid omavalitsuste kaudu.

Nüüd aga on laialt vool maad võtnud, et kohalikud organid tulevad kaotada ja selle asemele tulevad seada riigiametnikud. Vabariigi valitsuse esindaja tähendas, et see sünnib puht kokkuhoiu mõtetel. Arvatavasti peavad siin siis riigiaparaadi kulud väiksemad olema ja ka talitamise viis otstarbekohasem, sest valitsemise juures ei ole kuludel üksi tähtsus, vaid ka otstarbekohasusel. Igatahes on see meie riigielus üks kardinaalküsimus, kas jätame selle vabameelsete poolt kaitstud ja nii suure hooga püütud vabavalitsemise mõtte maha, see tähendab, jätame seltskonna riigist kõrvale ja asume jälle algtegurite, algrakukeste juurde kogukondade näol. Siin lähevad vaated väga lahku. Küsimus ei seisa selles, kas meie mõne aasta jooksul kulud kokku hoiame, vaid põhimõttes, kuidas tahame riigivõimu organiseerida, kas tahame seltskonda sinna juurde tõmmata või arvame, et bürokraatia valitseb riiki otstarbekohasemalt ja võib tegetseada odavamalt.

Meie ei astu siin ka Prantsuse eeskujule, kes kohalikud omavalitsused oma revolutsiooni ajal kaotas ja neid ei usaldanud, kes omavalitsuste asemele pani ametnikud prefektide näol ametisse. Meie võime siin lahku minna selles mõttes, et meie tahaksime mitte ainult seltskonna osavõtmist näha seadusandlise aparadi tööst, vaid et seltskond ennast kasvataks valitsemise aparadist osavõtmise näol, et seltskond, kes tuleb seadusandliku töö juurde, et ta oleks sellel alal juba teatava ettevalmistuse saanud ja tunneks valitsuse raskusi kohtadel. Ei saa kuidagi ette kujutada demokraatlikult valitsevat riiki, kus seltskond on organiseerimata.

Mul tuleb meelde siin ühe tuntud Ameerika õigusteadlase võrdlus, kes vabadust võrdleb kõige peenema kuldketiga. Ta ütleb, et vabadus, see on peenem kullasepa töö. Niisugune peen kuldkett on ilus ainult naise kaelal, puhtal ja valgel kaelal, kuid kui panete ta kaameli karvasele kae-

lale, siis keegi ei näegi keti ilu ja kaamel ei tunne ka mingisugust lõbu sellest, et tema kaela ehib kuld kett.

Kui tahetakse vabadust ja vaba riiki ja rahvast ehitada ja kasvatada, siis peab kullasepa tööd tegema igalpool. Kui panete aga vask keti kaela, siis on see koormav. Metsloomale võite raske keti kaela panna ja sellega teda kuhugile kinni siduda, nii et ta vagusaks jääb. Härjale võite rõnga ninna panna ja keti kaela, härg muutub siis taltsaks, kuid sel viisil vaba riiki ja vabasid kodanikke kasvatada pole võimalik. Sellepärast ongi see küsimus nii suure tähtsusega ja ei saa seda nii kergelt võtta ja ainult sellest välja minna, et nii tuleb odavam. Palju, mis kõik odavam ei tuleks! Nii võiks kuueklassilise algkoolikohustuse asemele võtta kaheklassilise — ma loodan, mu härrad, teie kõik usute, et see tuleb odavam. Samuti võiks jätta teed korraldamata jne. Aga mispärast meie ei tee seda?!

Arvan, et need küsimused, eriti omavalitsuste küsimus, on palju suurema tähtsusega, kui see küsimus, mille üle praegu nii palju igalpool vaieldakse. Nimelt presidendi küsimus, kas ja kuidas presidendi instituudi maksma paneme. See on küsimus, mille juurde igauks ei pääse ja mida võib ainult ülevalt kirikutorni otsast vaadata. Omavalitsuste küsimus on aga niisugune, mille juurde pääseb igauks.

Mis on kohalik küsimus meie juures? Riikliku tähtsusega küsimus on ka maanteede, hariduse jne. küsimused. Ja kui kõik asjaajamine läheb riigi kätte, siis see bürokratiseeritaks ja sellega oleme suurema muudatuse riiklikus elus teinud kui ükski teine.

Kui meie vaatame teiste riikide ja rahvaste loomise palavikku, siis meie näeme, et ei ole kusagil vaikust ja rahulikku seisukorda: kõik rahvad on ärevil, igalpool otsitakse midagi, sõelutakse vana ja luuakse uut. Ühed räägivad fašismist, teised natsionalismist, kolmandad sotsialismist, ühe sõnaga suured „isimid“ on lendu lastud. Kui nende juures peatuda, siis näeme, et igalpool, ka seal, kus riigivõim tahetakse koondada ühe isiku kätte, kus arvatakse, et jumal on siia maapeale ühe inimese saatnud, kellel on palju tarkust ja teisi voorusi, kes võib üksinda kogu rahvast ja riiki valitseda, ka seal seltskonna osavõtmisele riigi valitsemise tööst suur tähtsus antakse. Kui vaatame, mida teeb Mussolini Itaalias, siis näeme, et

ta organiseerib seal seltskonda, küll aga teisel alusel, kui varemalt. Ta ütleb, et seltskond on olnud senini nõrk, ta on olnud kui liivaterake suure tuule käes, ta ei ole jõudnud ennast kaitsta riigi ülevõimu vastu. Mussolini leiab, et on tarvis igale kodanikule kaitset luua riigi ülevõimu vastu, sellepärast tuleb terve rahvas ümberorganiseerida, kokku liita ja nendele õigusi anda. Fašismi mõte on seltskonna kokkuliitmine, seltskonna kasvatamine üheks võimsaks tervikuks, mitte aga seltskonna lõhkumine. Ja nii näemegi Itaalias, kuidas seal seltskond koondatakse elukutsete viisi, kuidas seal vastavad keskkohad luuakse, — organiseeritud seltskond tuleb seal kõva riigivõimule võistlejaks.

Aga mida näeme meie endi juures? Meie ei taha midagi teha, meie ei taha luua uusi vorme. Meil ei taheta väljuda seisukohast, et seltskonda kõvendada.

Kui nüüd ütleme, et võtame kõik ülesanded maakondadelt ära ja paneme teiste asutuste peale ja anname ühe raamseaduse välja, et omavalitsused on kurjast ja kaotame need ära, ülesanded jagame keskasutuse ja osalt valdade vahel, siis ma ei usu, et see nii kergesti lahendatav on. Kõigepealt vald ei ole organ, kui niisugune, kes võiks kohalikke ülesandeid täita. Näiteks, missugune vald suudab arsti ülalpidada? Riigil tuleb määrata meil arst maakondadesse. Arst on küll vaba praktikaga ja valikuga, aga palju neid arste on, kes maale lähevad praktiseerima! Ehk võtke jälle agronom. Kas suudab vald teda ülalpidada?

Nii ei saa siin raamseadusega midagi teha, ega küsimust kuidagi lahendada. Kas jääb siis vald, nagu ta oli vene ajal, et ajab oma väiksed asju, nõuab politseimakse sisse, peab ühe viletsa vallakoolimaja ülal jne. või kuidas? Minu arvates ei ole see nii lihtne küsimus, valdade vahel ei jää ju mingit sidet.

Kui arvatakse, et vallad võivad teatavates ülesannetes leppida kokku ja tehinguid teha, siis ma ütlen, ega see pole omavalitsus, vaid on lepingu alusel tegutsev selts. Ja sellepärast arvan mina, et kõige pealt, kui meie selle reformi juurde asume, peab meil selge olema, nii seltskonnal, poliitilistel erakondadel ja valitsusel ning seadusandlikul kogul, mida meie oma riigis tahame teha, missuguse põhimõtte järgi valitseda: kas kaotame vaba valitsemise põhimõtte täiesti ära või jääme väikeste saatuse poolt meile kaenalangenud valdadega valitsema või

võtame siiski mingisuguse reformi ette. Ei vaidle ju selle vastu, et meil praegune omavalitsuse süsteem oleks vigadeta ja puudusteta. Ei, sellel on omad vead, on kallis ja sagedasti väga aegaviitev; ei tööta küllalt otstarbekohaselt. Ma ei vaidle kõige selle vastu ja seda ei tee ükski, kes objektiivselt asju hindab. Aga ma ütlen, ega ristimise veega last ei ole tarvis välja heita. Vee viskame ära aga laps jäägu alles! Kui meie omavalitsuses on puudusi, siis katsume neid kaotada ja loome sellele organisatsioonile ümber teistsiti. Sellepärast mina arvan, kui valitsuse esindaja ütles, et nad tahavad kõike seda mingisuguse raamseadusega teha, täiesti ekslik on. Selle üle kõneleme meie veel edasi ja ma ütlen, väga tõsiselt.

Meie ei ole praegu mitte kuulnud seda,

mida raamseaduse taga tahetakse teha, kas tahetakse seal valdade koostegevusele meie omavalitsuse reformi rajada või käia Inglise eeskujule järele, või tuleb keskkohast ametnik koha peale, või luuakse kohalikkude küsimuste lahendamiseks sellekohane kogu, kus küsimusi võib lahendada ja valitud ametnikele juhtnööre anda või arvatakse, et keskkohast kirjutatakse ette, siin on departemang ja see on kõik. Vaadake, mu härrad, need on väga põhimõttelised küsimused ja siin on, nagu viimasel ajal seltskonnast üldse on mööda mindud ega pole seltskonna arvamisi arvestatud, samasuguse nähtega tegemist ja on arvatud, et nii tahame, nii ka teeme!

Arvan, et sellele ajale tuleb ka oma ots peale ja tuleb kord aeg, kus mitte ainult oma tahtmise järgi ei tehta, vaid ka seltskonna tahtmise järgi tehakse.

Omavalitsuste tähtsus Eestis ajaloolisest seisukohast.

Prof. J. Uluots.

Lugupeetud koosolijad! Minu ülesandeks käesoleva päeva juhatusel poolt ei ole mitte peatuda omavalitsuste asutuste juures tuleviku seisukohalt, ka mitte kirjeldada omavalitsuste ülesandeid niisugustena nagu need praegu olemas, vaid minu ülesandeks on kirjeldada meie omavalitsuste minevikku. Pean ütleva, et selle ülesande täitmine on kaunis raske, mitte seepärast, et oleks ainet vähe, vaid seepärast, et on väga rohkesti. Ma pean selle lühikese aja jooksul, mis minu käsutuses seisab, teatava kokkuvõtliku ülevaate andma. Sellest ülevaatest püüan ka teatavad järeldused teha.

Kõige väiksem üksus valla näol ulatub ürgaegadesse tagasi. Juba kaugetel ürgaegadel osutus ainukeseks ühiskondlikuks üksuseks küla ja hiljem küladest koosnev külakond. Külal ja hiljem külakonnal olid täita agrarsed, administratiivsed ning maksustamise ja usulised ülesanded. Maksustamise alal nimetati külakondi vanal Eesti ajal arvatavasti vakkudeks.

Võõraste sissetungimisel Eestisse 13. sajandi algul hakkas senine külade ja külakondade korraldus ühel või teisel määral rebenema. Külade ja külakondade korralduse asemele tulid teised korraldused. Seda lõhkumise ja hävitamise tööd tegid vasallid, suurmaapidajad. Vaatamata sellele aga

veel 13 ja 14 sajandil on Eesti küla ja külakond veel võrdlemisi energiliselt tegutsenud eeskätt agraar, administratiiv ja maksustamise alal. Kuni keskaja lõpuni on maksustamise ülesanne teostunud kohalikkude vakkude kaudu. Ometigi keskaja lõpul on vakkude, külakondade juriidiline ilme siiski tunduvalt muutunud. Need ei ole enam vabadest talupoegadest koosnevad asutused, vaid külad ja külakonnad on muutunud vasallide, mõisahärrade organisatsioonideks, kus ühelt poolt talupojad teataval määral võisid kaasa rääkida, kuna otsustavat osa etendasid mõisahärrad või suurmaapidajad riigivõimu esindajaina. Poola ajal seesugune omavalitsuse korraldus lööb teatava määranu uuesti lõkkele. Poola valitsuse ajal maa ostekoheks ülemuseks sai riigivõim. Niisugustel oludel tekkinud Liivimaal, Lõuna-Eestis vallataolised ühikud, mida kutsuti tol ajal vardjaskondadeks. Iga niisuguse ühiku või vardjaskonna eesotsas oli vardjas, seega vanast Eestist pärit ametikandja. See vardjas või kubjas oli vahemeheks talupoegade ja riigivõimu organite vahel.

Ka Rootsi aja algul olid Eestis niisugused talupoegade ühikud ja kandsid vakkude nimetust, ja nende eesotsas seisid kubjas või vardjas. Samasugune oli ka seisukord taaniaegsel Saare- ja Muhumaal.

Ainult rootsiaja kestel külakondade, vadjaskondade, vakkude tähendus langes, sest maa jagati vasallidele ja talurahva organisatsioonid muutusid tööriistaks vasallide käes. Seda ei suutnud muuta ka rootsiaja lõpp — redutsioon. Vene ajal 18 sajandil leiab see arenemine veel suuremal määral aset. Talupoeg viidi orja seisusesse, talurahva omavalitsused muutusid täieliseks mõisaõiguslikuks organisatsiooniks. Need mõisaringkonnad 18 sajandil tegutsesid mõisahärra käsilastena kohtumõistmise jne. alal. Seega omavalitsuste riismed püsisid, kuid omavalitsuse ise oli muutunud mõisahärra võimualuseks ning mõisaõiguslikuks korralduseks.

18 sajandi lõpul üksikud mõisahärrad, nii Vigala majoraathärra parun Uexküll, hakkasid oma talupoegadele andma suuremaid õigusi. Ühes talurahva vabastamise püüetega hakkas omavalitsuslik kord uuesti elustama, hakkas mõisast hargnema talurahva kohus, administratsioon jne. Nimelt nähti ette mõisahärra nõusolekul vallaharva poolt valitud isikud: kupjad, vallavanemad ja kohtute esindajad. Esialgu, 1802. a. laiendati vastava määrusega talurahva omavalitsuse seesugune korraldus kogu Põhja-Eestile, 1804. a. seadusega ka Liivimaale. Seda talurahva omavalitsust korraldati vastavate mõisa piirkondade järgi. 1816 ja 1819 seadustega tehti talurahvas järk-järgult vabaks ja vallas suurendati talurahva enesevalitsemist.

Mida see juriidiliselt ja sisuliselt tähendas?

See tähendas seda, et funktsioone, mida oli täitnud senini mõisahärra üksinda, pidi täitma nüüd vallaomavalitsus, — seega vallad hakkasid võtma üle funktsioone, mis olid seisnud ennem mõisahärra käes. 1849 ja 1856 aastate seadused lõikasid selle vahekorra valla ja mõisahärra vahel veel rohkem katki selles mõttes, et vallaomavalitsused ei jäänud mõisahärra hooldamise alla, vaid omasid teataval määral iseseisva seisukorra, alistasid mõisahärrade kolleegiumi ülevalve instantsi alla. 1866. a. omavalitsuse seadusega see vallaomavalitsuse ärarippuvus kohalikust mõisahärrast peaaegu hävines. Seesuguste mõisahärrade kolleegiumi ülevalve See tuli ilmsiks selles mõttes, et vallaomavalitsuse organid seati erilise järelevalve instantsi alla. Venestumise ajal seda süsteemi veel süvendati. Viimased mõisavõimu riismed jäid alale mõisapolitse

näol. 1917. a. vallaomavalitsuslik sisemine kord seati demokraatlikule alusele ning kaotati mõisa politsei. Ja nii on see säilinud praeguse ajani selle vahega, et Eesti omariikluse ajal vallakohus kaotati.

Teiseks omavalitsuse üksuseks ajalooliselt seisukohalt vaadatuna on olnud kihelkond. Juba ürgajal oli Eesti elu niivõrt arenenud, et üksikud külakonnad ei suutnud omi ülesandeid, eriti maa kaitsemise alal, täita tarvilisel määral. See sundis neid looma suuremaid ühikuid. Ühinemised sündisid erilise toiminguga kaudu, nimelt vande ja töotuse andmisega, mida arvatakse nimetati kihlamiseks. See sõna on säilinud tänapäevani abikaasade suhtes tulevase abielu sõlmimise puhul. Nõnda tekkisid siis kihlakonnad. 13 sajandi algul on kogu Eesti maa-alal umbes 30—40 niisugust kihlakonda. Nende kihlakondade ülesanded olid usulised, kohtulik — administratiivsed, sõjalised.

13. sajandi algul, kui võõrad võimud ja katoliku usk Eestisse tungisid, ei hävitanud nad seniseid kihlakondi ära. Oli vaja luua teatavaid keskkohi ristiusu levitamiseks.

Selleks kasutati ära senised kihlakonnad, eesti paganlik kihlakond muutus ristiusu kihlakonnaks. Senised kihlakonnad olid mitmel pool liiga suured selleks, et ristiusu tulekuga katoliku kiriku usuliste tarvete rahuldamiseks ühe preestri kaudu oleks võinud teostada. Selleks 13 sajandi algul paganlik kihlakond tehti mitmekesise ristiusuliseks koguduseks, kihlakonnaks. Nõndaviisi on seisukord jäänud praeguse ajani. Õige vähe on hiljem kihlakondade suhtes eriti maa-alalisi muudatusi sündinud. Praeguse ajani üksikud kihlakonnad üksinda või kokku moodustavad üsna täpselt neid piire, mis iseloomustavad Eesti kihlakondi 13 sajandi algul.

Säilides enam-vähem üsna täpselt edasi maa-alaliselt, sündis siiski kihlakondade korralduses ja ülesannetes suuremaid muudatusi. Kihlakonnad jäid keskajal rohkem ja rohkem ainult ja üksinda usuliste tarvete täitmise keskkohadeks, kusjuures vastavalt katoliku kiriku seesmisele ehitisele ei olnud kohalikel elanikel võimalust kihlakonna valitsemisest osa võtta. Katoliku kiriku õpetuse järgi ei ole kirik usklikkude koondis, vaid kirik on ennem haigemaja, kus parandatakse inimeste hingi. Seega siis kihlakond muutus kohaks, kus preester hingede parandamise ülesandeid täitis,

Luteri usu tulekuga muutus kihlakondade seisukord. Vastavalt luteri usu põhimõtetele hakati kohalikele elanikele teatavaid ülesandeid andma ja vastavalt kasvav koguduse omavalitsuse osa kihlakonna valitsemisel. Vastavad ülesanded anti ühele või mitmele mõisnikule kokku patronaadi õiguse nime all. Ühtlasi tulid kihelkondadele juurde mõned teised ülesanded. Seega osutusid Eesti kihelkonnad usulisteks ja administratiiv tsentriteks, kusjuures ühel või teisel määral kohalikul elanikkonnal oli õigus kaasa rääkida, iseäranis kohaliku aadlikkonna näol.

19. sajandil tuli juurde ülesandeid, kihelkonnad muutusid ka kohtulikeks ringkondadeks. 19. sajandi lõpul aga vähenesid jälle kihelkonna administratiivkohtulikud funktsioonid. Seniste luterlike kihelkondade sekka tekkisid 19. sajandil ka kreeka-katoliiklikud kogudused.

1919. a. Eesti ajutise valitsuse korraldusega teostati omavalitsus ka kiriku valitsemisega. Sel viisil kujunesid kihelkonnad kohalikkudeks asutisteks usuliste tarvete rahuldamise alal, missugustena on püsinud praeguseni.

Kolmandaks Eesti omavalitsuste ühikuks on m a a k o n d. Juba vanas Eestis jõudis kätte aeg, mil üksikud kihelkonnad ei jõudnud enam üksinda täita vajalisi ülesandeid, eriti mida nõudis maakaitse. See sundis kihelkondi liitmist otsima, nagu varem külasidki, iseäranis ääremaa del, kus välised hädaohud suuremad. Ka need ühinemised sündisid pühaliku töotuse ja vande andmise kaudu ning vastava liidu lepingutega, nagu kihlakonnad. Sel viisil sündisid maakonnad või maad. 13. sajandi alguks on niisuguseid maakondi Eestis arvult 8. Mõnede maakondade tollaegsed piirid on peaaegu täpselt samasugused nagu praegu, nagu Saaremaa, Virumaa ja teised.

Ainult maa keskpaik — Vändra-Tori piirkond kuni Mustveeni — ei olnud arvatud maadeks. Seal püsis 13 sajandi algul veel kihlakonna korraldus. See on ka arusaadav, sest maa keskpaigas ei olnud neid hädaohte, nagu mujal, ja sellepärast võidi ühiskondlikus korralduses olla rohkem patriarkaalsed ja konservatiivsed.

Muu maaala koosnes maakondadest. Maakonnad tol ajal kujutasid igaüks endast omaette riiki, väikest maariiki. Nime l t i g a l maakonnal oli oma territoorium, oma rahvas ja oma õigus. Igal maal või maakonnal oli oma riigivõim ja oma riigi-

võimu korraldus. Tähtsamaks organiks vastavale maale oli eriline rahvuskogu, millise nimetust täpselt ei teata, küll aga on arvata, et see kandis kärjate nime.

Peale seesuguse parlamendi — kärja, oli olemas eriline täidesaatev organ maavanemate kolleegiumi näol. Iga seesugune ühik oli omaette riik. Iga maa võis pidada vaenlasega sõda ja teha rahu. Teatavateks otstarveteks võidi ka liituda teiste maadega.

Kui 13 sajandi keskpaigas läks meie maa võõraste kätte, siis maakonnad ei hävinenud.

Kõige pealt mis puutub maakonna territooriumisse, siis võõrad härrad ei jaganud maad sel teel, et igaüks hakkas piiri mõõtma ja maad väljajagama, vaid see sündis maakondade kaupa jagamise kaudu. Vähe sellest, — ma olen katsunud seda varem tõendada ja teen seda ka praegu. Ka maakondlik korraldus jäi püsima. Üsna puhtal kujul Lääne-Eestis — praeguse Saare- ja Läänemaa ning osalt Pärnumaa aladel ja vähem puhtal kujul Põhja-Eestis ning mujal. Saaremaal jäi püsima rahva osavõtt 13 sajandi läbi seniste rahvakogude ja maavanemate näol. Neile tulevad juurde vasallid. 14. sajandil on jäänud järele ainult vasallid. Sel viisil kujunesid endistest rahvakogudest Saare-Lääne vasallide maapäevad. Varsti kohaliku vürst-piiskopi juurde tekkis piiskopi-nõukogu. Eesti maavanemad osalt heideti välja, osalt rahvustusid ümber. Maapäev ja maanõunikude kolleegium jäävad edasi Saare- ja Muhumaal. Ka taaniajal, samuti rootsi ja vene ajal. 1917. a. muudeti see ümber Saare maaomavalitsuseks, mis kestab praeguseni.

Umbes sama laadi oli arenemine ka Harju- ja Virumaal. Vasallidel oli vaja kindlustada end Taani kuninga võimu vastu, vastasel korral nad pidid olema ainult sõnakuulajad teenrid.

Juba 1241 a., eriti 1257. aastal vasallid loevad endid kogu maa esindajaks. Nõnda seniste vana-eesti maakonna rahvuskogude aset hakkavad siin täitma vasallide kogud, kaitstes „vande ja töotusega“, nagu varem eestlased, „maa vanu seadusi ja õigusi“. Nõnda vasallid kasutasid ära seniseid rahva kogusid selleks, et vanadele maa õigustele ja seadustele tugenedes, ennast korraldada ja Taani kuninga võimule vastu panna. Samuti püsis edasi maavanemate nõukogu esialgul

kuningliku nõukogu, hiljem maanõunikku-
de nime all. Hiljem, 16, 17, 18 ja 19 sajan-
dil nimetatakse neid maavanemateks —
die Älteste des Landes. Vanad traditsioo-
nid kestavad edasi. Põhja-Eesti maapäev
ei aruta küsimusi kogu Põhja-Eesti ulatu-
ses. Kui Rootsi ajal Järvamaa ja Lääne-
maa tulid juurde, siis otsused maapäeval
tehti endiselt maakondade kaudu. Samuti
püsis ka maanõunikku- kolleegium.
Maapäeva funktsioonid aga suurenesid ja
kasvasid. Nõnda kestis see 19 sajandi 90
aastani. Iseloomustav on selles suhtes
Eestimaa kuberner vürst Schahovskoi üte-
lus, mille järgi Vene keiser ei olnud Eesti-
maal absoluutne monark, vaid väiksem
veel kui parlamentaarne kuningas. „Kui
arvatakse, et Eestimaal Vene keiser on
absoluutne monark, siis on see täieline ja
suur eksitus“, ütleb vürst Schahovskoi,
monarkia ustav teener.

Ja tööpoolest, Eesti maapäeval oli
õigus kohtu, kiriku ja koolitegevusest
osa võtta ning otsuseid teha ilma, et kei-
ser neid oleks kinnitanud. Seega seisis
maavalitsemine kohaliku omavalitsuse
käes, kuna keskvoimu esindaja oli
pealtvaataja osas, ja nagu vürst Schahovs-
koi ütles, ilma et ta oleks saanud vastu
rääkida.

Lõuna-Eestis on areng katkelisem,
keskajal olukord osalt kujunes samasugu-
seks, nagu mujal Eestis. Poola ajal tehti
algus ja püüti luua maakondlikke esindus-
kogusid Liivimaal, kuid rootsiaja tulekuga
need hävinesid. Rootsiaja kestel tehti
veel katset, mis rootsiaja lõpul uuesti hä-
vinesid. Ainult veneajal läks korda Liiv-
vimaal luua umbes sama omavalitsuslik
kord, nagu Põhja-Eestis.

Juba enne 1917. a. tehti katset eestlas-
te poolt omavalitsuslikku korda üle võtta.
1917. aastal läks korda see soov ja loodi
üle kogu Eesti vastavad maakondlikud
omavalitsused organidega, mis praeguse
ajani kestnud.

Neljandaks, l i n n a d e suhtes ei pruugi
mul palju peatuda, seepärast et siin on
arenemine palju lihtsam.

Linnad osaliselt oma korraldustega
juurduvad vana-eesti küla- ja külakondade
korraldustesse. Osa linnaomavalitsusi
kujunes meil nõnda, et suuremate losside
juurde moodustati asulad, kelledele hakati
andma omavalitsuse õigusi. 13. sajandil
tähtsamad asulate kogud omavad linnaõi-
gused. 13—14 sajandil kujunevad linnade
omavalitsused oma organitega ning võrdle-
misi laialdase kompetentsiga. Võrdle-

misi väheste muudatustega kestab see
korraldus edasi kuni 1877. a., mil linnade
omavalitsus kujundati vene linnade ees-
kujul ja vene linnaseaduse kaudu korral-
dati siis linnaomavalitsused. See kestis
1917 aastani. Sel ajal loodi siin muuda-
tus selles mõttes, et see kord demokrati-
seeriti.

Seni ajani olen peatunud niisuguste
omavalitsuslike korralduste juures, mis
haarasid Eesti territooriumi osasid. Nüüd
vaatame, mil määral on tehtud katseid
kogu Eesti territooriumi omavalitsust tea-
tavaks ühikuks korraldada. Vanas Eestis
meie märkasime, et maakonnad olid suve-
räänsed, iseseisvad. Teatavatel kordadel
ja teatavates asjades maakonnad püüdsid
omavahel siiski sidet otsida. See sündis
väikesemate maakondade omavaheliste lii-
tude loomise kaudu. Kuid ei puudunud ka
üldrahvuslik side üldiste kokkutulekute
näol igal aastal maa südames, tol ajal
Raigeles, praeguses Raikülas Rapla lähe-
dal. Seega võib öelda, et teatav
maakondade liit eksisteeris
vanas-eestis, olgugi, et iga maa-
kond jäi iseseisvaks oma toimetustes ja te-
gevuses. Kui võõrad meie maale asusid,
siis oleks eksitus arvata, et seega oleks
loodud tervik vaid ümberpöörduvalt, senise
8 maakonna asemele 13 sajandil kujunesid
4 iseseisvat tervikut oma maahärradega
eesotsas. Hiljem, 14. sajandil muutub see
arv 3-ks. Iga niisuguse maahärra juures
tekkisid maapäevad, millest juba eelpool
kõnelesin. See kolmik-tüüp kestab ka Taa-
ni, Poola ja Rootsi ajal edasi. Hiljem jää-
vad 3 omavalitsuslikku üksust, mis püsi-
vad ka veneajal. Vaatamata sellele, et ve-
neajal Eesti jagunes kubermangudeks, pü-
sisid need kolm ja nimelt Eesti-, Liivi- ja
Saaremaa igauks oma omavalitsusliku
korruga. Iseseisvuse mõte tärkas ikka roh-
kem ja tehti katset üleestilise omavalit-
suse loomiseks, millest ka eestlased võiksid
osa võtta. 1905. a. tehti selles suhtes katse,
kuna paistis, et nende püüete teostamine
võib aset leida. See ebaõnnestus. 1916. a.
Eesti talurahva 100 a. juubelipäeva pi-
dustuste puhul esitati seaduseelnõu, et
Eestimaa maapäevast saaksid osa võtta ka
eestlased. Olud selle läbiviimiseks ei ol-
nud soodsad. 1917. a. tuli eestlastel kuul-
sal Tartu nõupidamisel tarvitada suuri
jõupingutusi, et saavutada ühist omavalit-
suslikku ühikut.

Tuleviku suun ja paleus oli tugevam
kui minevik ja eestlased leppisid kokku, et
luua tervikuline omavalitsuse ühik. Vas-

tav eelnõu esitati Peterburgis, mis viimati, nagu teada, 1917. a. suvel teostus ja millele järgnes vastava eelnõu tegelik läbiviimine. 1917 aastal oli seega õieti omavalitsuse mõttes Eesti esimest korda kogu tema ajaloos ühendatud üheks tervikuks tolleaegse Eesti Maapäeva ja täidesaatva organi — maavalitsuse näol. Seni ajani ei olnud seda sündinud. Mitte 700 aastat, vaid 1000 aastat oli selles suhtes tehtud katseid, mis ei annud tagajärgi. 1917. a. see aga teostus.

Sellel ühinemisel oli lõpmata suur tähendus. Niipea kui Eestit ületavad võõrad võimud, kui mingisugused kuplid olid Eestit katnud ja purunenud, oli 1917. aastast peale Eestis ülemaalse omavalitsuse näol tervik olemas, kes võis need funktsioonid oma kätte võtta, mis seni valitsevate härrade käes olid seisnud. Selles mõttes oli Eesti Vabariik saanud juba 1917. aasta sügisel, kui Maapäev sellekohase otsuse oli teinud. Eesti Maapäev oli see, kelle õlgadel saabus Eesti iseseisvus ja Eesti Vabariik. Seega Eesti Vabariik on saanud omavalitsusest.

Sellega, lugupeetud koosolijad, olen püüdnud kokkuvõtliku ülevaate anda omavalitsuse üksuste kujunemisest. On endast mõistetav, et selles ülevaatlikus kokkuvõttes ei saanud ma üksikasjadesse minna. Lubage, et praegu tehtud ülevaatest teeksin mõningad järeldused, millest ühtlasi järgneks omavalitsuse tähtsus Eestis.

Kuulus Saksa kirjanik Goethe oma veel kuulsamas teoses „Faust'is“ laseb ühel tegelasel öelda järgmist: „Es erben sich Gesetze und Rechte wie eine ewige Krankheit fort.“ Kui praegu tähendatud Goethe ütetus on õige, siis on see õige Eesti omavalitsuste kohta. Aegade jooksul on nendes omavalitsuste ühikutes sündinud mitmesuguseid muudatusi, järk-järgult kohanedes oma aja nõuetele. Kuid nad on püsinud. Kuid omavalitsuse mõtet ei ole suutnud hävitada ei Rooma paavst, ei püha Rooma keiser, ei ka kohalikud vürstpiiskopid, ordumeistrid, ei Poola, Taani ja Rootsi kuningad, ei ka Vene isevalitseja keiser. Omavalitsused Eestis on püsinud aastasadajad ja just nagu uut hoogu saanud Eesti vabariigiga ja omavalitsuse korraga. Selles mõttes peaks ekslik olema arvamine, nagu oleksid Eesti omavalitsused uema aja sünnitus. Vaid ümberpöörduvalt, kui on midagi Eestis alal hoidunud, siis on

just seda Eesti omavalitsused.

Minu arvates võib eeltoodust teha veel teise järelduse.

Teie kõik ei ole võib olla näinud seda, mida võib tähele panna Tallinnas, Toompeal, ja nimelt, et Eesti parlament on ehitatud ruumidesse, mis ümbritsetud 700 aasta vanuste müüridega. See on vististi ainuke juhus, kus parlament asub nii vanades ruumides. Minu arvates on see sümboolne Eesti poliitilisele minevikule. Iga omavalitsus, milline ta ei oleks, eeldab ikka seda, et teatav poliitiline võim on antud kohalikkude tegelaste kätte. See poliitiline võim oli täiel määral omane vana-eesti sellekohastele omavalitsustele. Uuematel aegadel on küll riigivõimused olnud, kes Eesti maa-alal ühel või teisel määral on poliitilise võimu kohalikele tegelestelt võtnud, kuid ikkagi sellele vaatamata on jäänud teatav osa poliitilist iseseisvust meie omavalitsuste kätte. Vaadake, niikaua kui kuskil maal on omavalitsused olemas, olgu veel vähemal määral, kui seda oli Eestis, niikaua ei ole vastav maa poliitiliselt olnud surnud, ta on poliitiliselt tegutsenud. Sellelt seisukohalt ei saa ka öelda, nagu oleks Eesti 1917. aastal õhust saanud. On täielik eksitus kui seda arvatakse. Kui on Euroopas olemas ükski maa, kus poliitiline isetegevus ja poliitiline eneseavaldus järjekindlalt alal on hoidunud, siis on seda Eesti, eriti Lääne- ja Põhja-Eesti. Seega Eesti poliitiline minevik on sootuks teistsugune, kui seda harilikult arvatakse.

Kui 1917. aastal Eesti riik loodi, siis oli enne seda omavalitsuste kaudu meil teatav poliitiline minevik seljataga olgugi, et meie maad valitsesid võõrad võimud, kes seda omavalitsuslikku korda, meie eneseavaldust hävitada püüdsid. Seega on väga sümboolne see vana Taani ehitus, millest kõnelesin eelpool. Need välised seinad, millesse Eesti riigi asutised on paigutatud sümboliseerivad seda, et Eesti on ajalooliselt teatava poliitilise isolemisega maa. Selles suhtes Eestit võib Inglise-, Ungari ja osalt ka Skandinaavia riikidega võrrelda, muidugi teatavate erinevustega.

Kolmandaks tuleb arvestada kasvatuslik tähendust. Poliitiline omavalitsus tähendab õieti ju seda, et osa ühiskondlikku võimu, mis seisab riigi käes on kohalikkude elanikkude käes teostada. Nõnda on see juriidiliselt, kuid veel suuremal määral

oli see nõnda kasvatuslikult. Iga omavalitsuslik tegevus, nagu iga riigi võimust osa saamine, annab teatavat oskust, teatavat vilumust. Vaevalt oleksid muidu 13. ja 14. sajandil võõrad vasallid mõjule pääsenud või rüütelkonnad esinduskogusid suutnud luua, kui nad poleks ära kasutanud vana Eesti korraldusi ja kui poleks olnud seniste asutiste kasvatavat mõju. See tõendab seda, et ka võõrad isikud meie maale tulles, kasutasid seniseid korraldusi ja kasvasid meid oma ülesanded täitma. Eestis elavad rüütliid on sellest suunast kinni pidanud.

Kui talurahvas vabanes, siis hakkas ta ka valitsemisest osa võtma. Esimeseks omavalitsuslikuks üksuseks oli, nagu juba eelpool näitasin, vald.

See kasvatus, mis vallad andsid, võis mitmes suhtes halb olla, kuid ta oli aga siiski suur kool meie rahvale. Valdade kaudu meie inimesed viidi administratiivsetele kohtadele. Mida enam meie vallad iseseisvaks muutusid, seda suurem kool oli see meie rahvale, seda suurema poliitilise kasvatusmeie rahvas sai. Vähe sellest. Nõndasama nagu rüütliid 13. sajandil kasutasid ja kasvasid vana-eesti korralduste tõttu, nõndasama Eesti poliitiline iseteadvus hakkas 19. sajandi lõpul kasvama ja nõudis omale õigusi Eesti Maapäevast osavõtmiseks. Need püüded ka teostusid. Ütlen veel rohkem — poleks enne 1917. aastat Eestis sellekohast omavalitsuslikku korda olnud, ega poleks meie rahvas tarvilikku kasvatust saanud, — ega vormiline omavalitsus ei oleks üksinda aidanud. Asi seisab ikkagi selles, et rahvas oli sedavõrt kasvatatud ja koolitatud, et ta võis riikliku omavalitsuse oma õlgadele võtta. Ja see on arusaadav. Omavalitsus ei tähenda midagi muud, kui seda, et igaüks, iga inimene ei aja mitte omi asju, vaid tegeleb võõraste asjade ajamisega. Selles mõttes on selge, et omavalitsus on kool ja kõrgem kool rahva kasvatamiseks riikliku rahva loomise suunas.

Seega arvan, et ma olen üldjoontes jõudnud järeldused teha sellest, milline tähtsus on olnud Eesti omavalitsustel ajalooliselt seisukohalt vaadatuna. Võtame selle tähtsuse kokku.

Üks Inglise kuulus jurist ütles, et ei ole vägevamat asutust, mis võiks võistelda oma vanaduse, tähtsuse ja mõjukuse poolest sellega, mida esitab endas Inglise parlament. Seda ütelist võib kohandada ka Eestile. Ei ole õiguslikku põhimõtet, mis võiks Eestis võistelda omavalitsuse

ideega, vanuselt pidevuselt ja kasvatusliselt. Eesti omavalitsus on olnud nurgakiviks, millele praegune aeg tugeneb.

Nagu algul ütlesin, ma ei taha praegust aega ja tulevikku puudutada. Lubage aga lõpuks veel piltlikult väljendada seda, mis varem avaldatud. Mina võrdleksin omavalitsust mõnd vana, kräsus, kõdunenud ohvritammega. Ta on vana, kuid teda on kummardanud vanad eestlased, ohvritamme ette on nad toonud omad ohvrid, südameohked ja kaebused, mis eluraskused neile veeretanud. Siis tulid uued isikud, kes ütlesid, et see on paganaaja jäänus. Kuid ka katolikipreester ei saanud ilma selle ohvritammeta läbi, sest rahvas ei oleks muidu läinud nende palvekotta, vaid oleks jäänud oma ohvritammede juurde. Ja ütlesin loomulik kavalus ütles neile ette, et teeme oma töö ohvritammede juures ära, siis on kergem eestlasi ebajumalate kummardamisel üle võtta. Nõnda sündis selle tammega ja nõnda on tamm kestnud praeguse ajani. Tamm on praeguse aja uhkete puude seisukohalt vana puu. Aga selles vanaduses seisabki tema iseäraldus, ka kõige uhkemad puud ei saa võistelda temaga vanaduse mõttes. Ja ei ole ühtki puud, mis oleks ühte kasvanud rahva hingega ja eluga kui minu poolt piltlikult toodud vana ohvri tamm.

Aga see piltlikult toodud vana ohvri tamm ei ole veel väga hästi öelnud seda, mida ma tahaksin. Sellepärast lubage minule tuua võrdluseks kadakat. See on puu, mis kasvab kõige halvemal maal, ta ei nõua head pinda, peaaegu päris liiva ajab ta omad juured. Ühte peab aga temast ütlema — ta on sitke. Teda ei murra suured tuuled ega maru, kui see tuleb merelt maale. Tormid ja tuuled lähevad temast üle. Ja kui teie seisate kuskil Saaremaa kadakasel maapinnal, siis teie võite kadakaist näha üle, teie olete üle kadakate. Aga ühte ei saa ütlemata jätta ega salata: see on kadakas, mis hoiab, et maapind päikese poolt ära ei kõrvetata ja et maa kõrbeks ei muutuks. Selles mõttes on kadakas ühtekasvanud meie kodumaa pinnaga ja ta on niisugune, mis meie maaoludele vastab. Aga ma ütlesin veel rohkem. Kui Saaremaa kadakas, rannal on kidur ja madal, tuua paremasse ja vaiksemasse kohta, kus teda ei vintsuta alalised tormid ja tuuled ning istutada metsa teiste puude vahele, siis see kadakas kasvab kui püramiid üles. Vaa-

dake, kui üldse mingisuguse taimega, mis oleks ka eestipärane, saaks võrrelda Eesti omavalitsusi, siis võiks öelda, et Eesti omavalitsus on sarnane kadakaga. Välistelt ta ei ole küll ilus, aga ta on tugev ja sitke, ta on püsinud sajandist sajandisse vaatamata igasuguste tuulte,

tulgu need siis läänest, või tulgu need idast, tulgu need põhjast või tulgu need lõunast. Välk, mis tuleb tormiga, ei purusta teda, sest kadakal on see omadus, et hoiab end ühte maaga, purustades ühte oksa, ei hävine teised.

Maaomavalitsuste kui omavalitsuste osa riigikodaniku seisukohalt.

Riigikohtu esimees K. Parts.

Ei ole meeldiv ega tänuväärt ülesanne kõneleda asutiste eest, kelle tegevuse üksikute väärnähete ja saamatuste pärast korduvalt pahandusekärgatusi on kuuldavale tulnud ning kelle aadressil kuuled aina kistsendatavat „maha“, „võlla“, nagu seda kuuled eriti meie praeguse aja noorusliku aktiivsema poliitilise voolu poolt, kes sõjakalt kõigi teiste üle kohut mõistab ja oma põhiseaduse paranduse kavaga ka maavalitsustele kadu nõuab, — ning ajal, kus ilmselt mõtlemata tõtatakse tegeliku kaotaja teenet üksteise eest ja üksteise võidu omale pärima.

Minu ülesanne on sellepoolest kergem nende kahe meisterlikult tehtud ettekande järele, et tahan asja praktilisest küljest vaadata.

Kas on siis tõepoolest maakondlikud omavalitsuse asutised meil üleliigsed asutised, parasiidid meie valitsemise ja avaliku heakorra korraldamise aparaadis, ilma kellela väga hästi läbi saadakse ja kellele sellepärast oleks mõistlik teha lõpp?

Vähegi mõtlejal kodanikul niisugust arvamust maakondlike omavalitsuste suhtes olla ei või.

Kas on nad meil kogemata ellu tõusnud? Kas on nad vahest ainult revolutsiooniaegse meeoleolu ja mõtlemisviisi vili, 1917. a. uimastus, mis Maapäeva ja Asutava Kogu inimeste peades edasi huugas, või oli ta saavutis, mille eest meie paremad pead, meie juhid samuti kui rahva hulgas, algades Petersonidest ja C. R. Jakobsonist, võidelnud olid, kes meil semstvo asutiste sisseseadmist olid nõudnud, mille eest lakkamatult välja astuti ning võideldi nii väikestel seltside kui ülemaaliste koosolekutel; küll ajakirjanduses, kelle heaks vaatamata raskest survest

häält tõsteti, küll märgukirjade teel, nii igal võimalikul juhul ka ametlikkudel koosolekutel, olid need põllumajanduse küsimuste arutuseks kokku kutsutud ametlikud kubermangu nõupidamised Riias ja Tallinnas, või otse maaomavalitsuste reorganiseerimise koosolekud kuberneride ja kindralkubeneri juures 1905., 1906. ja 1907. aastail; kõigi reforminõuete juures seisid suuremaulatuslikud omavalitsused kui seda olid vallad ja kihelkonnad esimesel kohal. See, mille eest survest hoolimata, oldi valmis võitlema ja kannatama, ei võinud midagi tühipaljast, mõni miiraash olla, häditseja peajuuri sünnitus.

Või peaks ta nüüd, omariikluse saavutamiseks, üleliigseks osutama?

Kui seda ütelda võib kubermangu semstvo maanõukogu kohta, kelle ülesanded võisid üle minna Riigikogule, keskvalitsusele ja osalt maakondlikele omavalitsustele, ei saa seda kuidagi ütelda viimaste kohta. Riik ei saa suuremaulatuslikul maa-alal ladusalt funktsioneerida ilma kohapealsete mitmeastmeliste organideta. Mida arenenum riigi seesmine korraldus, seda mitmeastmelisemad nad on. Tsentralistlikku korraldust, kus kõik põhjened keskvalitsuse tahtel ja käskudel, võib kasutada eduga küll erakordsetel aegadel ja piiratud tegevusalal, nagu eriti sõjaväes, aga mitte riiklikus elus normaalseis tingimustes. Ja meie näeme, et isegi kõige autokraatlikumates riikides, nagu näit. vanas Venes, ei saadud läbi ilma kohalikkude suuremaulatuslikkude omavalitsusteta, nii kui seda olid semstvod. Meie maakonnad oma valitsemiskorraldusega ei ole mitte mõni meie erilise väljamõeldis, iseärand, olgugi, et nende juured ulatuvad kaugele minevikku, kunas juba tekkisid rahvalitsuslikud korraldused, mis

ületasid külade ja külakondade (kylegond), kihelkondade piire nagu seda olid Sakala, Vaigla, Metsapöole, Leola, Alutaguse, Tartu, vaid on loomupärase ühiskondliku arenemise vili, nagu ta seda on igalpool teisel, kus meie näeme vähemate üksuste Dorf, Ortsgemeinde, küla, valla, kommuuna kõrval olemas distriktid, arrondissement, kreisid, ja sealt edasi tihti veel kolmanda astme üksused ringkonnad, Bezirk, departemangud, provintsid, krahvkonnad vastavate omavalitsustega. Nii siis maakonnad ja nende omavalitsused ei ole mitte meie omapärase revolutsiooniline väljamõeldis, vaid omapärane väljamõeldis oleks nende ära kaotamine, katse 370 valla ja 20 alevi ning sama palju linnade tegevuse üle valvata ja neid juhtida ühest keskkohast, nagu üheks õnnetuks omapäraseks väljamõeldiseks meil osutus Asutavas Kogus meie nooruslikumatelt poliitilistelt rühmadelt riigipea ameti sisseseadmise tagasilükkamine, millepärast meie nüüd tagantjärele nii palju kannatama peame ja praegu nii kuulmata viisil lõhestunud oleme.

Üle valdade seisvad omavalitsuseüksused ei ole taas eluvõraste unistajate peade väljamõeldis, vaid loomuliku arenemise teel eluliste tarviduste tekitatud. endiste usuliste koguduste ümber tekkinud kihelkondlike omavalitsuslike korralduste laiaulatuslikumad jätkajad. Nad on tekkinud meil samal arenemise teel, nagu laialt mujal maailmas ja nende olemasolu tunnustatakse kõikjal, kus valitsemis rahvariiklus. tarvilikuks, sest nende abil suudetakse kõige otstarbekamalt ja edukamalt rahuldada kohalikke tarvidusi ja hädasid, mis väikeste omavalitsuste üksustele valdadele, alevitele ja linnadele üleioü käivad, nagu seda on teed, tervishoiu asutised, kasvatusasutised, hoolekandenasutised ja mitmesugused heakorra ja ühismajanduslikud ettevõtted, aga ka haridusasutised, eriti mitmetüübiliste erikoolide asutamisel ja ülalpidamisel kohaliku maakonna olude järele. Nende ära kaotamine nüü on ka otse vastuoksuses nüü tetege Riigikogu liikmete arvu vähendada, sest mida väiksem Riigikogu koosseis, seda vähem osutub keskkohas ka kohapealset elementi, maakondades, kes üksikute maanurkade hädasid küllaldaselt tunneks ja nende eest välja astuks. Loomulikult selle tagajärjel peaks kasvama bürokraatia võim, see on see võim, mis oma nõrkusega senini meil kõige rohkem valu on sünnitanud. Kulude pärast võiks

iga tarvilise asja ära kaotada. See väide, et kulude kokkuhoidmise pärast on tarvis maavalitsused kaotada, on liiga labane. Ärge unustage, et iga hea asi kulud nõuab. Kulude kokkuhoidmise nimel võiks iga asutuse ära kaotamist nõuda, algades Riigivanema ametist, nagu seda riigipresidenti ameti suhtes juba Asutavas Kogus põhjenduseks ette toodi, riigisekretäri ametist, Riigikogust jne. Kulu nõuab muidugi ka maaomavalitsuste ülalpidamine, kuid kulu nõuaksid ka nende ametnikkude ülalpidamine, kes nende kaotamise järele nende asemel maaomavalitsuste ülesanded oma peale peaksid võtma. Ja nende maavalitsuste ülalpidamise senised kulud ei olegi nii hirmsad, nagu kaevatakse. Need teevad välja ainult 6% üldkulutuste summast, kuna samal ajal mitmesuguste seltskondlike asutuste, ühistegelikkude ja rahandusasutuste valitsemise kulud üldkulutustest 40% moodustavad.

Et kulud Tallinnast valitsedes väiksemaks osutuksid, ei ole kuidagi usutav, keskvalitsuste ametnikkude aparaat peaks tunduvalt suurenema; väga suureks lähemal alalised keskvalitsuse ametnikkude kohapeale komandeerimised, nii sõidu- kui ka ajakulud, mida nüüd kohapealsetel omavalitsustel, kes kohalikkude oludega tuttavad, tarvis ei ole, või kui tarvis, siiski minimaalsed on. Aga veel rohkem rahva sõidu- ja ajakulud. Igas maavalitsuses käib iga päev mitukümmend inimest oma asju õiendamas, nad on praegu kätte saadavad kehvematele. Kuidas muutuks pilt tulevikus maavalitsuste likvideerimise järele? On selge, et riigi keskasutuses ei suudeta kõike näha ega kõike teada, mis kohapeal tarvis.

Kui raskeks muutuks elanikkudele asjaajamine tulevikus kõigile teistele maakondadele peale ühe, Harjumaa ja selle ligemate naabrite, kes pealinna ligilad asuvad. Kui palju suudetakse Tallinna sõite teha riigi teistest osadest? Enamikul elanikest see käiks üle jõu. Kes tahab ja suudab üksikute maanurkade üldhädasid Tallinnas selgitada ja „eestpalumas“ käia? Ei suudeta seda isegi oma isiklike hädade eest. Ei saada ju tihti pealegi ühe sõiduga veel midagi ära teha, sest ega keskkohal ka üksikute pöördumiste järgi ei saa veel otsustada, kas ja kuivõrt palve ja pöördumine on lugupeetav ja rahuldav teeniv võrreldes teistega. Tehteks ja suureneks pealinna bürokraatia kõikvõimsus, mis väga hädadohtlik. Kõigil

on meeles, kuidas Tallinnas üleolevalt suuri otsusi on tehtud, otse isegi risti kohalikkude maakonnavalitsuste arvamuste vastu, nagu näiteks, see oli Kärevere suure tammi ja silla küsimuses. mis Emajõe-äärsete heinamaade uputamise ja 7-miljonilise silla kokkuvarisemisega lõppes ja mille hukkumise pärast nüüd keegi taga ei kire, kuid mis ministeeriumi nõupidamise koosolekuil Tartumaale peale suruti. Oli see ettevõtte õnnelt lõppenud. taheti pealinnast samal viisil paari aasta eest teist samasugust ettevõtet käsile võtta, nimelt ka allpool Tartut Luunias või Haaslavas 7—8-miljonilist silda ehitama hakata, vaatamata, et tagamaale, Räpinale, Põlvale, Kuustele oli juba uus raudtee valmis saamas, ja seal seegi liiklemine, mis varem olnud. vähenema pidi. Ainult maavalitsuse kanel vastuteotsemisel jäi asi lõpuks seisma. olgugi, et eeltööde puurimiste in. peale juba 40.000 s. oli leitud võimalikuks ära kulutada. Niisuguseid asju tunnete teie vististi igauks rohkesti omast ümbrusest, väiksemate või elanikkude üksikhuvidesse puutuvate küsimuste meelevaldsest lahendamisest rääkimata. Kohapealse asutuse ühekülgsuse vastu saab kohanealne rahvas ikkagi ühel või teisel viisil välia astuda. lõpeks või valimisedelite abil. eriti veel. kui valimissüsteemi parandatakse. Keskvalitsuse ametkonna vastu on aga kodanik abitu.

Meil on seni bürokraatiat sõideldud. Üks on selge. maavalitsuste tähtsama osa töö üleandmisega keskvalitsusele kasvaks kantselei-võim. kantseleikraatia kuulmat viisil. Kas seda tahetakse? Kas kõigile neile maavalitsuste kaotamise tagajärvedele on mõeldud?

Otseste kohalikkude tarviduste otstarbekama rahuldamise ülesande kõrval on maaomavalitsustel riiklik tähtsus sellega, et nemad on maakonnas riikliku mõtte esimesed toed ja kandjad. kes rasketel silmapilkudel, — meie peame ka nendega arvestama. pealegi, kus Tallinna hädaohtlikul kohal asetseb ja kergesti vaenlasele kättesaadav — kohapeal loomulikuks kesk-kohaks oleks. kelle ümber omariikluse mõte koondub. kes ka tarbekorral autoriteetselt võiks kohal kaitset organiseerida.

Seal juures oleks tegevus maakonna nõukogudes ja maavalitsustes eeltapiks riigi tegelasteks kasvatamisel, ning loomulik oleks. et riigi keskasutiste tegelaste valik, nii Riigikogusse kui asutistesse sünniks nende hulgast. kes juba kohalikkudes suuremates omavalitsustes oma võimeid

on näidanud. Valik otse väikeste omavalitsuste tegelastest Riigikogusse ja teistele vastutavatele kohtadele oleks hasardimäng riigi huvidega.

Üksikute puuduste ja vigade kõrval. mis kõrvaldatavad on, on maaomavalitsused igatahes palju positiivset tööd ära teinud. mida kahjuks äraunustatakse ja saaksid tulevikuski vahest veel edukamalt oma ülesannete täitmist jätkama, — tarvis neid aga mõnedest organisatsiooni puudustest vabastada, eriti partei-politiseerimisele piiri tõmmates.

Ilmsikstulnud varjukülgede, eriti ka nende kulukuse vähenduseks soovitaksin mina järgmisi abinõusid:

Maaomavalitsused ei peaks niivõrt riigi summadega teotsema, kui oma maksude ja ettevõtete tuludega. Riigi rahade kasutamine viib sinna, et iga maakond üksteise võidu katsub võimalikult rohkem omale toetusi saada ja kui neid õnnelikult on lubatud. siis neid ka tingimata välia anda: maavalitsustele tuleb anda tulud kohalikkudest allikatest, näiteks kinnisvaramaks, äramäärates maksude ülempiirid. See sunniks maksustajaid maksjate suhtes mõõtu pidama. Kohalik elanikkond saaks kõrge maksukoorma vastu häält tõsta. saaks eelarve peale oma saadikute ja üldse valimiste kaudu mõju avaldada. Praeguse korra juures seda ei saa olla. Iga maakond on huvitatud võimalikult palju riigi raha oma maakonda kiskuma.

Maavalitsuste ametid peaks osalt muntuma auametiteks; tasuta auametid peaksid eriti olema maanõukogude liikmete kohad. Alatised maavalitsuse valitud ametnikud, s. o. maavalitsuse liikmed peavad küll palka saama, aga need ametid ei pea mitte teenimiskohtadeks olema, kus rohkem saadakse. kui omas harilikus kutsetöös või majapidamise asemiku palkamisega ning ametipidamise kuludega kaotatakse. Kallite sõidukite pidamisest ja üleliigsete sõitude tegemisest peaks hoiduma. Need ainelised kulud ei ole tihti vahest isegi nii suured, kuid moraalselt on need otse laastavad.

Maavalitsuste liikmete arv tuleks vähendada. arvan et kolm liiget saavad tööga isegi suuremates maakondades toime. on ettepanek tehtud. et väiksemate jaoks võiks isegi 1 ametnik ametisse panna. Tasuliste kohtade hulk ei tohi olneda erakondlikust kauplemisest.

Keskvalitsusele peab kindlustatama õigus valitsuste koosseisu kujundamisel oma mõju avaldada sellega, et ta võib isi-

kuid, kes oma senise tegevusega näidanud on, et nemad maavalitsuse liikmete kohale ei sünni, ametisse kinnitamata jätta. Maavalitsuse tegelaste vastutusele võtmine peaks samadel alustel sündima, kui see sünnib riigiteenijatega. Isikuid, kes parteipoliitilistel kaalutlustel maaomavalitsustest osa võtavad, ei taheta välja anda olgu nad ei tea kuipalju ka patustanud.

Edasi peaks maavalitsuse töö ühendusse viimist keskvalitsuse omaga sel teel suurendama, et maavalitsuse koosolekuist võimaldatakse ka osa võtta keskvalitsuse esindajal hääleõigusega, ma ütlen võimaldataks, s. o. osavõtt ei ole sunduslik.

Edasi tähtsamat liiki otsused, eriti, mis suurte rahaliste kuludega seotud, võiks keskvalitsuse kontrolli alla käia.

Lõpuks arvan ma, et maanõukogu liikmete soliidust kindlustada, tuleks üles seada teatav ettevalmistuse või asjatundlikkuse nõue, ütleme 3-aastase tegevuse nõue valla- või maaomavalitsuse tegevuses ametnikuna, edasi tuleks üles seada kõrgem vanaduse tsens— sest kes teiste asja

valitseb, sel peab ka eriline vilumus olema —, maanõukogu liikmete suhtes 25 aastat ja maavalitsuse liikmete suhtes 30 aastat. Tean, et selle vastu võidakse vaielda, nagu ei võiks Põhiseaduse põhjal niisuguseid nõudeid üles seada.

Maanõukogu liikmete arvu piiramiseks tuleks määrata, et neid ei valitaks rohkem kui üks liige 4000 elaniku kohta.

Lõpuks tähtsamaks uuenduseks soovitatakse maomavalitsuste alla viia ka kohalike linne, et mitte tarvis ei oleks paralleelseid asutisi ja ametnikke üleval pidada; elu ise sunnib nüüdki väiksemaid linnu maavalitsustega neil aladel kokkuleppeid tegema. Ühinemise läbi üheks suureks omavalitsuse üksuseks võidaksid mõlemad pooled. Erandina võiks suuremad linnad, nagu Tallinn ja Tartu, nende alt välja jääda.

Minu ettekande lõppkokkuvõte oleks: mitte hävitada maaomavalitsusi ja tagasi pöörda vanadele aegadele, vaid parandada ja arendada neid edukaks edasiteotsemiseks.

Maakonnaomavalitsustest, nende organitest ja ülesannetest administratiiv ja järelevalve alal.

P. Männik, Harju maavalitsuse esimees.

Riigi valitsemise asutuste organisatsiooni kujundamise alal seisavad kaks põhimõtet üksteiseega leppimatus vastolus — need on tsentralisatsiooni ja detsentralisatsiooni põhimõtted.

Tsentralisatsiooni all mõistame riigivalitsemise organisatsiooni seesugust korraldust, kus avalikud valitsemise funktsioonid vahenditult rahuldumist leiavad riigivõimu keskusele alluvate asutuste kaudu.

Detsentralisatsiooni all mõistame niisugust avalikkude valitsemisasutuste võimupiiride määramist, mille juures need asutused on nende võimkonda kuuluvate ülesannete lahendamisel varustatud kindla iseseisvusega.

Seadusandlus peab olema tsentraliseeritult korraldatud, et seaduseandja kõiki küsimusi võiks lahendada riigi huvides ja riigi vaatepunktist väljaminees. Tsentraliseeritud korraldus aitab riigivõimu tahet kogu riigiaparaadi ulatuses ühtlaselt maksma panna.

Avalikud valitsemise asutused ei eksisteeri mitte kui abstraktne nähe riigivõimu meelega, vaid nemad on kodanike heaolu teenistuses, kusjuures kodanike erihuvide peavad leidma õiglase lahenduse ja rahulduse, kui riigivõim oma valitsemise toimingus tahab olla õiglane ja rahvameelne.

Riigivõimu keskus, niihästi kui ta ka korraldatud ei ole, ei suuda kunagi hankida kõigekülgselt ülevaadet kohalikkude iseäralduste ja huvide ning kodanikkude eluliste tarviduste ja kõigi elunähetekohata. Hästikorraldatud riigis täidesaatvat võimu teostava korralduse täieline tsentralisatsioon ei ole sellepärast üldse mõeldav.

Kõige kaugemaalatuslik detsentralisatsioon teostub omavalitsustena korraldatud avalikkude valitsemisasutuste kaudu.

Kõikides kultuurriikides tuntakse suurt ulvi selle vastu, et riigiaparaadi alusmüür oleks moodustatud teguvõimsatest ja laialdaste õiguste ja võimupiiridega varustatud omavalitsustest.

See huvi on tingitud esiteks sellest, et omavalitsused seadustega nende võimkonda määratud ülesannete täitmisel talitavad autonoomselt, omal algatusel, vabastades sellega riigivõimu keskorgaanest suurest töökoormast. Selle kõrval omavalitsused kannavad hoolt ühiskondliku elu tarviduste eest ja avaldavad laialdast valitsemise tegevust ilma keskvalitsuse poolt antud seaduse eeskirjadeta oma organite vabal algatusel.

Kui omavalitsuse üksused on hästikorraldatud sisemise eluga, siis nad annavad ääretu palju kasulikke elemente riigiaparaadile juurde.

Omavalitsuste kaudu üks osa riigivõimu teostamise ülesannetest saab kodanikele eneste poolt valitsetud. Viimased tehakse sellega valitsemise toimingus kaasvastutajateks. Seega on otstarbekohane riigivõimu ülesannete teostamisest kohapeal rahvahulke omavalitsuse kaudu võimalikult laiulatuslikumalt osavõtma tõmata.

Tsentraliseeritud valitsemise juures peaks keskvalitsus olema peksupoisiks iga õigustatud või mitteõigustatud nurina puhul puht kohalikkude küsimuste lahendamises. Kuna riigi keskkohast ei suudeta otstarbekalt kohalikke küsimusi lahendada, ei ole tänapäeval riikliselt tark tegu valitsemist tsentraliseerida, sest tsentraliseeritud korralduse juures osutuks riigivõimu autoriteedi allaminek paratamatuks.

Valitsemispoliitiliste kaalutluste kõrval, missugused viivad omavalitsuste kui avalikkude valitsemisasutuste vormi jaatamisele, langeb omavalitsustele ülesandeid, mida tuleb omaette hinnata. Nimelt omavalitsused aitavad kodanikke ühiste ülesannete täitmisest osavõtuga kasvatada kaastööliseks riigi, kui terviku heaoleku tõstmises, kusjuures kodanikele avaneb võimalus pilku heita ka riigielu ülesannetes ja tarvidustesse.

Oppides hinnanguid ja seisukohti võtma kohalikkudes tarvidustes ja küsimustes, suudavad kodanikud kergemini seisukohti võtta ka riigielu tarvidustes ja küsimustes. Omavalitsused aitavad tähtsal määral kaasa teadlikkude ja tublide riigikodanikkude kasvatamisele.

Eesti riigivalitsemise aparraadi korraldus on väga suurel määral detsentralistlik.

Eesti Vabariigi Põhiseaduse järgi riigivõim teostab valitsemist kohapeal omavalitsuste kaudu niivõrt, kui selleks ei ole loodud eriasutusi. Seega valitsemine kohapeal peab põhiseaduse määramisel üldreeglina sündima omavalitsuste kaudu.

Kuigi Põhiseaduse nõue valitsemise asjus omavalitsuste kaudu pole kaugeltki täiel määral teostamist leidnud, kuuluvad Eesti Vabariigi maakonna-, valla-, alevi- ja linnaomavalitsuste võimkondadesse suure ja elulise tähtsusega ülesanded.

Maakonna-omavalitsused on ellu kutsutud Vene ajutise valitsuse 30. märtsi 1917. a. Eestimaa kubermangu administratiivse valitsemise ja kohaliku omavalitsuse ajutise korraldamise määruse põhjal. Maakonna omavalitsuste organid, nende kuju, ning organite võimufunktsioonid määrati ära 1917. a. 10. augustil Eesti Maanõukogu poolt vastuvõetud Maakonna nõukogu kodukorraga.

Maakonna-omavalitsuste tegevuse algamine sündis erakorralistel aegadel ja tingimustes. Maailmasõda oli veel käimas. Vene revolutsiooni poolt liikuma pandud meeled ja segadused olid sel ajal hoogsalt süvenemas. Missuguste suurte raskuste ja puudulikkude aineliste abinõude juures tuli maakonna-omavalitsuste tegevust alustada, näeme sellest, et paiguti juhtival ametkonnal tuli kogu asutust kuude kestel omal kulul ülalpidada. Samuti püüti laenusid hankida, et tegevuseks hädavajalisi kulusid katta. Maakonna-omavalitsuste korralduse ja võimkonna seaduslikud raamid olid siis äärmiselt algelised.

Praeguste maakonna-omavalitsuste võimkonda kuuluvate ülesannete hulk on määratud suure arvu üksikute eriseadustega. See ülesannete hulk ei ole mitte püsiv olnud, vaid aastate kestel kuni viimase ajani on siin uute seaduste ja maksvate seaduste muutmiseseadustega maavalitsuste ülesandeid kärbitud ja uusi ülesandeid juure toodud.

Tänapäeval on maakonna-omavalitsustel oma poolehoidjad ja vastased, sõbrad ja vaenlased.

Kui maakonna-omavalitsuste, kui riigivalitsemise asutuste vastu tõepoolest nurinat tuntakse, siis ei ole see tingitud sellest, et omavalitsuslik põhimõte nende asutuste korraldamiseks ei kõlba, vaid et nende omavalitsustele ei ole nende võimkonda

kuuluvate ülesannete valitsemiseks riigivõimu poolt küllaldasi abinõusid antud.

Kõigepealt, nagu juba tähendatud, on maakonna-omavalitsuse tähtsamad organid — maavolikogu ja maavalitsus moodustatud ja nende võimufunktsioonide korraldus ära määratud 1917. a. Eesti Maanõukogu poolt kiirelt valmistatud ja ajutisena maksmapandud Maakonnaõukogu kodukorraga. Selle kodukorraga määratakse maavolikogu ja maavalitsuse tegevuse eeskirjad kindlaks ainult üldjoontes, mis ei ole kaugeltki küllaldane, ega vasta maavolikogu ja maavalitsuse võimkonda kuuluvate ülesannete hulga ja kaugleulatavale tähtsusele.

Puudulikkude seaduseeskirjade tõttu võimuvahekorrad maavalitsuse ja maavolikogu vahel ja terve asutuse tegevus ja asjaajamine üksikasjades põhjeneb väga tähtsal määral kommetel ja traditsioonidel, mis alguse saanud juhtiva personali paremast äratundmisest ja heaksarvamisest.

Alates 1917. a. kuni siiani ei ole maavolikogu ja maavalitsuse organite korraldust parandatud.

Eelnimetatud kodukorraga on maakonna-omavalitsuse organite korraldusesse sisse viidud sajabrotsendiline kollegiaalsuse põhimõte. Sarnane äärmuse ni läbiviidud komisjonilik ehitusviis aga vähendab tuntavalt asjaajamise kiirust ja jätab hoopis tahaplaanile isikliku algatuse ja vastutustunde tähtsuse.

Silmaspidades, et kõne all olevatele omavalitsustele on pandud suur ja vastutusrikas ülesannete hulk, oleks tulnud nende asutuste tegevuse raamistik juba aegsasti otstarbe- ja ajakohase „Maakonna-omavalitsuste korraldamise seadusega“ kindlaks määrata.

Maakonna-omavalitsuste võimkonda on arendatud Eesti Vabariigi kogu kestvusel. See võimkond on määratud suure hulga veneaegsete ja eestiajal antud seadustega. Võimkonna arendamisel aga on puudunud kindel suun. Vankumised võimkonnas on olnud alalised. Muudatused ülesannete hulgas ja liikides on olnud sagedaseks nähteks ja mitte alati pole selgeid piire tõmmatud, kus

lõpevad maakonna-omavalitsuse võimupiirid ja algavad teiste asutuste omad.

Maakonna-omavalitsuste tuluallikad on kogu aeg olnud äärmiselt puudulikud, sealjuures on aga asutusi järjest uute kohustustega koormatud uute tuluallikate andmata.

Ka on maakonna-omavalitsustele heidetud ette ametkonna puudulikkude kvalifikatsiooni. Osaliselt on see õige. Kahjuks ei või meie nimetada ühtki isikut maakonna-omavalitsuste ametkonnast, kellele oleks riigiteaduste alal kõrgem eriharidus. Kuid samal ajal on kogu Eesti Vabariigis ainult üks isik seesuguse kõrgema eriharidusega. Vaatamata sellele, et tung õppeasutustesse kogu aeg suur on olnud ja vabaelukutseliste haritlaste üleproduktiooni küsimus teravalt päevakorral, pole meil eriettevalmistust õppeasutustes riigi ja omavalitsuste ametnikele sisse seatud. Ka pole meil senini midagi kuulda olnud täienduskursustest omavalitsuste juhtivatele jõududele, kuigi see teistes riikides on harilik nähe.

Maakonna-omavalitsuste tegutsemine avaliku võimu teostamisel väga tähtsatel ja elulistel aladel umbmääraselt piiritletud võimkonna ja puudulikkude võimufunktsioonide ning organite korralduse juures ei võinud tulla kasuks nende asutuste heale nimele. Puudulikkudest võimupiiritlest väljakasvanud konfliktid keskvalitsuse asutustega ja puudulikkudest valitsemise vahenditest tingitud kodanikkude õigussuhete igakord mitte rahuldav korraldamine on juba algusest peale tekitanud maakonna-omavalitsuste ümber soodsa pinna rahulolematuse õhutamiseks.

Nüüd, kus avalik võitlus nende asutuste ümber küllalt kaua on kestnud, küsimust küllalt põhjalikult vastavates ametasutustes kaalutud ja korduvalt maakonnaomavalitsuse reformi kavasid välja töötatud, võib selles küsimuses mõnesuguse kokkuvõtte teha.

Kõige kaaluvamaks maakonna-omavalitsuste vastu ettetoodud vastuväidetest tuleb pidada kulukuse küsimust.

Et pilti saada maakonna-omavalitsuste kulukusest, võtame vaatluse alla kulude kokkuvõtte rahaliste aruannete järgi, sest need on kõige selgemad kulukuse peegeldajad.

Maavalitsuste kulud 1931/32. aastal.

	Kr.	%
Maavolikogu	28.000.—	0,5
Maavalitsus	386.900.—	6,9
Sotsiaal-administr.	46.100.—	0,8
Haridus	297.200.—	5,3
Tervishoid	427.900.—	7,7
Hoolekanne	457.800.—	8,2
Põllumajandus	193.800.—	3,5
Ettevõtted	14.300.—	0,3
Varanduste kulu	148.000.—	2,6
Laenud	367.400.—	6,6
Kapitalid	12.600.—	0,2
Mitmesug. kulud	111.000.—	2,0
Erakorral. kulud	262.500.—	4,7
Kokku korralised ja erakorral. kulud	2.491.000.—	44,6
Teedekap. kulud	3.098.100.—	55,4
Kokku	5.589.100.—	100,0

Võrdluseks toome vallavalitsuste kulud:

Valdade 1930/31. a. kulud.

	Kr.	%
Vallavalitsus	1.622.131.—	34,2
Vallakohus	52.942.—	1,1
Haridus	1.767.136.—	37,2
Hoolekanne	735.682.—	15,5
Heaolu	74.892.—	1,6
Valla kapitalid	120.070.—	2,5
Üldvarandused	46.348.—	1,0
Ettevõtted	9.784.—	0,2
Võlad	217.568.—	4,6
Mitmesugused kulud	74.022.—	1,6
Tagavara summa	22.931.—	0,5
Kokku	4.870.629.—	100,0

Linnad ja alevid kulutasid 1930/31. aastal oma kuludeks Kr. 10.177.670.—, see on umbes sama palju, kui kõik maa- ja vallavalitsused kokku. See näitab, et linnavalitsused annavad rahva kultuurilise taseme ja heaolu tõstmiseks nripalju kordi rohkem välja, kuipalju linna elanike hulk maa omast vähem on.

Riigi eelarves küsiti 1933/34. a. kuludeks kokku Kr. 61.941.892.—. Sellest läheb administratsiooniks kaugelt üle poole, üle 50%, — umbes Kr. 32.000.000.—.

Maakonna-omavalitsuste administratsiooniks, s. o. maavolikogude ja maavalitsuste ülalpidamiseks kogu eelarvete kuludest läheb 7,4%. Linnaomavalitsustel on see % hoopis suurem. Vallaomavalitsustel on administratsiooni kulude % 34,2 ja riigil kaugelt üle 50%. Seega töötavad

maakonna-omavalitsused avalikkude valitsemise asutuste hulgas kõige väiksema administratsiooni kulude %-ga.

Maakonna-omavalitsuse teenistuses seisab käesoleval ajal ametnikke järgmiselt:

Maaval. ametkondade suurus.

	Maaval. liikmed	Ametkond	1932/1933. a. eelarve üldsumma kr.
Harju	4	17	481.939
Lääne	4	13	474.140
Viljandi	4	14	429.100
Võru	4	10	432.079
Petseri	6	10	290.958
Tartu	4	15	629.430
Järva	4	10	350.771
Viru	5	14	598.037
Pärnu	4	16	606.838
Saaremaa	4	8	268.999
Valga	3	6	192.537

Kokku: 46 99 4.754.818

Võrreldes maakonna-omavalitsustes ametisolevate isikute arvu umbes 23.000 riigiteenistuses olejate arvuga, näeme, et see teeb kogu Eesti Vabariigi valitsemise aparaadist ühe murdosa protsendi välja.

Sagedasti loeme ajakirjandusest ja kuuleme kõnemeestelt, et maakonna-omavalitsuste kaotamine annaks mitu miljonit krooni kokkuhoidu, s. o. maakonna-omavalitsuste eelarvete kogusumma ulatuses. Mõnestki ajalehest loeme artikleid, et miks ometi kord neid täitsa ülearuseid asutusi ära ei kaotata, kes oma poolehoidu täieliselt kaotanud on. Maarahvas ei vajavat enam neid ülearuseid asutusi. Kõik need suure kokkuhoidu jutud on vastutus-tundetu demagoogia.

Maakonna-omavalitsuste täielik kaotamine on teoreetiliselt võimalik. Kuid need omavalitsused sõna otseskoohes mõttes on kaotatud ainult siis, kui seadusandlisel teel on lõpetatud kõikide avalikkude valitsemise ülesannete täitmine, missugused moodustavad nende võimkonna.

Kui aga maakonna-omavalitsuste võimkond osalt sibilitakse teiste asutuste vahel laiali, suurema osa ülesannete täitmiseks rajatakse aga uued asutused uute nimetustega ja nende ülesannetega seotud valitsemiskulud käivad ülesannetega kaa-

sas, siis pole see mingi tõeline maakonna-omavalitsuste kaotamine.

Viimasel vastavas ministeeriumis väljatöötatud seaduseelnõul seisab ka pealkiri „Maakonna-omavalitsuste kaotamise seadus“. Tõepoolest kaotatakse selle seadusega ainult maakondade valitsemise omavalitsuslik korraldus, kuid see seadus ei lõpeta ühegi maakonna-omavalitsuse võimkonda kuuluva avaliku valitsemise ülesande täitmist. Kõikide ülesannete täitmine jääb ja jäävad ka kulud, mis seotud nende ülesannete valitsemisega. Hariliku kodaniku vaatepunktilt, kes meie riigivalitsemise aparraadi ligemat korraldust ja maakonna-omavalitsuse küsimust ei tunne ja nende asutuste kaotamisest suurt kokkuvõtet lootis, tähendab sarnasel kujul reformi teostamine ainult pette-pildi loomist pealkirjaga.

Maakonna-omavalitsuste kaotamisega on lugu sarnane, et neid asutusi sõna otsekoheses mõttes väga elulistel põhjustel kaotada ei saagi, sest valitsemise ülesannetest, mis kuuluvad nende asutuste võimkonda, ei saa ühtki ära jätta. Nende ülesannete täitmine on seotud kuludega. Kus ka neid ülesandeid ei täideta, seal käivad kulud kaasas. Senini on valmistatud reformi kavasad väga mitme põhimõtte suunas, kuid asjatundjad kinnitavad, et ühegi nende juures ainelised kokkuvõtte tulemused ei ole kuigi suured.

Maakonna-omavalitsuse reformi arutamisel peab veel peatama nende arvamiste juures, kes usuvad, et maal on üheastmeline omavalitsus küllaldane, missugune tuleks varustada sama laialdase võimkonnaga, nagu linnavalitsus linnas.

Tõepoolest omavad linnavalitsused väga laialdase võimkonna. Nemad oma valitsemise töös käsivad suurt inimeste hulka, kes tihedalt kitsal maa-alal koos elavad ja linnavalitsuste valitsemisele kuuluvad ülesanded mahuvad ka kõik sellele kitsa maa-ala piiridesse. Linna ühiskonna olukorras suur tihedalt kitsal maa-alal elav rahvastik võimaldab kõikide kohapeal tarvilikkude riigivalitsemise suurte ja väikeste, laialdaste ja kitsapiiriliste ülesannete rahuldamise üheastmelise linnaomavalitsuse kaudu.

Väikese omavalitsuse üksuse võimkonda võivad kuuluda ikkagi ainult seesugused ülesanded, mis on täidetavad tema kitsastes piirides, tema elanikkonna huvides ja tema kandejõule vastava ametkonnaga. Kui tahame maal vallaomavalitsusi ülesannete hulga poolest

leest võrdseks teha linnaomavalitsustega, siis peame vallad tegema nii suurteks, et nemad oma elanikkude arvuga oleks võrdsed linnadele. Teoreetiliselt on see võimalik, kuid tegelikult teostamatu, sest see viiks omavalitsuse maal elanikkonna hõreduse tõttu raskesti kättesaadavasse kaugusesse.

Jääb järele teine tee, mida mööda on ka meil käidud, nimelt väikese kohaliku omavalitsuse piiridesse mittemahtuvad ülesanded pannakse suurema omavalitsuse peale, mille alla liidetakse suurema hulga vähemate omavalitsuste piirkonnad kokku.

Nimetatagu sellejuures ühte omavalitsust I ja teist II astme omavalitsuseks või suuremat omavalitsust tõeliseks maaomavalitsuseks ja vähemat tema algüksuseks, see pole tähtis.

Kuna kõik asjatundjad leiavad, et meil maakondliku riigivalitsemise korralduste jäljetult kaotamine otstarbekohane ega võimalik ei ole, ja praegused maakonna-omavalitsused väga mitmesugustel põhjustel ja kaalutlustel ümberkorraldamiseks püsima jääda ei või, võtame vaatluse alla, missuguste põhimõtete suunas ümberkorraldamine peaks sündima.

Ametasutused ei või olla suuremad ja nende ülevalpidamise kulud kallimad, kui seda nende võimkonda koondatud avalikkude valitsemise ülesannete hulk ja tähtsus tingib. Ühtki ametnikku ei tohi otsekohese tarviduseta ametis pidada ja ühtki senti raha asjata välja anda.

Kuna maakonna-omavalitsuste kaotamine pole võimalik, nende ümberkorraldamine aga tarvilik ja annab tuntavat kokkuvõtet, siis tuleb nende asutuste reform ette võtta.

Et ümberkorraldatud maakondade valitsemise asutused peavad saama omavalitsusliku põhimõtte alusel omavalitsustena korraldatud, selles ei ole kahtlust. Maa kodanikud ei ütle sellest ära, et laialdased, vallaomavalitsuste võimkonda mittemahtuvad riigivalitsemise ülesanded saaks omavalitsustena korraldatud ametasutuse kaudu nende eneste poolt valitsetud. Ümberpöörduvalt, maa kodanikud otse nõuavad seda.

Hästikorraldatud organite ja sisemise eluga omavalitsused on riigivalitsemise aparraadi väga väärtuslikeks osadeks. Kuna kõikides kultuurriikides, vaatamata nende valitsemise vormile ja valitsuste meelsusele, omavalitsusasutuste korraldust püütakse kõigi abinõudega võimalikult

kult täiuslikuks arendada, ei ole Eesti Vabariigis mingisugust mõistlikku põhjust seks, et hakata mõnedest riigivalitsemise asutustest omavalitsuslikku kujud kõrvaldama.

Viimane aeg on asuda ajakohase maakonna-omavalitsuse korraldamise seaduse väljatöötamisele, millega luuakse praegused maavalitsused ümber moodsateks tegevõimsateks omavalitsusteks.

Vabariigi valitsuse poolt 22. IX. 1933. riigikogule esitatud Maakonna-omavalitsuste kaotamise seaduse seletuskirjas maakonna-omavalitsuste kaotamise kasuks etteoodud põhjendused on liiga vähesed ja pealiskaudsed selleks, et õigustada maakondade valitsemises omavalitsuse kõrvalleheitmist. Seletuskirja tähtsamate põhjenduste kohta võiks ette tuua järgmisi vastuväiteid:

1. Eesti Vabariigis parlamentliku valitsemise korra juures omavalitsuste tähtsus ja mõte ei seisa mitte rahva vabaduste ja rahvameelsuse kaitsmises riigi keskvoimu vastu, vaid omavalitsus esineb meil, kui avalikkude riigivalitsemise asutuste erivorm. Omavalitsus tähendab demokraatlikult, s. o. rahvameelselt moodustatud valitsemise asutust. Omavalitsuste kaudu võimaldatakse rahvale riigivalitsemise tööst vahenditu osavõtt. Omavalitsuslik korraldus võimaldab kodanikke valitsemise töös kaastöölisteks ja kaasvasutajateks kaasatõmmata.

2. Otstarbekohaselt väljaarendatud korralduse juures omavalitsused kuuluvad ajakohasemate valitsemise asutuste hulka: omavalitsused seadustega nende võimkonda määratud ülesannete valitsemisel talitavad autonoomselt, ootamata keskvalitsuse asutuste algatust ja korraldusi, kergendades sellega keskvalitsuse asutuste suurt töökoormat. Omavalitsused, kui kodanikkude oma algatuse kehastused, kannavad hoolt ühiselul tarviduste ja heaoleku eest ja avaldavad valitsemise tegevust ka ilma riigivõimu poolt antud seadusekirjadeta oma organite vabal algatusel.

Eesti Vabariigi avalikus riigivalitsemise aparatis maakonna-omavalitsustele on olnud omased kõik omavalitsuslikult korraldatud valitsemise asutuste voorused niivõrt, kui seks maakonna-omavalitsuste puudulik korraldus takistusi ei ole teinud.

3. Arvamane, et omavalitsuste maaala ei tohi olla suur, ei põhjene mingisugustel teoreetilistel kaalutlustel omavalitsuse mõiste piinitlemises, ega teiste maade ees-

kujudel. Katse loomuliku ja õige omavalitsuse mõistet piirata sellega, et omavalitsuse maaala võib olla vaid nii suur, „et rahvas kergesti pääseb oma valitud meeste juure ja et valitud mehed pääseksid rahva juure, et nad elaksid oma valijate keskel“, ei lase ennast põhjendada teoreetiliste kaalutlustega ja on omavalitsuste ajaloos vististi esmakordne. Omavalitsuse mõistet ei saa piirata omaval. piirkonda kuuluva maaala mingisuguse ülemääraga. Omavalitsust, kui avaliku valitsemise asutuse erivormi on riiklikult kasulik rakendada kõikide sarnaste avalikkude riigivalitsemise ülesannete lahendamisele, millega juures on tähtis arvestada kohalike iseäraldusi ja huviseid ja kaasatõmmata kohalikkude rahvast kaastööks ja kaasvasutuseks, olgugi et need avalikud ülesanded sealjuures on laiaulatuslikud, ega mahu kitsa maaala piiridesse.

Linnaomavalitsused oma valitsemise töös käsivad suurt kodanikkude hulka, kes tihedalt kitsal maalal koos elavad ja linnavalitsuste kaudu rahuldamisele kuuluvad ülesanded mahuvad ka kõik selle kitsa maaala piiridesse. Linna olukord võimaldab kõikide tarvilikkude avalikkude valitsemise suurte ja väiksete, laialdaste ja kitsapiiriliste ülesannete rahuldamise üheastmelise linnaomavalitsuse kaudu. Maa olukorras pole see aga võimalik. Kui tahame vallaomavalitsusi võimkonda ulatuse poolest võrdseks teha linnaomavalitsustega, siis peame vallad tegema nii suurteks, et nende elanikkude arv võrduks linnade omale.

Nendel põhjustel on maal kohalikkude rahvale kättesaadava vallaomavalitsuse võimkonda antud valla kitsastesse piiridesse mahtuvad vähemad valitsemise ülesanded. Laiemad ülesanded aga on pandud maakonnaomavalitsuse peale, mille alla on paljude vallaomavalitsuste piirkonnad kokkuliidetud.

4. Moodsate riigiõpetuse ja omavalitsuse mõistet käsitavate teooriate kohaselt ei tehta vahet omavalitsuste ja riiklike ülesannete vahel, vaid on olemas ainult avalikud riigivalitsemise ülesanded. See on juba otstarbekohasuse küsimus, missugused ülesanded pannakse omavalitsustele ja missugused keskvalitsuse asutustele. Avalikke valitsemise ülesandeid peaks täitma need asutused, kes neid otstarbekohasemalt täita suudavad.

Nendel kaalutlustel ei saa anda olulist tunnustust väitele, et maakonna-omavalitsuste ülesandeid ei saa pidada omavalit-

suse ülesanneteks, vaid need olla keskvalitsuse ülesanded.

5. Kuna tänäni keegi pole suutnud usutavaks teha, et kõiki maakonna-omavalitsuste ülesandeid võidakse panna vallaomavalitsustele, või koondada riigi keskasutuste kätte, samuti et nende ülesannete täitmist lihtsalt võiks lõpetada nõnda, et maakonnaomavalitsuste asemele võiks jääda tühi koht, osutub põhjendamatuks ja sisutuks väide, et maakonnaomavalitsused olla üleliigsed vahetalitajad keskvalitsuse ja vallaomavalitsuste vahel. Ümberpöörduvalt — niisugused ametasutused, millede korraduse põhijooned ja nime võidakse küll ära muuta, aga ilma uue valitsemise korraldusteta nende kohal läbi ei saada, osutuvad riigivalitsemise aparaadi tarvilikkudeks lülideks.

6. Maakonna-omavalitsused on oma võimkonna piirides autonoomsed asutused. Nemad lahendavad ja otsustavad oma võimkonda kuuluvaid küsimusi kooskõlas seaduse eeskirjadega iseseisvalt, ilma et selleks vaja oleks keskvalitsuse asutuste algatust, kaastööd ja korraldusi.

Autonoomse algatuse ja teguvõime andmisega maakonnaomavalitsuse organitele laialdaste alade valitsemiseks on võetud keskvalitsuse asutustelt suur töökorem ja valitsemise toimetamise käik on tehtud ratsionaalsemaks, lihtsamaks ning odavamaks.

Vabariigi valitsuselt riigikogule esitatud seaduseelnõu näeb ette, et maakonnaomavalitsuste kaotamisel asutatakse nende asemele uued asutused — vastavate ministeeriumide allüksused, millel puudub autonoomne iseseisvus küsimuste otsustamisel. Maavolikogudes ja maavalitsustes siiani lõpulikule otsustamisele kuulunud küsimuste hulga lahendamine olulisemate ja tähtsamate osas sünniks mitte kohapeal maakondades, vaid riigi keskvalitsuse asutustes. Paljudes ministeeriumide osakondades töö hulk kasvaks mitmekordseks. Maakonnaomavalitsuste järeltulijad asutused kujuneks asjade vastuvõtu ja edasi- saate instantsideks ja otsustav võim küsimuste otsustamises nihkuks maakondadest Tallinna.

7. Maakonnaomavalitsuste valitsemisele on koondatud laialdased valitsemise ülesanded administratiiv, hariduse, tervishoiu, hoolekande, põllumajanduse ja tee- de aladelt. Paljude alade koondamine ühise asutuse kaudu valitsemisele, selle asemel, et igas maakonnas iga eelnimetatud ala valitsemiseks hua eriasutust, või-

maldab suurt kokkuhoidu juhtiva-, tehnilise- ja kantselei personali kuludes, samuti majanduslikes, kantselei, posti ja kõikides muudes administratsiooni kuludes.

Maakonnaomavalitsuste kaudu valitsemisele kuuluvate alade üleminekul vastavate ministeeriumite selleks loodavate maakondliku ametkondade valitsemisele maakondade valitsemise ratsionaalne korraldus lõhutakse ja iga ala valitsemiseks ajajooksul kujuneb välja omaette ametasutus omaette ametkonna ja administratsiooni korraldusega, mis tuntava suurenemise valitsemise kulude alal kaasa toob.

8. Maakonnaomavalitsuste juhtimisel ja järelevalve teostamisel määravaks organiks on maa tegelastest koosnev kohaliku rahva esinduskogu — maavolikogu. Selletõttu maakonnaomavalitsuste majandusliku tegevuse kavad koostatakse kokkuhoidlikkude maa vaadetele ja arusaamistele vastavate mõõdupuude järgi.

Maakonnaomavalitsuste asutuste ettevõtete, ehituste, remontide jne. kulud on märksa tagasihoidlikumad, kui riigiasutuste vastavad kulud.

Kui riik võtab üle maakonnaomavalitsuste ülesanded, siis kõik kulutused suureneks riigi kulutuste määradeni.

9. Sarnane valitsemisülesannete lahendusviis, kus asjad autonoomsete maakonnaomavalitsuste organite poolt otsustatakse ainuüksi ja lõplikult ilma, et ülesandeid lahendav võim oleks jagatud paljude asutuste ja administratsiooni instantside vahel, on asjasthuvitatud kodanikkude seisukohalt kõige vastuvõetavam.

10. Maakonnaomavalitsused tulevad põhjalikult ümberkorraldada. Nende võimkonda tulevad jätta ainult seesugused ülesanded, mida vallaomavalitsused ei saa, või nende laiaulatuslikkuse pärast ei suuda täita. Kõik teised ülesanded tulevad valdadele üle anda.

Maavalitsuste liikmete arv tuleb vähendada, kogu valitsemise aparaat kokkuhoiu ja otstarbekohasuse seisukohalt ümberkorraldada. Vähemad maakonnad tulevad likvideerida ja liita naabermaakondadega. Kuid allesjäänud maakondade valitsemine jäägu omavalitsusliku põhimõtte alusele.

Ainult seesugustel alustel ettevõetud reform annaks kõige suurema kokkuhoiu.

Maakonnaomavalitsuste ülesanded üldise administratsiooni ja järelevalve alal on järgmised:

Maakonnaomaval. oma tulude laekumise, eelarvete koostamise ning täitmise-

ga ühenduses olevate ülesannete valitsemine. Mitmesuguse iseloomuga keskvalitsuse korralduste täitmine. Valla- ja alevivalitsuste tegevuse juhtimine. Valla- ja alevivalitsuste tegevuse järelvalve. Valla- ja alevivalitsuste tegevuse revideerimine. Valla- ja alevivolikogude valimiste korraldamine. Tulekahjude ja muude looduslike õnnetuste vastu võitlemise korraldamine. Uute valdade ja alevite asutamine, nende ühendamine, ning piiride muutmine. Vallasekretäride kursuste ja eksamite korraldamine. Maa postiolude korraldamine jne.

See on osa ülesannete liikide loetelu administratiiv ja järelvalve alal. Need ülesanded on maavalitsustele pandud suure hulga eriseadustega. Palju seadustega pealepandud ülesanded maavalitsustele tööd annavad, selleks mõned näited:

Valla- ja alevivalitsuste tegevuse järelvalve alal on maaval. administratiiv osakondade poolt läbivaadatud keskmiselt ühe maaval. kohta: 1920. a. 496 protokollis 5005 otsusega, 1921. a. 479 prot. 4761 otsusega, 1922. a. 379 prot. 3858 ots., 1923. aastal 381 prot. 3939 otsusega, 1924. a. 383 prot. 4285 otsusega, 1925. a. 312 prot. 3738 otsusega ja 1926. a. 307 prot. 3555 otsusega.

Peale selle tuleb toimetada 374 valla- ja 18 alevivalitsuse revideerimist, kusjuures protokollide koostamine, nende põhjal korralduste tegemine ning viimaste täitmise järele valvamine annab omajagu tööd. Keskmiselt tuli iga maaval. administratiiv osakonna kohta järelvalve asjades 1925. a. 5171 kirja, 1926. a. 5982 kirja.

Administratiiv-osakondades on iga maaval. kohta ametis keskmiselt 2 isikut. Valdade järelvalve ja revideerimise tööde peal aga 1,4 isikut.

Veneajal oli Eesti kubermangu ja Liivi kubermangu Eesti osas 17 talurahaasjade komissari, kes said igaüks palka aastas 2000 rubla + sõidukuludeks 350 rubla + kantselei kuludeks 500 rubla, kokku 2850 rubla. 17 komissari kokku said aastas 48.450 rubla ehk 96.900 krooni.

11. maavalitsuse administratiiv osakonnad 11 maaval. liikme ja 14 ametniku tasudega ja osakonde kõigi muude kulutustega kokku 1929/30. aastal maksid kokku Kr. 46.184. Sealjuures osa ametnike

tööjõudu kulus ära teiste osakondade ülesannete täitmiseks.

Seega on valdade järelvalve toimetamine võrreldes veneajaga üle poole odavam.

Maakonnaomavalitsuste kaotamise seadusega kavatakse maaval. ülesanded administratiiv ja järelvalve alal koondada Tallinna kohtu- ja siseministeeriumi võimkonda. Selle seaduse teostamise korral tuleb kõik vallavolikogude protokollid, eelarved ja aruanded järelvalve teostamiseks saata üle riigi kohtu- ja siseministeeriumi, kirjavahetust pidada selle ministeeriumiga, nõu ja näpunäiteid tuleb käia küsimas Tallinnas, kohtu- ja siseministeeriumis. Kaebamas vallavalitsuse ja vallaametnikkude tegevuse peale peab kodanik käima Tallinnas. Kohtu- ja siseministeeriumist sõidavad välja ka revidendid üle riigi kõikidesse valdadesse revisjoni teostama jne.

Uus korraldus on eelnõu. Seletuskirja järgi märksa tarbekohasem senisest.

Kuigi praegust järelvalve korraldust maavalitsustes ei saa täiuslikuks pidada — sellel on paljugi puudusi — osutub maaval. administratiiv- ja järelvalve alade koondamine kohtu- ja siseministeeriumi keskasutuse kätte lausa vastuvõtmatuks.

Vene ajal oli nende alade valitsemiseks E. Vabariigile vastaval maaalal 17 ametasutust, praegu on 11 ja eeltoodud eelnõuga kavatakse kogu see töö ühes ametnikkega koondada Tallinna. Pisut veidrana tundub eelnõu seletuskirja põhjendus, et uus korraldus on senisest otsarbekohasem.

Adm. ja järelvalve alade ülesannete valitsemine oli E. Vabariigi algupäevil kohtu- ja siseministeeriumi võimkonnas, kuid ministeerium ei olnud suuteline üle riigi neid ülesandeid täitma ja need pandi maavalitsustele. Kuna vahepeal olid ei ole kuigi tuntavalt muutunud peab ka tulevikus iga maakonna keskkohas asuma ametasutus administratiiv ja järelvalve ülesannete valitsemiseks ja nimelt otstarbe ja kokkuhoiu seisukohalt ümberkorraldatud maakonna omavalitsuse juures.

Maavalitsuste osa hariduse alal.

E. Rosenberg. Viru maavalitsuse liige.

Lugupeetud kongressi liikmed!

Kui päevakorral seisavad küsimused, mis põhjalikult muudavad aastate ja aastakümnete ning isegi sajandite jooksul väljakujunenud valitsemise korda, siis peaks eeldama, et nende küsimuste lahendamisel arvestatakse kainelt ja erapooletult, mingisuguste kindlate põhimõtetega. Seda ühest küljest ja teisest küljest — tõeliste elunouetega. Meil on aga imelikul viisil asunud just suuri ja erilise tähtsusega küsimusi lahendama rohkem meeleolude mõjutusel, ilma et neid küsimusi püütaks mõelda lõpuni ja tungitakse asja sisse.

Maaomavalitsuste reformi küsimus on olnud kõne all aastaid. Selle reformi tarvidust on rõhutanud mitmel korral ka omavalitsuse tegelased oma nõupidamistel ja kongressidel. Selle asemel, et nende mõtteavalduste järgi küsimust kaaluda meie demokraatliku korra põhimõtete kohaselt ja põhjalikult uurida otstarbekohasuse seisukohalt, pole ometi jõutud kaugeemale omaaegsest rkl. Maaker'i mõtteviisist: maavalitsused tulevad viivitamata kaotada, küllap edaspidi näeme, mida teha maavalitsuse pärandusega.

Kohtu- ja siseministeeriumi poolt väljatöötatud esialgne maavalitsuste kaotamise seaduse teine osa, tõsi küll laseb heita pilku ka sellele, kuidas maavalitsuste pärandust kavatakse jaotada, kuid just seal selgub, kui kaugel meie siiski veel oleme tõsisest rahvalitsusest.

On ju toonitatud palju, et demokraatliku korra tähtsamaks tunnuseks on hästi väljaarenenud laialdane omavalitsus, sest on ju selge, et just omavalitsuste kaudu rahvas kõige hõlpsamini pääseb osa võtma valitsuse ülesannetest. Sellepärast ei ole ka meie põhiseadusega omavalitsustele mitte juhuslikult antud õigus teostada riigivõimu ja riiklikke ülesandeid kohtadel. Riigivõimu teostajad omavalitsustes seisavad kodanikkude lähemal, on kodanikkude otsese kontrolli all ja omavalitsused ise, kui ametasutused on kodanikkudele hõlpsamini kättesaadavad, kui keskvalitsused.

Selles mõttes on väga huvitav analüüsida maavalitsuste ülesandeid ja nende ülesannete jaotamise kava eelpooltähendatud esialgses maavalitsuste kaotamise seaduseelnõus. Selgub nimelt, et nendest

ülesannetest ainult tähtsusega osa on võimalik üle anda valdadele, vaidav osa neist aga läheks kas otse vastavatele ministeeriumidele või jälle nende esitajaile — riigiametnikkudele kohtadel. Sellejuures kuskilt näha pole, et nende ülesannete teostamine uue korra juures tuleks odavam ja annaks tunduvat kokkuhoidu, mida nimelt loodavad saada need, kes tungivalt nõuavad maavalitsuste kaotamist.

Minule on tehtud ülesandeks selgitada, millised ülesanded on teostada praegustel maavalitsustel hariduse alal ja missuguseks kujuneks selle ala teostamine uue elnõu põhimõtetel ja milliseid reaalseid võimalusi oleks selle ala ümberkorraldamiseks maaomavalitsuste otstarbekohase reformi puhul.

Kõige pealt pean tähendama, et omavalitsuste ülesanded hariduse alal suuremalt osalt on: 1) järelevalve ülesanded ja 2) hariduseelu üldiselt korraldavad ülesanded teatud maakonna piirides.

Et anda võimalikult ülevaatlikku pilti olukorrast, ja et mitte üksikasjadesse minna, siis tahaksin nimetada üksikud tähtsamad ülesanded selle järele, kuidas neid on kavatsatud uue seaduseelnõu järgi jaotada Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi ja ministeeriumi kohalikkude esindajate koolinõunikude ja valdade vahel. Kui siin puudutada neid ülesandeid üksikute seaduste järgi, siis see loetelu viiks pikale.

Nõnda on avalikkude algkoolide seaduse järgi praegu maakoolivalitsuste teostada järgmised ülesanded, mis uue kava järele kuuluksid Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi korraldusse:

1) Seal on kehaliste või vaimsete puudustega õpilaste vabastamine koolikohustusest — Avalikkude algkoolide seaduse § 11 järgi.

2) Tagavara õpetajate töö korraldamine ja juhtimine. (Aval. algk. sead. § 64.)

Tagavara õpetajad seisavad ametis maavalitsuste juures ja õppejõudude puudusel komandeeritakse need kohtadele asendama õpetajaid, kes mõnesugustel põhjustel ei saa oma kohustusi täita. Vabal ajal rakendatakse tagavara õpetajad hariduse alal tööle väljaspool kooli.

3) Mittemakeelses koolis õppimiseks loa andmine (Av. keskkooli sead. § 3 ja Erak. sead. § 20.)

4) Õppenõukogu otsuste kinnitamine. Teatavad otsused õppenõukogus kuuluvad kesk- ja majanduslikkudes koolides maakoolivalitsuse kinnitamisele.

5) Eraalgkoolide registreerimine. Algkoolist kõrgemal seisvad koolid registreeritakse Hariduse- ja sotsiaalministeeriumis. Edaspidi kavatakse kõikide koolide registreerimine anda ministeeriumile.

6) Eraalgkoolidele loa andmine sundusliku koolikohustuse täitmise ja lõputunnistuste väljaandmiseks. (Erak. sead. § 27.) Kui hariduseosakond hindab eraalgkooli tasapinda, siis selle järgi annab loa sundusliku algkooli kohustuse täitmise kohta.

7) Algkoolide õppejõudude ametisse ja ametist lahtiregistreerimine. See on oma ulatuse poolest suuremaid ülesandeid hariduseosakonnal. Ühenduses õppejõudude registreerimisega on ka õppejõudude teenistuskirjade pidamine. Arvestades algkooli õpetajate arvu, peab ütleva, et tehniliselt ja kantsleilikkult võttes see üks suuremaid ülesandeid on.

Edasi on arstiabi ja rahalise toetuse andmine haiguse, sünnitamise ja surma korral valdade ja alevite poolt ülevalpeetavate koolide õppejõududele. Teame ju, et arstiabi ja rahalist toetust saavad nii valdade kui alevite algkoolide õppejõud maavalitsuste kaudu. Siis on Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi, hariduseosakondade peale pandud kõikide õppejõudude palgaarvete pidamine ja palgakrediitide välja kirjutamine. See on suurem kantsleilik ülesanne. Edasi on järelvalve rahvamajade üle, avalikkude raamatukogude järelvalve, raamatukogude võrgu korraldamine jne. Nendest ülesannetest on osa tõepoolest lahendatav kirjavahetuse teel Tallinnast Hariduse- ja sotsiaalministeeriumist, suurem osa aga ja tähtsamad on sarnased, mille lahendamiseks sageli tekib tarvidus kodanikkudel ja vallaomavalitsuse esindajail isiklikult läbi rääkida küsimuste otsustajatega ja seal on tähtis, et küsimuste otsustaja tunneks kohalikke olusid. Näiteks algkoolide õppejõudude ametisse registreerimine, ümberpaigutamine, siin kirjavahetuse teel asja lahendamine läheks pikale ja keeruliseks. Siis: õppejõudude asetäitjate määramine, eraalgkoolide registreerimine, õpilaste vabastamine kooliskäimisest jne. Kõik need küsimused on sarnased, mis puudutavad õige suurt hulka kodanikke, kellel on vaja haridusküsimuste lahendamiseks suusõnalist selgust muretseda. Ja siin tundub lau-

sa ülekohtuna sundida asjaosalisi ettevõtma kulukaid sõite pealinna, kuna oma maakonna linnas nende asju võiksid lahendada palju paremini inimesed, kes kohalikke olusid paremini tunnevad, kui seda tunnevad ministeeriumi ametnikud kogu riigi kohta.

Peale selle ei saa kuidagi pidada otsarbekohaseks, et peale kesk- ja kutsekoolide õpetajate ka ligi 4000 algkooli õpetaja ametisse registreerimine, nende teenistuskirjade pidamine, palga arvestamine, arstiabi ja toetuste andmine koondatakse ühte keskkohata Tallinna — Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi.

Siin tuleb silmas pidada, et ühes nende registreerimisega ministeeriumi keskasutusse tuleb koondada teenistuskirjade pidamine ja paratamatult sellega ka palgaarvete pidamine. Nagu juba enne tähendasin, registreerimine tekitab pikaldast läbikäimist registreerimiseks ettepanevate asutustega ja isikutega ning tekib tõsine kartus, kas niisugune töö kuhjamine ühte keskkohata saab asjale kasulik olla.

Samuti raske ja peaaegu võimata on minu äranägemise järgi Tallinnast juhtida tagavaraõpetajate tööd, eriti hariduse alal väljaspool kooli, sest meie riigis, kuigi ta on väikene, on siiski raske kujutada ette, kui kusagil Petserimaal tagavaraõpetaja vabaneb, et ministeeriumist saadaks otsekohe juhtnöörid anda selle kohta, mida ta vaba aja jooksul peab ette võtma. Võib öelda, et neid ülesandeid, mis eelpool nimetasin, ei saa otsekohe hariduseministeerium ise teostada, vaid neid peab teostama kohapealne asutus või kohapealsed ametnikud.

Uue kava järgi jäävad kohtadele tegutsema riigiametnikkudena koolinõunikud, kuid eelpool tähendatud ülesannete teostamist koolinõunikudele ei kavatseta usaldada. Nad võtaksid lisaks seniste ülesannetele rida teisi vähemaulatuslikke küsimusi ja ülesandeid. Sinna kuuluksid näiteks järgmised asjad:

1) Kodu- ja erakoolide õpilaste vabastamine algkoolis käimisest (Av. algk. seaduse § 10).

2) Koolikohustuslikele lastele loa andmine palgalist ametit pidada (Av. algk. sead. § 18).

3) Avalikkude algkoolide võrgukava koostamine ja muudatuste tegemine võrgukavas (Av. algk. sead. § 21).

See on suuremaid ülesandeid, mis kuulub maavolikogude võimupiiri. Nüüd antakse need ülesanded koolinõunikude

kätte. 4) Algkoolide õppenõukogudes arutuseks olnud küsimuste lõplik otsustamine, kui koolijuhataja ei ühine selle seisukohaga; 5) siis kaebuste otsustamine õpilaste trahvimise asjus; 6) eraõppeasutiste registreerimis-sooviavalduste vastuvõtmine ja esitamine Hariduse- ja sotsiaalministeeriumile; 7) loaandmine koolijuhatajale teenistusekohalt lahkumiseks; 8) nõusoleku andmine asetäitjate andmiseks; 9) rahvamajade võrgu koostamine.

Suurem osa loetletud ülesannetest kuuluvad järelevalve ülesannete hulka ja nende lahendamine võiks väga hästi usaldada üksikõik kas riigi- või omavalitsuse ametnikkudele, kuid nendegi ülesannete teostamine toob enesega kaasa laialdase kantseleilise asjaajamise ja nõuab ülesannete teostajalt enam-vähem alalist kohalpüsimist. Otseste ülesannete täitmiseks — koolide revideerimiseks ja instrueerimiseks jääks koolinõunikul aega väga piiratud määral.

Oma iseloomult aga omavalitsuste ülesandeks peaks jääma avalikkude algkoolide ja rahvamajade võrgukavade koostamine ja nendes muudatuste tegemine. Meie teame, et algkoolide võrgukava koondamisel väga palju küsimusi üles kerkib, mida kerge lahendada ei ole ja et see, kuidas algkoolide võrk koostatakse, teravalt puudutab üksikute kodanikkude huvisid ja seepärast, kui ka selle ülesande teostamine antakse koolinõunikkude lahendada, siis ei saa sugugi olla kindel, et selles kodanikkude seisukohalt nii tähtsas küsimuses alati arvestatakse viimaste huvidega.

Riigikogule esitatud Maakonna-omavalitsuste varad ja asutised lähevad riigile, siis sisult tähendab see küll kõikide maa keskkoolide ja seni maavalitsuste poolt ülalpeetavate täienduskoolide likvideerimist, sest maavalitsuste kaotamisega kaotavad need õppeasutised oma ainukese mõjuka kaitsja ja toetaja. Ei ole loota, et need keskkoolid siis püsima jäävad, kuna ometi aastate jooksul nende eest on suudetud suurt võitlust pidada.

Kõne all oleva kava järgi maavalitsuste hariduseosakondade ülesannetest valdadele ei läheks õieti mitte midagi. Seda on raske teha, sest nagu tähendasin, siis tegelikult kaoks järelevalve kooli ja teiste hariduseellu puutuvate seaduste teostamisel, teisest küljest aga kannataks kogu hariduseelu areng ühtlase korralduse puudusel.

Samuti ei saaks üksikud vallad oma peale võtta maa-keskkoolide, maa-kutsekoolide ja osalt ka täienduskoolide ülevalpidamist, mis seisavad praegu mitte ühe valla, vaid mitme valla teenistuses.

Kaalumisele võiks tulla vaid küsimus, kas ei oleks mõeldav jätta vallavalitsuste hooleks õpetajate palkade arvestamine ja riigilt palkade krediidi muretsemine. See oleks loomulik, et vallad selle töö teeksid, sest õppejõud on vallateenijad ja loomulikult peaksid vallad ise nende palgaarveid pidama ja palgakrediiti nõutama. Võibolla, et see edaspidi võimalikuks saab, seniste õppejõudude tasude seaduse järgi on see väga raske, sellepärast et nende palkade väljaarvestamine ja alalised muudatused mitte aastate, vaid kuude ja isegi nädalate järgi töö enese ja eriti aga kontrolli õige raskeks teevad. Kuigi praegu õppejõudude tasude seaduse järgi ei ole maavalitsuse ülesanne õppejõudude palkade väljaarvestamine, see on siiski hariduseministeeriumi korraldustega maavalitsuste peale pandud. Teisest küljest oleks aga väga raske tegelikult neid ülesandeid valdade peale panna. Kui seda siiski tehakse, siis peaks koondatama ka valdade õppejõudude teenistuskirjade nிடamine. nii et vallavalitsusel alati andmed oleksid nende aluste kohta, mille põhjal palganormid välja arvestatakse. Vallavalitsuste hooleks peaks jääma ka õppejõudude teenistuskirjade pidamine. Kui aga õppejõudude registreerimine jääb Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi ülesandeks, siis tähendab kõik need andmed kogutakse ministeeriumi ja vallavalitsustel on teenistuskirjade pidamist raske teostada. Nii on täiesti tehnilise töö ülesandmine valdade praeguses olukorras raskendatud. Mul on selle üle vallategelastega kõnet olnud ja kõik nad seletavad, et seda oleks praegu raske teha.

Eeltoodust selgub, et maavalitsuste hariduseosakondade ülesannetest õieti midagi ei ole võimalik panna vallavalitsuste peale. Kui kaotada maavalitsused, siis ainult tähtsuseta osa nendest ülesannetest võiks täita Hariduse- ja sotsiaalministeerium, kuna suurem osa neist peaks jääma ministeeriumi kohalikkude ametnikkude — koolinõunikkude teostada. Viimaste lisaülesanded sarnasel korral kasvaksid aga nõnda laialdasteks, et neil tuleks kauaolt rohkem aega istuda oma kantseleis, kui käia ringi koole revideerimas ja õppejõude instrueerimas.

Haridusetöö on aga elav töö. Puudustele ja väärnähetele sel alal kodanik reageerib väga tundlikult. Sellepärast on väga tähtis, et seda ala kohapeal ei juhiks mitte ametnik, kelle ülemus kaugel ja kes ei pruugi kodanikkude soovidega üldse arvestada, vaid, et neid ülesandeid teostaks isik, kes rahva poolt valitud, kes tunneb vastutust valija, s. o. rahva ees.

Kui aga mõnelt poolt väidetakse, et valimiste teel hariduseelu juhtima maakondades on pääsenud võhikud, siis nõutagu valimistel kandidaatidelt vastavat hariduslikku tsensust ja staaži.

Maavalitsuste kaotamise tarvidust põhjendatakse peaaesjalikult kulude kokkuhoiuga. Nagu nägime juba, maavalitsuste ülesanded hariduse alal tulevad täita ka maavalitsuste kaotamise korral ja küsimus seisab vaid selles, kas uue korra juures saavutame kokkuehoidu või mitte. Ma räägin muidugi haridusealast välja minnes. Täpselt kalkultatsiooni siin teha on raske, kuid küsimuse pealiskaudnegi analüüs siin näitab, et kokkuehoidu vaevalt loota võib.

Kantseleiijõude hariduseosakondades on juba viimase võimaluseni kokku tõmmatud ja kuna uue korra juures kantselei töö hulk jääb, siis on sel alal võimata veel midagi kokku tõmmata, ükskõik kas töö tehakse Hariduse- ja sotsiaalministeeriumis või koolinõunikkude kantseleides. Paistab isegi, et administratsiooni alal kulud tõustagi võivad, sest ühe osakonna kantselei asemel hakkavad töötama vastavad osakonnad Hariduse- ja sotsiaalministeeriumis ja koolinõunikkude kantseleid. Nõnda aga, et koolinõunikud isiklikult ära teeksid ka kantselei töö, on täiesti võimata, sest siis peaksid koolinõunikud pea alaliselt istuma oma kantseleides, kuna nende otsekoheste ülesannete täitmiseks üldse ei jätkuks aega.

Selgituseks võiks võrdluse tuua Vene ajast. Mul ei olnud andmeid kogu riigi kohta, sellepärast kasutan vaid käepärast olevaid andmeid, nimelt Virumaa kohta. Seal oli 1917. aastal 177 algkooli 225 klassikomplektiga. Nende juhtimiseks oli maakond jaotatud 2 rahvakoolide inspektori rajooni, kusjuures keskmiselt ühe inspektori kohta tuli 80—90 kooli 120—130 õpetajaga. Praegu töötab Virumaal 3 koolinõuniku juures 264 mitmesugust kooli 1012 klassikomplektiga, kus juures igale koolinõunikule allub keskmiselt 70 kooli 337 klassikomplektiga. Tähen

dab töökoorem koolide ja õpetajate hulga mõttes on praegu palju suurem, kui see oli veneaegsetel rahvakoolide inspektoritel. Aga meie teame, et Vene rahvakoolide inspektoritel oli oma asjaajajad, kes lihtsaimaid küsimusi lahendasid siis, kui koolinõunik ära oli ringreisul. Sellegi peale vaatamata, teame, et inspektorid jõudsid keskmiselt oma rajoones koolid läbi käia kord aasta tagant. Kuid vene inspektoritel oli hoopis teine põhimõte, kui meie koolinõunikkudel.

Mis ära jääks uue korra juures, see oleks ainult hariduseosakonna juhatajate teenistustasu. Kuna aga viimased nüüdki peale hariduseosakonna juhatajad veel mõnda teist maavalitsuse osakonda, siis kokkuehoid siingi ei ole nimetamiseväär.

Kuid kui siin siiski midagi suudetakse kokku hoida, siis riigile üleminevate õppeasutuste ülevõlpidamiskulud tingimata suurenevad palju tunduval määral. Nagu näitavad seda senised kogemused, riik kunagi ei saa oma asutuste ülevõlpidamisel olla kokkuehoidlikum omavalitsustest. Seda näeme juba koolimajade ehitamise juures. Selleks võin näite tuua. Virumaal on ehitatud kaks keskkoolimaja, mis kumbki läksid maksma umbes 90.000 krooni. Samal ajal ehitati aga Petseri riigi gümnaasiumihoone, mis läks maksma üle 400.000 krooni, see on üle nelja korra kallimaks. Ta on küll, võib olla, parem, aga ikkagi see näitab, kuidas riigikoolides kuludega on. Igatahes ei saa kuidagi öelda, et riik oleks kokkuehoidlikum, kui omavalitsus.

Sama lugu on keskkoolide ülevõlpidamise kuludega. Petseri ja Läänemaa riigi ühisgümnaasiumides maksis 1930/31. a. 20 klassikomplekti ülevõlpidamine — eelarvete järgi — Kr. 101.406. seega ühe klassikomplekti ülevõlpidamine Kr. 5070. Samal ajal oli kulud Virumaal 16-klassikomplekti ülevõlpidamise eest Kr. 68.430, ehk ühe klassikomplekti ülevõlpidamine Kr. 4276, see on Kr. 794 odavam, kui riigikoolis, kuigi eeltähendatud riigikoolid töötasid kaheharuga, mille tõttu üksiku klassikomplekti ülevõlpidamine just seal peaks olema odavam.

Sama väidet kinnitavad ka arvud ametlikus väljaandes — „Eesti Statistika“ veebruarikuu number, kus on kokkuvõtte toodud selle kohta, kuipalju on läinud kulud 1931/32. a. ühe õpilase ülalpidamiseks keskkoolis:

riigi poolt ülalpeetavates keskkoolides	Kr. 214.42
linnade „ „ „ „	152.88
maavalitsuste „ „ „ „	173.17
seltside „ „ „ „	135.19
eraisikute „ „ „ „	123.55.

Sellest nähtub, et riigi poolt ülalpeetavates keskkoolides õpilase ülalpidamine palju kallimaks läheb, kui maavalitsuste ja seltside poolt ülalpeetavates koolides.

Nõnda siis rääkida kulude kokkuhoiust hariduse alal maavalitsuste kaotamise puhul, on ainult pettepildi kujutamine, mis kohe puruneb, kui olukorraga veidikenegi põhjalikumalt tutvuneda. Väikene kokkuhoid, mis kuidagi moodi saadakse kantseleikulude alal, see katab kaugelt ära ülekulutused harilikude asutuste ülalpidamiseks.

Üldkokkuvõttes võiksin ma tähendada järgmist:

Seni maavalitsustel täitaolevad ülesanded hariduse alal oma iseloomult on kõik säärasead, mida demokraatliku korra juures teostavad omavalitsused. Nendest ülesannetest ainult tähtsusetada osa võiks võtta ja anda valdadele, valdavat osa nendest aga ei saa teostada valdad, osalt sellepärast, et üksikutel valdadel käiks see üle

jõu (kesk- ja kutsekoolide ülalpidamine), osalt aga sellepärast, et need kuuluvad järelevalve ülesannete hulka.

Maavalitsuste haridusosakondade ülesannete jaotamist Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi ja koolinõunikkude vahel ei saa tunnista otstarbekohaseks, sest asjaajamise liigse koondamisega Tallinna see muutuks paratamatult paberlikuks, shablooniliseks, elule ja kohalikkudele oludele mittevastavaks, kodanikkudele ja maavalitsuste esindajail mitmesuguste küsimuste lahendamiseks tuleks teha pikki kulukaid sõite Tallinna. Teisest küljest ei ole otstarbekohane koolinõunikke koormata kooliadministratsiooni ja kantseleliste ülesannetega, sest siis ei saaks nemad enam rahuldavalt täita oma otsekoheid ülesandeid.

Haridusosakondade likvideerimisel ei kaoks aga ka väheneks nende osakondade ülalpidamise kulud, need kantaks vaid teiste asutuste kanda.

Hariduseelu ühtlase ja eduka juhtimise mõttes peab hariduseala juhtiv keskkorraldus maakondades jääma püsima, kusjuures see keskkorraldus meil maksva demokraatliku põhimõtte kohaselt peab olema kujundatud omavalitsusliku organina.

Maavalitsuste osa teede ja põllumajanduse alal.

N. Vatter, Viljandi maavalitsuse liige.

Lugupeetud maaomavalitsuse kongressist osavõtjad!

Kui ajakirjanduses ja omavalitsustegelaste kui ka rahvahulkades on kõneldud maaomavalitsuste reformist, selle ümberkorraldusest või hoopis maavalitsuste kaotamisest, siis selle arvustava tule alla ei ole sattunud erilisel teede ala ja seda selletõttu, et maavalitsuste tööd teedealal on peetud tarviliseks, ning sellel alal tehtud tööd paistavad kõigile kodanikkudele otsekohe silma ning töötulemused on nagu käega katsutavad. Ka on kõigile selge, et meie teedeasjanduse alal peame edasi töötama ja neid ülesandeid, mis Maanteeseaduse kui ka teiste, eeltähendatud seaduse alusel väljaantud seaduste ja määruste põhjal ettenähtud ülesandeid, pole võimalik ära kaotada. Kõige selle taga-

järjel on teedeasjandus teatud määral rahva poolehoidu osaliseks saanud.

Selle vastu maavalitsuse tegevus põllumajanduse alal ei ole rahvale niivõrd silmatorkav, kuigi siin ka võrdlemisi laialatuslik tegevus ja tööpõld on olnud ja kus eriti viimastel aastatel väljaantud seadused jälle mitmekesiseid ülesandeid juure on toonud, mille tagajärjel ka maavalitsuste töö on õige tuntavalt suurenenud, eriti vee komisjoni, veeühingute ja põllupidajate võlgade korraldamise aladel.

A. Asudes mõlema eeltähendatud ülesannete lähemalt vaatlemisele, selgub, et teede ala moodustab võrdlemisi suure osa maavalitsuste tööst ja tegevusest. Teede alal tegutseb praegu kõigis maavalitsustes 145 alalist tööiõudu teedekapitalide arvel, nagu see selgub järgnevatest tabelitest, kuna teedeosakonna juhatajad

Koosseisud maavalitsuste teedeosakondades.

Maavalitsuste nimetus	Tehniline person.		Kantselei person.		Kokku	
	Isikute arv	Palga summa aastas	Isikute arv	Palga summa aastas	Isikute arv	Palga summa aastas
Harju	13	18.132,96	5	5.525,24	18	23.668,20
Lääne	9	12.420,—	4	3.552,—	13	15.972,—
Viljandi	7	10.812,—	5	5.400,—	12	16.212,—
Võru	10	12.960,—	3	3.300,—	13	16.260,—
Petseri	7	9.600,—	2	2.040,—	9	11.640,—
Tartu	15	19.812,—	2	2.220,—	17	22.032,—
Järva	10	13.574,40	3	2.912,40	13	16.486,80
Viru	16	23.188,—	3	3.840,—	19	26.028,—
Pärnu	11	17.580,—	4	4.416,—	15	21.996,—
Saaremaa	7	9.332,—	2	1.908,—	9	11.240,—
Valga	6	8.988,—	1	1.284,—	7	10.272,—
Kokku	111	155.399,36	34	36.407,64	145	191.807,—

Koosseisud maavalitsustes ilma teedeosakondadeta.

Maavalitsuste nimetus	Maaval. liikmed		Ametnikud		Teenijad		Kokku	
	Arv	Palga summa aastas	Arv	Palga summa aastas	Arv	Palga summa aastas	Arv	Palga summa aastas
Harju	4	10.092,—	12	15.480,—	1	600,—	17	26.172,—
Lääne	4	8.148,—	9	11.424,—	2	960,—	15	20.532,—
Viljandi	4	9.300,—	9	11.388,—	2	1.272,—	15	21.960,—
Võru	4	8.880,—	7	9.060,—	1	720,—	12	18.660,—
Petseri	6	8.820,—	8	8.940,—	2	1.320,—	16	19.080,—
Tartu	4	10.980,—	13	15.744,—	4	3.036,—	21	29.760,—
Järva	4	9.288,—	7	7.992,—	1	408,—	12	17.688,—
Viru	5	12.648,—	11	15.624,—	4	2.640,—	20	30.912,—
Pärnu	4	9.060,—	12	15.084,—	2	1.500,—	18	25.644,—
Saaremaa	4	7.728,—	6	6.480,—	1	660,—	11	14.868,—
Valga	3	5.640,—	5	6.120,—	1	420,—	9	12.180,—
Kokku	46	100.584,—	99	123.336,—	21	13.536,—	166	237.456,—

on veel peale selle arvu. Samuti ei ole selle arvu hulka loetud ajutised töajõud teatud tööhooaegadel ning mehaaniline personaal: töökoja vanemad, autojuhid, teehöövli te juhid jne., missugune arv ületab kaugelt eelpool tähendatud arvu. Sellega üldiselt on üle riigi maavalitsuse teedeosakondades üle 300 alalise inimese töös, missugune arv poole suurem teistest maavalitsuste osakondade ametnikkude arvust.

Kui me võrdleme teedeosakondade eelarveid teiste maavalitsuste osakondade eelarvetega, siis näeme, et möödunud aastatel olid teedeosakondade eelarved suuremad, kui kõigi teiste osakondade eelarved kokku. Ainult käesoleval aastal on teedeosakondade eelarved suurte krediitide kärpimiste tagajärjel maavalitsuste teiste osakondade eelarvetest väiksemad.

Samuti moodustavad teede alal tehtud maavalitsuste otsused võrdlemisi suure % üldiselt maavalitsuste otsustamisele kuuluvatest küsimustest.

Kõigest eeltoodust nähtub, et maavalitsuste tegevus teedeasjanduse alal on võrdlemisi laiaulatuslik, mida näeme ka sellest, missuguste küsimustega maavalitsustel ja maavolikogudel teede alal tegemist tuleb teha.

Maavalitsuste ülesanded teede alal on üksikasjaliselt võttes järgmised:

Üldkulul ehitatavad ja korraspeetavad avalikud teed:

1) Uute klassiteede ühes tarviliikude sildade ja teiste päraldistega ehitustööde teostamine.

2) Kunstteede korrashoiu ja parandustööde teostamine ühes kõigi neil olevate sildade ja teiste päraldistega.

3) Kõigil I ja II klassi teedel olevate sildade ümberehitamise ja korrashoiu, kapitaalparanduse ja ümberehitustööde teostamine, samuti ka III kl. teedel asuvate sildade ehitustööde teostamine, millede avaus üle 3 mtr. ning vähemate sildade

jaoks vallavalitsustele ehitusmaterjalide muretsemine.

4) Projektide ja eelarvete koostamine uute ehituste ja põhjalikkude paranduste kohta maanteede ehituse ja parandustööde alal.

5) Riigi kulul, toetusel või teedekapitali arvel ettevõetavate teede ja sildade ehitus ja parandustööde tarviduse ja rohkuse kindlaksmääramine.

6) Naturaalkohustuse alusel korrashoitavate klassiteede paranduse tähtaegade kindlaksmääramine ja järelvalve, revideerimine ja vastuvõtmine.

7) I ja II kl. teede määramiseks vastavate andmete kogumine ja teedeministriumile ettepanekute tegemine.

8) III klassi teedevõrgu korraldamine ja telveteede määramine.

9) Kruusaaukude avamiseks, kivide, kruusa, liiva, savi jne. võtmiseks vastavate andmete kogumine ja otsustamine.

10) Klassiteede, talve ja jalgteede alla ja veerajuhtimise kraavidele maaalade võõrandamine.

11) Tee alt vabanenud maaalade maaomanikele tagasiandmine klassi ja jalgteede laiendamiseks, kitsendamiseks ja sihi muutmiseks vajalikkude materjalide kogumine, otsustamine ja teedeministriumile ettepanekute tegemine.

12) Uute teede avamise ja elutamise, samuti vanade kaotamise otsustamiseks vajalikkude materjalide kogumine, otsustamine ja tarvilikkude ettepanekute tegemine teedeministriumile.

13) Teedekapitali heaks maksustamise kavade väljatöötamine.

14) Naturaalkohustuse alusel korraspeetavate teede kohta hindamise üksuste aluste väljaarvamine ja vastavate ettepanekute tegemine maavolikogule.

15) Naturaalkohustuse alusel korraspeetavate klassiteede valdade vahel jaotamine.

16) Naturaalkohustuslaste poolt vallavolikogude otsuste peale teede jaotamise suhtes antud kaebuste läbivaatamine.

17) Maakonna piirides olevate klassiteede nimekirjade ja teedekaartide pidamine.

18) Teede korrashoiuks ja revideerimiseks tarvisminevate juhtnööride andmine.

19) Talve ja jalgteede korrashoiuks valdadele juhtnööride andmine.

20) Järelvalve teostamine, et tee ääres ettevõetavate ehituste ja kaevamiste tagajärjel ei tekiks maaala sissevajumist, ning

hädaohu vältimiseks vastavate abinõude tarvitusele võtmine.

Erakulul korraspeetavad avalikud teed:

1) Erakulul ehitatavate ja korraspeetavate avalikkude teede alla maavõõrandamiseks vajalikkude materjalide kogumine ja maa võõrandamiseks maavolikogule vastavate ettepanekute tegemine.

2) Võõrandatud maaalade eraldamine ja piirikividega tähistamine.

3) Erakulul ehitatavate ja korraspeetavate teede laiendamiseks, kitsendamiseks ja sihi muutmiseks vajalikkude materjalide kogumine ja otsustamine.

4) Erakulul ehitatavate ja korraspeetavate teede määramisel valdade vahel tekkivate lahkarvamiste lahendamine.

5) Järelvalve teostamine, et ilma maaavalitsuse loata ei suletaks vastavasse klassi ja liiki mitte võetud avalikke teid, samuti eeltähendatud teede sulgemiseks loandmine.

6) Erakulul korraspeetavate avalikkude teede ehitamise, parandamise ja korrashoiu suhtes kohuslaste vahel tekkivate tülküsimuste järelvalve korras lahendamine.

Erateed.

1) Erateede avamiseks vajalikkude paiklikkude ülevaatuste teostamine.

2) Erateede avamise küsimuste otsustamine.

3) Avatud erateede teenõudjatele kätenäitamine ja looduses piirimärkidega tähistamine

Liikumise ala.

1) Jõuvankrite registreerimine, registreerimismärkidega varustamine, jõuvankrimaksu sissenõudmine.

2) Jõuvankrite kaitseväeline registreerimine.

3) Jõuvankrite registreerimise ühendusesolevate aruannete koostamine.

4) Vabaveo lubade väljaandmine.

5) Autobuseliinide ja postijaamade järelvalve.

6) Jõuvankrijuhtide katsekomisjonide istungite korraldamine.

7) Jõuvankri juhtimislubade väljaandmine.

Avalikud tööd.

1) Ehitusseaduses ettenähtud avalikkude ehituse ja parandamistööde alal.

2) Tööde teostamiseks vajalikkude projektide, eelarvete ja kavade koostamine.

3) Tööliste tööle saatmine.

4) Aruannete koostamine teostatud tööde kohta.

Ehituste järelvalve.

1) Ehitusseaduses ettenähtud avalikkude ehituste järelvalve teostamine.

2) Sundmääruste väljatöötamine ehituste alal.

Neist üksikasjalisemalt ettetoodud tähtsamatest ülesannete loetlemisest selgub, et suur osa lahendusele tulevatest küsimustest on sarnased, mis kõiki kodanikke ei puuduta ega huvita ja nad kuuluvad osalt valitsemise ja jooksva asjaajamise piiridesse, kuid maavalitsustele annavad nad siiski võrdlemisi suure töö koorma juure, eriti aruannete ja raamatupidamise aladel.

Kuivõrd hästi maavalitsused nende ülesannetega toime on tulnud, selle üle võib vaielda, kuid ühte võin aga kindlasti konstateerida, et maavalitsused on püüdnud kõiki küsimusi teedealal parema tahtmise ja arusaamisega lahendada ja ellu viia ja kuigi on mõnel juhtumisel viperused juhtunud, siis ei saa seda sihilikkuse ega lohakuse arvele panna, vaid siin on hoopis teised tegurid olnud.

Kui maavalitsustel tuli Maanteedeseaduse teostamiseks asuda, mis pani õige suure töö maavalitsuste õlgadele, siis olid maavalitsused esialgul suurtes raskustes, sest puudusid kõigepealt vilunud tehnilised tööjõud, teemeistrid ja masinate juhid, kellel puudusid suuremad kogemused omal erialal. Ka teedeministeriumil lasus suur ülesanne teatud määruste ja juhtnööride väljaandmisel. Ka siin puudusid laiaulatuslikumad kogemused ja ajajooksul on tulnud ühte ja teist määrust või juhtnööri elunõuete kohaselt muuta ja täiendada, nagu seda ka maavalitsused on teinud.

Nüüd oleme aastatega kogemusi juure saanud, inimesed on omal alal juurde õpinud ning jooksev töö ja küsimuste lahendamine, mis varematel aastatel raskusi sünnitasid, on kindlajooneliseks muutunud. Ka tehniline ja mehaaniline personaal on väljakujunenud ja neid vigu, mis varem ette tuli, ei ole pea sugugi märgata. Ajajooksul tuleb muidugi inimeste koosseisus muudatusi ette võtta ja parema eel- ja eriharidusega inimesi tööle rakendada, kelledest praegu veel puudust tuntakse, eriti teemeistrite kohtadele.

Kuid vaatamata kõigile neile raskustele, mis seotud Maanteedeseaduse ja selle elluviimisega, peame siiski kõik üksmeelselt tunnustama, et meie maanteed on väga suurel määral paranenud, suured sillad ehitatud ja liikumise võimalused võrdlemisi kergeks ja maarahvale kättesaadavaks muutunud.

Kui nüüd teedeasjandus teatud määral väljaarenenud, teedealal tegutsev tehniline ja mehaaniline personaal oma ameti kõrgusele ja oskusele on jõudnud ja kogu tegevus kindlapiiriliseks ja kindlajooneliseks on muutunud, on tõstetud ülesse maamavalitsuse reformi ja kaotamise küsimus selle eeldusega, et tuntuvat kokkuvõtet saavutada.

Kui me lähemalt asuksime reformi läbivaatamisele, siis kõigepealt peab tähendama, et neid ülesandeid, mis praegu lasuvad maavalitsuste peal, ei ole võimalik ühtegi kaotada ega likvideerida, kui ei taheta Maanteedeseadust muuta ja teede tegemine jälle maarahva õlgadele weeretada. See ei ole aga praeguse olukorra juures mõeldav, ega ole selleks ka riigimajanduse seisukohast väljaminek erilist vajadust, sest kulude kokkutõmbamine on teisiti ja teistel aladel läbiviidav.

Ka on minule selge, et teedealal praegustest ülesannetest ei ole võimalik ühtegi ülesannet vallaomavalitsuste peale panna ja sel juhtumisel, kui maavalitsused likvideerimisele peaks minema, siis tulevad kõik ülesanded teedealal täiel määral teedeministeriumile üle anda.

Kas teedeministerium suudab teede personaali palkade arvel kokkuvõidu teostada, see on väga küsitav ja vaieldav küsimus. Küll võib aga arvata, et kulud administratsiooni alal suurenevad, eriti kantselei aladel, kui teedeministerium, kui keskvalitsuse asutus, riigikontrollile peab alluma ja kõik kantseleilised vormaalsused ja muud asjaajamised riigikontrolli nõuete kohaselt tulevad toime-tada.

Kuna kõik ülesanded alles jäävad, siis ei ole võimalik ühtegi tehnilist jõudu ametist vabastada, teemeistrid peavad jääma ja kantseleid peavad senise töö ära tegema. Praeguse olukorra juures töötatakse maavalitsuste teedeosakondade kantseleides tööhooaegadel ka õhtupoolikul ilma erilise tasuta, kas seda ka riigiametnikud teevad, see on küsitav.

Praegu toimub rahade väljamaksmine maavalitsuste kassapidajate poolt, raamatupidamist toimetavad maavalitsuste raa-

matupidajad, sest teedeosakondadel oma raamatupidajat ei ole, ka masinakirjutamine sünnib kohati maavalitsuse teiste ametnikkude poolt nii, nagu ta kusagil korraldatud on. Kuid kõik need tööd tulevad teha, ilma selleta ei saa ükski asutus praeguse korra juures läbi ja sellepärast minule tundub, et kõigi nende eeltoodud ülesannete teostamiseks tulevad inimesed tööle rakendada, sündigu see siis kas praegustes maakondade linnades või teedeministeeriumis.

Samuti tuleb ära teha ka seniste teedeosakondade juhatajate töö, mis senini on seisnud üldjuhtimises ja eriti administratiiv- ja majandusasjade otsustamises kui ka jõuvankrite ja liikumise korralduses ning teedevõrkude korraldamises ja teiste küsimuste lahendamises, mis Maanteedeseaduses ettenähtud.

Maainseneride peal lasuvad tehnilised küsimused ja need on ka ühtlasi vastutavad tehnilised tööjõud. Paralleelset tööd osakonna juhatajad kui ka maainsenerid ei tee ning selles suhtes on väljakujunenud kindel kord.

Kõigest sellest selgub, et maavalitsuste kaotamisel ei ole võimalik personaali kokutõmbamine, vaid ma olen veendunud, et sel juhtumisel, kui see ala teedeministeeriumi korraldusse üle antakse, tuleb paratamata uusi tööjõude juure võtta ning kokkuhoiust sellel alal ei saa juttugi olla, küll on aga paratamata personaali palkade arvel kulude suurenemine.

Kui nüüd asuda küsimuse juure, kas senine kord on otstarbekohane, kas teedeministeeriumi korraldusel kõik küsimused paremini lahendatakse ja kas see maarahvale rohkem vastuvõetav kui praegu, siis on see küsimus vaieldav.

Maavalitsused on seni lähedases koostöös olnud kohaliste vallavalitsuste ja kogu maarahvaga. On püütud olude kohaselt igatpidi üht ehk teist tarvilikku küsimust kohaliste olude järele lahendada. On suudetud sealiures rahva eluküsimusi rahuldada.

Maavalitsuse tegelased tunnevad kohalise rahva elu-olu, nende majanduslikku seisukorda ja kõige selle tagajärjel on võimalik olnud küsimusi otstarbekohaselt ja elunõuetele vastavalt lahendada.

Maavalitsuse tegelased on kohustatud kohaliste rahva nõuetega arvestama ja neid seaduses ettenähtud piirides lahendama, kuid küsitav on, kuidas nende asemele keskvalitsuse poolt määratud ametnikud reageerivad. Meie rahval on küllalt tege-

mist olnud määratud ametnikkudega ja teavad ka, kuidas need teatud küsimuste lahendamisel toimuvad ja rahva soovidega arvestavad.

Maavalitsuste kaotamiste puhul lähemad senised maavalitsuste ülesanded kohapeal osalt ringkonna teedeinspektorite, osalt teedeministeeriumi teeskasutusele. On kavatsus asutada kuus teedeinspektori jaoskonda järgmistest maakondadest: 1) Harju—Järva, 2) Viljandi—Pärnu, 3) Viru, 4) Tartu, 5) Valga—Võru—Petersi ja 6) Lääne—Saare.

Igal inspektoril on oma kantselei, kus jooksvaid küsimusi lahendatakse. Inspektor, kui ta asukohaks määratakse kindel maakonna linn, peab ka vastuvõtma tema piirkonda kuuluvate teise maakonna elanikke ja kuna teedel jooksvate küsimuste lahendamisi võrdlemisi rohkesti, siis tuleb ühe maakonna elanikkudel teise linna rändamisi. Olukord võib sarnaseks kujuneda, nagu maareformi teostamise algpäevil, kus üle riigi rahvas käis põllutöministeeriumis omi asju ajamas, millega suuri aja ja raha kulusid tuli kanda.

Kui maanteede ala teedeministeeriumile täiel määral üle läheb, siis peame küll nõudma, et iga maakonna linna teedeinspektorid või teedeministeeriumi volinikud ühes kantseleidega peavad jääma, et maarahval võimalik oleks otstarbekohaselt ja suurema kuluta omi asju ajada.

Maksva olukorra tõttu on maavalitsustel võidelda tulnud oma õiguste eest, kuid paratamata on maavalitsused neist lahingutest kaotaja poolena välja tulnud ning maavolikogudel ei ole praegu teedeasjanduses palju kaasa rääkida, kuidas ju kuhu teedekapitali summad kulutatakse.

Aastate jooksul on maavalitsused võidelnud teedekapitali summade jaotamisel linnade ja maavalitsuste vahel ning sellel töö on tagajärgi olnud ning linnadele määratavad summad on aasta aastalt vähenenud.

Kes Lätis on käinud ja sealsete teedeoludega tutvunenud, see on näinud kui hästi Riia linna ümbruskonna teed on kordaseatud, aga kui sõita kaugemasse maanurka, seal on teed lõpmata halvad, sest ei jatku raha nende kordaseadmiseks, kuna see kulub Riia ümbruskonna teede korrashoiuks.

Nii näeme, et esialgselt paistab küsimuse lahendamine võrdlemisi kerge, aga kui asja sisusse tungime, siis muutub olukord ikka keerulisemaks ning küsimus ei ole sugugi nii kergesti lahendatav.

Aastakümnete jooksul oleme meie teedeasjanduses mitmekesiseid aegu üle elanud. Meie vanematel tegelastel on veel meeles mõisnikkude tegevus teede alal. Meie iseseisvuse ajal asutati maanteede valitsus, mis aga likvideeriti 1. V. 1923. a. ja teedeasjandus anti maaval. korraldusse.

Kas on jälle otstarbekohane uuesti maanteedevalitsust ellu kutsuda, seda otustagu käesoleva kongressi saadikud.

B. Maavalitsuste töö põllumajanduse alal on väga mitmekesine olnud. Meie riigi algpäevil olid maavalitsuste peal mitmesuguste küsimuste lahendamised ühenduses vabadussõjaga, kus maavalitsused eriti varustuse alal oma kaasabi pakkusid.

Maareformiga tulid uued ülesanded juurde, kusjuures maavalitsused kaasa aitasid maareformi läbiviimiseks, võttes osa mõisate inventari hindamistest kui ka hiljem kandidaate kinnitasid planeeritud kruntidele. Ka praegu tuleb veel kandidaate kohtadele kinnitada, olgugi et väljaantavate kohtade arv on väikeseks jäänud. Samuti toimetatakse ka ehituskruntidele ja eluasemekohtadele kandidaatide kinnitamist.

Suuremaks ülesandeks oli põllumajandus-osakondadel põllukultuuri edendamine, agronoomilise abiandmise korraldamine ja põllumajanduslike kutsekoolide üleväljapidamine ja nende majapidamise korraldus.

Põllutöökoja ellukutsumisega on ka need ülesanded sinna üle läinud ja töö selles alal vähenenud.

Uute ülesannetena on aga juure tulnud veekorraldus maakonnna veekomisjonide ja veeühingute näol ja põllupidajate võlgade korraldamine.

Veeühinguid on viimastel aastatel asutatud väga palju ja neid küsimusi, mis seotud veeühingutega, rohkesti. Tuleb pida kontrolli nende tegevuse üle ning otustada tülküsimusi.

Viimasel ajal on tulnud veeühingute kaudu töötatöölise asju lahendada ja see nõuab suurt tööd.

Põllupidajate võlgade korraldamise asju on igal maakonnal õige palju ning neid küsimusi on seniajani komisjonides umbes 1500 ümber. Iga asja toimetuse peale algusest kuni lõpuni kulub keskmiselt 3—4 tundi ning kõik see nõuab aega ja pingutust.

Peale selle meie oleme osavõtnud maakorralduse tööd ja maaval. esitajad on ettenähtud n. n. „popsikomisjonis“, riigi-maade korralduskomisjonis jne.

Loomatervishoiu seisukohalt väljamine on asutatud loomakliinikuid, on toetusi maksetud jsk. loomaarstidele ja põllupidajatele võimaluste piires vastu tulnud loomatervishoiu ala korraldamisel.

ikalduskahjude küsimust on ka praegu aetud niinästi valdades oma esitajate kaudu kui ka maakondade-komisjonides.

Kinnisvara maksuasjade ajamisel on jälle oma ülesanne täita.

Nagu sellest selgub, on ülesandeid rohkesti ja kui nüüd lähemalt vaadata, milliseid neist oleks võimalik valdade peale panna, siis peab ka siin tähendama, et neist ülesannetest ühtegi ei ole valdadele anda, väljaarvatud mõni komisjoni liikme koht kohapeal hindamise komisjonides.

Uue kava kohaselt tuleksid need ülesanded panna põllutööministeeriumi maakorralduse komisjoni alaliste liikmete peale — osalt läheksid põllutööministeeriumi keskasutuse juurde ning põllup. võlgade korraldus maksuinspektori juurde.

Kas see otstarbekohane, see on iseküsimus. Põllupidajate võlgade korraldus peaks minu arusaamise järele põllutööministeeriumi korraldusse minema, kes puht põllumajanduslikud küsimused peaks lahendama.

Maavalitsuse esitajate asemele on ettenähtud põllutöökoja esitajad. Kas selleks määratakse jsk. agronoomid, või tegelikud põllupidajad, selle kohta puudub selgus, kuid olgu see nii ehk teisiti, minule tundub, et need ei ole asjaga niivõrd kursis, kui maavalitsuse tegelased ja teiseks, kui valitsemise kompetentsi kuuluvad küsimused jsk. agronoomide peale pannakse, siis kalduvad need oma otsekohestest ülesannetest kõrvale. Igatahes selge on, et kuldude kokkuhoidu ka siin ei ole.

Kas maavalitsused seniste ülesannetega hakkama on saanud ja kas uus kavatsetav korraldus otstarbekohane, seda peaks otsustama käesolev kongress.

Võiks kõne alla võtta ka hoopis uus küsimus ja kaaluda, kas ei oleks võimalik mõnda ülesannet kohapealt maavalitsustele üle võtta, mis rohkem kohapealsele valitsemisele lähemal seisab ja kohalise valitsemise piiresse mahub.

Maavalitsuste osa hoolekande ja tervishoiu alal.

Villem Rebane, Valga maavalitsuse abiesimees.

Väga austatud kongressi liikmed! Minu ülesandeks on omas referaadis käsitada maavalitsuste osa tervishoiu ja hoolekande korraldamise ning teostamise alal ja leida vastust küsimusele: kas maavalitsuste käes praegu teostada olevad ülesanded hoolekande ja tervishoiu alal on sellased, et need ka edaspidi oleksid otstarbekohased jätta maavalitsuste kätte, või tuleksid need ülesanded anda vallavalitsustele ning riigiasutistele?

Asun seisukohal, et kui osutub õigeks ning otstarbekohaseks maavalitsuste ülesanded panna teistele asutistele, siis ei tuleks päevagi sellega viivitada. Ei taha olla niisugusel n. ö. tagurliisel seisukohal, et maavalitsuste praegused ülesanded peaksid neile ka edaspidi jääma sel lihtsal põhjusel, et need ülesanded on kord neile antud. Samal seisukohal asun ka maavalitsuste korralduse suhtes. Elu liigub ning ei tunne igavesti kivilinenud vorme. Kui meie maavalitsuste vorm osutub igavenuks, siis tuleb seda vormi vastavalt elu nõuetele muuta. Kuid kogu selle asja korraldamise juures peab silmas pidama, et kõik need küsimused, mis oma iseloomult tingimata ei nõua riigiasutiste kätte andmist, tuleksid jätta ning anda omavalitsuste lahendamiseks ja korraldada.

I. Võttes käsitamisele hoolekande ala, vaatame enne kõike meie hoolekande suurst. Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi andmete järele on see järgmine:

Hoolealuste arv on meil viimaste aastate jooksul järjest tõusnud. Sellel asjaolul on ju väga palju põhjuseid, eriti ka see, et meil puduvad eriseadused invaliiduse, vanaduse, tööpuuduse jne. vastu kindlustamise kohta. Nii oli hoolealuseid 1926. aastal 29.170 ehk 2,76% rahvaarvust, kuid praegu ulatab hoolealuste arv umbes 36.000 peale ehk umbes 3,4% peale rahvaarvust. Hoolekande kulud tõusid 1930/31. aastal üldsummas Kr. 4.400.000 suuruseks. Nendest kuludest kannab riik umbes 25% ja omavalitsused ca 75%. See kõik näitab, et hoolekande ala on praegu peamiselt omavalitsuste korraldada, mis vastab ka selle ala iseloomule. Väga õieti on selle kohta põhjenduseks tähendatud Hoolekandeseaduse seletuskirjas, et abiandja asutis peab abisaaja lähedal olema, riik aga peab ainult sellast hoolekannet teostama, mille korraldamine omavalit-

sustele sünnitaks raskusi, kuid oleks riigi poolt otstarbekohasemalt teostatav.

Asudes vaatlusele, milliseid kohustusi ning ülesandeid paneb Hoolekandeseadus maavalitsustele, saame ühtlasi võtta arutusele, kas mainitud ülesannete täitmine just maavalitsuste poolt on otstarbekohane ning kulude suhtes kokkuhoidlik, samuti arutada, kas maavalitsuste ülesandeid on võimalik panna mõnele teisele asutisele ja kas see on kohane.

Hoolekandeseadusega maavalitsustele pandud ülesandeid võib liigitada kahte ossa: 1) hoolekandeline abiandmine ja 2) järelevalve valdade ning eraorganisatsioonide tegevuse üle ja nendele nõu ning juhiste andmine.

Hoolekandelist abi annab maavalitsus: 1) kinnise hoolekande teel lastekodudes (HS § 51 ja § 63 ja vanade- ning vigastekodudes (HS §§ 103 ja 104) ja 2) lah-tise hoolekande teel, paigutades rinnalaste ja emadekodudes 3 aastaseks saanud lapsi võõrastesse perekondadesse ülalpidamisele (HS §§ 50 ja 51) ja andes toetusi puudustkannatavaile perekondadele laste kasvatamiseks ning ravimiseks (HS § 74).

Kinnise hoolekande on maavalitsused senini teostanud üsna rahuldavalt, kuigi maavalitsuste tulud on äärmiselt piiratud ning rahanduslik seisund väga raske. Mis puutub hoolekandeauniste kulukusse, siis pole kuigi raske näidata, et üldse omavalitsuste poolt ülalpeetavad kinnised hoolekandeaunistid tulevad odavamad, kui vastavad riigi omad. Nii selgub hariduse- ja sotsiaalministri ettekandest 2. märtsist k. a. Nr. 4125. all vabariigi valitsusele, et vaimuhaigete ning nõdramoistustlike hooldealuste ülalpidamine tuli riigiasutistes keskmiselt 40% kallim, kui omavalitsuste, eriti maavalitsuste asutistes. Eriti palju suurem kulu on riigiasutistes administratsioonile ning majapidamistele minevas osas. Ja see on ka arusaadav. Riigiasutistes pandakse suurt rõhku välisele küljele, et anda asutistest väliselt head muljet, kuna omavalitsuste hoolekandeaunistes hoolitsetakse peamiselt selle eest, et hooldealustel oleks vajaline inimvääriline äraelamine, kuna välise korralikkuse eest kantakse hoolt ning tehtakse kulud ainult niipalju, kui see hädavajaline. Omavalitsuste juhtivad tegelased on, kui rahva poolt valitud isikud, rahva tugeva järele-

valve all ning peavad ka omas tegevuses talitama nii, et rahvas sellega rahul oleks. See rahva mõju annab ennast tunda paratamatult ka hoolekande korralduses. Riigiametnikud aga ei tunne rahvast oma ülemusena ega arvesta siis ka igakord rahva arvamustega ning seisukohtadega. Nende tegevus seisab peamiselt oma otseülemuse täitmises.

Valdade sihtühingute abil kinnise hoolekande korraldamine s. o. lastekodude ja vanade- ning vigastekodude ülalpidamine pole teostatav sellase korra äärmiselt raskepärasuse tõttu. Välisriikides (Soomes), kus sihtühingute kaudu on hoolekande ning tervishoiu asutised asutatud ning ülal peetakse, ollakse neist pettunud ja tahetakse sihtühinguist vabaneda. Sellased luhtunud katsed ei puudu ka Eestis.

Et vallad üksikult ei jõua lastekodusid ning vanade- ning vigastekodusid ülal pidada, see väide ei vaja vist pikemat põhjendamist.

Kõigest eelkirjeldatust võime kindlat järeldada, et maavalitsused on kõige kohasemad kinniseid hoolekandeesutisi ülal pidama, sest et nad teevad seda palju otsustarbekohasemalt kui riigiasutised ja et vallad ei üksikult ega oma sihtühingute kaudu ei saa seda avalikku kohustist täita.

Lahtine lastehoolekanne võiks küll teistsiti korraldatud saada, kui ta praegu on. Hoolekandeseaduse järele jaguneb lahtine lastehoolekanne maal riigile, maavalitsustele ja vallavalitsustele. Asun seisukohal, et selguse ja ühtluse mõttes, samuti väljudes seisukohast, et hoolekandelist abi andev asutis peab abisaaja lähedal olema ja et kõik ülesanded, mis võimalik teostada vallaomavalitsustel, peavad ka nende korraldada andma, — peaks lahtine lastehoolekanne selles osas, mis praegu kuulub maavalitsustele, kuuluma vallavalitsustele. Sarnane kord on täiesti põhjendatud ja otstarbekohane hoolekande kohustuse määramisel selguse ning ühtluse toomiseks. Seda asjaolu peab maavalitsuste ümberkorraldamisel silmas pidama.

Kuid on tõesti küsimus, kas vallad suudavad seda uut koormatist oma praeguse rahandusliku seisundi juures täita? Ja kas nad üldse suudavad hoolekande kohustisi siis täita, kui maakonna-omavalitsused ära kaotatakse ja vabariigi valitsuse poolt koostatud „Maakonna-omavalitsuste kaotamise seaduse“ eelnõu kehtima pandakse. Lubatagu mulle selle kohta ette tuua mõningaid arve asja selgituseks.

Maakonna-omavalitsuse kaotamise seaduse eelnõu järele saaksid vallad omale mõningaid maksusid, mis praegu kuuluvad kas osaliselt või tervelt maavalitsustele. Maavalitsuste 1932/33. a. eelarvete kokkuvõtte järele annaksid need maksud (lisaarimaks, laada- ja turuplatsimaks, veeteede liikumisvahendite maks, suvitajate maks ja lõbustusmaks) vallavalitsustele uusi tulusid 104.285 krooni. Tulumaksu osas on küll kavas ette nähtud 15%-line suurenemine alevitele ning valdadele kokku, kuid tegelikult pole sellest maksust tulude suurenemist loota, kuna see maks veel suurema protsendi võrra üldiselt väheneb. Seega oleks loota maavalitsuste arvel valdadel tulude suurenemist ümmarguselt 100.000.— krooni võrra.

Kuid ainult hoolekande alal valdade juurde tulevad kohustised nõuavad kaugelt suuremaid kulusid, kui loodetav tulu kasv. Nimelt:

Maavalitsuste kuludest läheks valdadele hoolekande alal:

a) lahtise lastehoolekande	Kr. 125.611 suurusest	
	kulust 25% ehk	Kr. 31.403.—
b) lastekodude	Kr. 118.388	
	suurusest kulust 75%	
	ehk	„ 89.791.—
		<u>Kokku Kr. 121.194.—</u>

Seega ületaksid ainult maavalitsuste pealt valdadele hoolekande alal minevad kulud ümmarguselt 20.000,— krooni võrra neid tulusid, mis vallad maavalitsuste kaotamise puhul juurde saaksid, teistest juurdetulevaist kuludest rääkimata. Kuid asi on veel halvem. Maakonna-omavalitsuste kaotamise seaduse eelnõu 2. osa järele tuleks vallavalitsustele juure hoolekande alal veel järgmised kulud:

a) riikkondsuseta abiandmise kuludest 25% ehk	ca	Kr. 15.000.—
b) rinnalastekodude ülalpidamise kuludest 25% ehk ca	„	38.500.—
c) vigaste ja kurikalduvustega laste, pimedate, kurtummade ja nõdramõistuslike kude kuludest asutistes 25% ehk ca	„	22.000.—
d) vaimuhaigete ning langetõbiste lahtisest ning kinnisest hoolekande kulust 25% ehk ca	„	175.000.—

Kokku umbes Kr. 250.500.—

Arvates siia juurde eelnäidatud kulude ületavuse Kr. 20.000.— näeme, et üksi hoolekande kohustised ületavad loodeta- vaid tulusid õige suures summas ja nimelt ca Kr. 270.500.— võrra, kuna üldine hoolekande kulude suurene- mine valdades oleks maavalitsuste kaotamiste puhul (Kr. 250.500 + Kr. 120.000 =) krooni 370.500.— ehk umbes 45% valda- de praegusest hoolekande ku- ludest.

Eelkirjeldatust nähtub, et antud olu- korra juures tuleks paratamatult veel lep- pida olukorraga, et ka laste lahtise hoole- kande kohustis jääks edaspidi maavalit- suste kanda, kuigi ajutisena.

Järelevalve ning hoolekandelise tege- vuse juhtimise alal on maavalitsustel järg- mised ülesanded: 1) järelevalve valdade ja eraorganisatsioonide tegevuse üle, 2) juhiste ning nõu andmine vallaomava- litsustele hoolekande otstarbekohaseks korraldamiseks, 3) valdade vahel tekkiva- te vaieluste ning lahkarvamuste lahenda- mine ja 4) vallavalitsuste ja -volikogude otsuste ning tegevuse kohta antud kaebuste läbivaatamine ja nende otsustamine. Kõik need ülesanded vajavad kohapealsete olude tundmist ja nendega arvestamist. Kaebuste lahendamine nõuab peale selle veel asjaajamise kiirust. Need nõuded on kõik sellased, milliseid kõige paremini saavad täita ning täidavad rahva poolt valitud usaldusmehed — omavalitsustegela- sed.

Järelevalve ja kaebuste lahendamise viimine hoolekande alal keskasutise juur- de Tallinna oleks ebaõige ja ei tagaks neid eeldusi, mida vajab selle ala korraldamine. See oleks ka meie rahvalitsusliku riigi- korra mõtte vastane ega tooks enesega kaasa mingeid kulude kokkuhoiu taga- järgi. Maavalitsuste hoolekande ala juhid on tihedalt ühenduses vallaomavalitsuste tegelastega ja selle tõttu ka teadlikult val- laomavalitsuste seisukorraga, teiseltpoolt on nad ka kättesaadavad hoolekandelist abi vajajatele ning evivad hea ülevaate abivajajatest. See kõik kindlustab õiget hoolekande järelevalvet ning kaebuste kor- ral õiget otsust. Keskvalitsuse juures kaoks kaebuste lahendamisel elulisus ning tekiks paberlik šabloonsus.

II. Tervishoiu korraldus on meil prae- gu üks neist vähestest aladest, kus välja on kujunenud enam-vähem puhtal kujul see Põhiseaduse nõue, et riigivõimu koha- peal teostatakse omavalitsuste kaudu.

Tervishoiu korraldamise aluseks on 1927. aasta 16. detsembri Rahva tervishoiu korraldamise seadus (RT. 2 — 1928). Selle seaduse järele on rahva tervishoiu ja arstliku ala juhtimine ning üldvalve hari- duse- ja sotsiaalministeeriumi ülesanne, kes seda teostab tervishoiu- ja hoolekan- devalitsuse kaudu (§ 1), kuid üldine ela- nikkude tervishoiu eest hoolitsemine ja seadusliku järelevalve teostamine on maa- ja linnavalitsuste kohustus (§§ 12 ja 13), kellel on oma ülesannete täitmiseks õi- gus välja anda sundmäärusi (§ 15). Seega on seadus määranud keskvalitsusele ter- vishoiu üldjuhtimise ja omavalitsustele tervishoiu korraldamise teostamise vasta- va omavalitsuse piirkonnas.

Seadusandja on selles asjas täiesti õieti talitanud. Sest et eriti see ala nõuab kohalikkude olude tundmist ning pole õige üleriiklikkude normide kehtima panemine, eriti neis asjus peab rahval võimalik ole- ma kaasa rääkida oma esindajate kaudu riigivõimu teostamisel, sest et sellel alal võivad oludega mittekohased korraldused ning määrused laiadele hulkadele valusalt tunda anda. Kuid see on ka ala, kus väike omavalitsusüksus ei suuda edukalt või üld- se tegutseda. Tervishoiu ala korraldus eeldab suuremaid omavalitsusüksusi. Sel- lepärast on tervishoiu alalt peaaegu täiesti välja jäänud vallad ja väiksemad alevid. Parajaiaks üksusteks maal tervishoiu kor- raldamiseks on just maavalitsused.

Kui räägitakse, et Soome vallad teos- tavad üsna hästi tervishoidu ja sellepärast ka meie vallad peaksid seda tegema, siis unustatakse, et Soome vallad on õieti suu- red kihelkonnad kuni 20.000 elanikuga. Ja kuigi meie valdu suurendada 10.000 kuni 20.000 elanikuni, ei saa meie vallad ometi nii jõulisteks, kuna Soome valdadel on peale elanikkude suure arvu veel suu- red kogukondlikud varad, mis neile üsna suuri tulusid võimaldavad. Meie valdadel puuduvad aga suuremad varad ning ette- võtted ja neid ei saa nad ka siis, kui neid ühendada suurteks valdadeks.

Maakonna-omavalitsuse kaotamise sea- duse eelnõu 2. osa järele läheksid kõik maavalitsuste senised ülesanded riigi kesk- valitsusele, kuna linnaomavalitsustele nen- de praegused ülesanded, mis samased maavalitsuste ülesannetele, alles jääksid. Seega võetakse maarahvalt üldse võima- lus tervishoiu alal omavalitsuste kaudu kaasa rääkida; kõik, mis tervishoiu alal tehakse, sünnib maal riigiametnikkude kaudu ja maarahval puudub võimalus siin

võimalus oma soove ning tahtmisi maksma panna. Isegi suuremad alevid teostavad oma tervishoiu ülesandeid, kuid valla-rahvast tahetakse sellest täiesti kõrvale tõrjuda. Eriti selles asjas paistab kõige puhtamal kujul silma see siht Maakonna-omavalitsuste kaotamise seaduse eelnõust, et maarahvast tahetakse teha teisejärgu kodanikku, kellel puuduvad need õigused riigivalitsemise alal, mis linna- ja alevikodanikel.

Tervishoiu korraldamise alal võiks minu arvates siiski üks väga vajalik muudatus ette võtta, mis annaks tuntavat kokkuvõtet nii riigile kui ka maa- ja linnavalitsustele. Nimelt tuleks Rahva tervishoiu korraldamise seadust muuta nii, et maa-arstid oleksid ühised maakondadel kui ka maakonna linnadel, nii nagu see praegu on koolinõunikudega. Minu arvamise järele võiks ainult Tallinna ja Tartu linnad evida iseseisva linnaarsti, kuna teiste linnade arstide ülesanded võik-

sid pandud saada kas maa-arstide või jaoskonnaarstide peale. Palkade küsimus võiks lahendada vastavalt rahva arvule. Praegu igatahes on maa-arstidel liiga vähe tööd ja siia töö juurde lisamine oleks õige ning annaks kokkuvõtet.

Seega oleksin oma ülesande lõpule jõudnud. Püüdsin lühidalt alla kriipsutada neid olulisemaid mõtteid, mis peavad silmas olema maakonna- ja vallaomavalitsuste tegelasil päevakorras oleva küsimuse otsustamisel hoolekande ja tervishoiu korraldamise suhtes. Maaomavalitsuste tegelased, teil tuleb juhtida vastavate võimude tähelepanu asjaolule, et maarahvalt ei tohi kärpida tema õigusi riigivalitsemise alal, maarahvast ei tohi teha teisejärgu kodanikeks, maakonnaomavalitsuse teine aste peab jääma ja teda tuleb ainult otstarbekohaselt ümber korraldada.

Vallaomavalitsuste korraldus tulevikus.

Rkl. A. Suurkivi.

Vallaomavalitsuse korraldamisel tulevikus peame esijoonel arvesse võtma neid ülesandeid, mis lasuvad praeguste vallaomavalitsuste peal ja missugused tulevikus saavad veel vallaomavalitsuste ülesannete hulka arvatud.

Seniajani, alates vabariigi algupäevadest, on vallaomavalitsuse tegevus suurenenud ja uusi ülesandeid tuleb ühtelugu juure. Ja kui leiab teostamist kord-korralt ikka rohkem tsentralisatsiooni põhimõtte, siis tähtsamate ülesannete teostajaks muutub vallaomavalitsus. Mida rohkem riigivõimu teostamine süübib koha peal, seda kasulikum ja parem on see rahvale.

Kasvab aga omavalitsuse tegevus, siis peab ka sellega ühes käima vallaomavalitsuse elujõuline majapidamine, ilma milleta ei suuda vald tema peale pandud ülesandeid täita.

Maakonna-omavalitsuse kaotamise seadus suurendab valdade ülesandeid ja kulusi tuntavalt. Kõige kulukam ülesannete täitmise ala — hoolekanne ja pensionid — lähevad valdade ülesandeks. Ka kinnise hoolekande kulud, mida hariduse- ja sot-

siaalministeerium teostama hakkab, kannavad vallad.

Kuid on palju ülesandeid, mida käesolev Maakonna-omavalitsuste kaotamise seadus ära ei näita, kelle peale need ülesanded pannakse, aga on arvata, et suurem osa jällegi valdade ülesannete hulka arvatakse. Ja seda lubab käesolev Maakonna-omavalitsuse kaotamise seaduse eelnõu § 2, kus öeldakse: „Kuivõrd see pole ettenähtud käesolevas seaduses määrab Vabariigi Valitsus, kellele lähevad seniste maakonnaomavalitsuste õigused ja kohustused“.

Vaatame siis kuidas uus seaduse kava on mõtelnud teha tuludega — kellele lähevad senised maakonnaomavalitsuste tulud. 50% turu- ja laadamaksust läheb valdadele ja tervena pärivad vallad maksud tööstuse ja kaubanduse ettevõtete äritun- nistustelt, maksu liikumise abinõude pealt, suvitusemaksu ja lõbustusmaksu.

Kinnisvaramaksust aga läheb juba 50% riigile, kuna aga teine pool 50% valdadele jääb.

Paistab, et need maksud mis on rohkem juhuslikud ja ei ole ühetasaselt jaotatud ega laeku võib olla nõnda korralikult, on

jäetud valdadele, kuna suurem ühetasemalt ärajaotatud kinnisvaramaks riigile läheb, vaatamata sellele, et alles käesoleval aastal riik loobus kinnisvaramaksu osast omavalitsuste kasuks; samuti suureneb ka riigi osa tulumaksust ja väheneb omavalitsuste osa.

Kui nüüd aga tihti teatud poolt kuuleme arvamisi, et maavalitsuste ärakaotamisega ei kaota meie mitte omavalitsusi, siis, kui meie nendele ülesandeid juure anname, mida nemad täitma peavad ja sealsamas allikad nende eest sulume, millega nemad neid ülesandeid võivad ja peavad täitma, on see omavalitsuste nälg ja jätmine ja välja suretamine.

Maavalitsuste kaotamise järele muutub maal asuvate omavalitsuste — vallaomavalitsuste — seisukord võimkonna ulatuse poolest palju väiksemaks, kui see linnaomavalitsustel on. Paljud alad maal asuvate omavalitsuste võimkonnast võetakse ära ja antakse keskvalitsuse võimkonda, kuna linnas omavalitsused jälle nende alade üle valitsevad.

Näiteks — ehituse järelevalve, teede-ehitamine jne., — seda teostab linnas linnaomavalitsus, kuid maal juba keskvalitsuse ametnik.

Töbörsid — linnas — linnaomavalitsus; maal — hariduse- ja sotsiaalministeerium.

Tervishoiu ala korraldab maal keskvalitsus, linnas aga linnavalitsus.

Hoolekande alal kinnine hoolekanne jääb ministeeriumile, linnas linnaomavalitsusele.

Esitajaid määrab maal mitmesugustesse komisjonidesse vastav minister, kuna linnas see aga linnaomavalitsuse võimkonda kuulub.

Ühesõnaga ülesanded, mis maal omavalitsuste teise astme käes, on ka linnas linnaomavalitsustel ja riigiasutustel ja omavalitsuste vahel on selge joon. Uue Maakonna-omavalitsuste kaotamise seaduse järele läheb suurem osa maaomavalitsuste ülesannetest riigi kätte ja omavalitsuste võimkond maal väheneb väga tuntuvalt ja õiguslik vahekorid maa- ja linnaomavalitsuste vahel kaob. Siin, kui tahtakse õiguslikku tasakaalu maa ja linna vahel hoida, peab kas linnaomavalitsuste õigusi kärbitama või maaomavalitsuste ärakaotamise puhul vallaomavalitsuste võimkonda suurendama.

Tahaks lühidalt mõnede küsimuste juures peatuda ja ära märkida, missugu-

sel alal peaks vallaomavalitsuste võimkonda tulevikus rohkem välja arendama.

Vallakohtute ellukutsumine on küsimus, mis on maal palju kõneainet sünnitanud. Kuid teise astme, ehk nõnda öeldud maakonna-omavalitsuste ärakaotamisel kerkib see küsimus uuesti aktuaalselt ülesse. Vabariigi algupäevil oleme põhjalikku järelekaalumisetega kõrvale heitnud juba meie rahvale omaks saanud ja läbiõõnud kohtu süsteemi, ilma et meie katset oleks teinud vallakohtuid meie vabariigi seisukohalt täiendada. Vallad on kaotanud vallakohtute ärakaotamisega ühe oma suurematest omavalitsuse aladest, sest valida ise kohtunikke on omavalitsuse kõrgematest eesmärkidest. Vallakohtus ei mõistaks õigust mitte ametnik, vaid rahva poolt valitud ja rahva usalduse võitnud kaaskodanikud, kellel on suured elukogemused ja kes teavad rahva hädasi ja puudusi. Kui rahvas saab õigusemõistmisest ise tegelikult osa võtta, suurendab see huvi õigusliku korra vastu, süvendab juriidilisi teadmisi ja meie demokraatliku vabariigi põhimõtteid imbuvad kindlasti kodanikke verre ja aiju.

Puhtpraktiliselt on vallakohtud veel rohkem õigustatud. Rahukohtunikud on tööga ülekoormatud. Oodata tuleb enne palju kui asi arutusele tuleb ja kaugus on tihti oma 20—40 km. ja suur osa rahu-kohtuniku toimetusest on väikesed nõudeasjad, mis ei ületa 250 kr. ja ka mitte juriidiliselt raskesti lahendatavad, nõndasamuti väikesed tülüküsimused, mis leppimisteel lahendatavad.

Vallakohtute ellukutsumine ja reorganiseerimine on tarvilik. Ei pea paika väide, et vallakohus võiks muutuda poliitiliseks, sest kohtunikuks valitakse ikka kõige rohkem arenenud isikud ja need töötavad rahva kontrolli all ja nende arutuse alla ei tule poliitilisi toimetusi. Ja puudusi on ka igal teisel kohtuasutusel, kuid vallakohus oma üle 100 aasta olemasoluga ja ajal, kus meil tuli väga raske õiguslikus olukorras töötada, on näidanud, et nende olemasolu rahvale on väga tarvilik.

Rippumatus ja sõltumatus administratiiv-võimudes ja asutustes on need positiivsed alused, mis on kannud rahva poolt valitud vallakohust möödunud aegadel ja peavad teda kandma ka edaspidi. Vallakohtute peale ei tule vaadata kui seisuste kohtude peale, vaid kui kohtutele, mis on rahvale ligidased õiguslikult ja arusaamiste seisukohalt.

Politsei peaks ka tulevikus vallas ühendatama omavalitsustega, nagu seda on praegustes linnaomavalitsustes mitmesuguste teiste ametnikkudega (näit. kooliõnunikud, linnavahid jne.). Konstaabel oleks nagu iga teine ametnik ja töötaks vallavalitsuste juures ja käsutuses, kuid ainult oma erialal oleks iseseisev. Konstaabel oma ametisõitudel õiendaks vastavaid valla asju ja seda võivad ümberpöördult teha ka valla teised teenijad, nagu vallakasak, vallavanema abid jne.

Sarnane koostöötamine on võimalik olgugi, et see on mitme peremehe teenimine, aga meil on elus küllaldaselt näiteid, et see on hea tahtmise juures läbiviidav ja kokkuhoid ajas ja rahakulus on suur.

Asjaolu, et praegu politseid maal vähem on kui valdu, ei ole mõõduandev, sest otstarbekohase korralduse juures ja ülesannete jaotusel on võimalik ka nende arvu suurendada ilma, et kulud suureneks.

Vallaomavalitsuste ülesannetes maksude määramisel ja korraldamisel peaks suuremad ja avaramad võimalused olema. Praegusel maksvas oleva seadusega ja ka uue kavatsetava vallaomavalitsuse seadusega on sellele väga kindlad ja lühikesed piirid ettetõmmatud, mis ei lase maksude määramist ega korraldamist omavalitsustel omavalitsuste mõtte kohaselt välja arendada.

Nõndasama valla varade valitsemine, mis on ärarippuvaks tehtud järevalve asutusest niivõrt, et kui vallaomavalitsus mõnda väiksemat, temale mitte tarvisminevat kinnisvara müüa tahab, siis pikad ja keerulised teed peab enne läbi käima, kui seda oma vara otstarbekohaselt kasutada võib.

Toitlusolude korraldamine omavalitsuste piirkonnas, kui see ülesse kerkib kohaliste või ka mõnesuguste riiklike sündmuste puhul, samuti ka ehitusolude korraldamine oma piirkonna kodanikkude tarvis ja kui tarvis sellekohaste ettevõtete avamine.

Tuleõnnetuste ja veekahjude ärahoidmine ja nende vastu võitlemine ja sarnaste organisatsioonide loomine, mis aitab neid hädasid kõrvaldada.

Rahvatervishoiu ja arstiabi korraldamine ja järevalve selle teostamise üle tuleb üheks ülesandeks arvata, mida vallaomavalitsused oma ülesannete hulka peaksid arvama.

Kui palju ei ole meie Liidu nõukogu koosolekul selle üle kaebusi kuulnud, kui võrd suuri puudusi praeguse korra juures

ilmsiks on tulnud selle läbi, et tervishoid ja arstiabi ei ole omavalitsuste korraldada.

Rahvahariduse eest hoolitsemine, koolide avamine, koolimajade ehitamine, nende sisseseadetega varustamine, koolikohustuse järevalve, koolide valitsemine, õppejõudude valimine ja vallandamine ja kõik teised üldhariduslikud omavalitsuste piirkonnas ettetulevad ülesanded ja nende küsimuste lahendamine peaks omavalitsuste võimkonda kuuluma.

Ka põllutöö, kaubanduse ja tööstuse arendamiseks kaasaaitamine peab tulevikus vallaomavalitsuste ülesannete hulka kuuluma. Ja meie näeme ka praegu, et on olemas vallaomavalitsusi, kes on asunud osaliselt nende ülesannete täitmisele, sellega et kas on annud abirahasid vastavatele kutseorganisatsioonidele, ehk üheskoos kohaliste seltsidega ja teiste naabri valdadega on asunud mitmesuguste sarnaste ülesannete täitmisele.

Juriidilise abi korraldamine maal oleks teostatav ja annaks ennast tuntavalt lahendada vallakohtute sisseseadmise läbi; sel juhul ka paratamata juriidiliste teadmistega isikute rohkemal määral maale elama asumine ja nende kättesaamine rohkem rahvale.

Kaitseväge teenistuse korraldamine ja selle teenistuse kohustuste täitmise järevalve on ka ala, millega vallaomavalitsused seniajani osaliselt on pidanud tege mist tegema ilma, et nendel selle kohta siluliselt palju ütelda oleks olnud. Tulevikus vallaomavalitsustel peaks aga selle kohta oma kindlad õigused ära määratama ja neile nendes küsimustes kaasarákimise õigus antama.

Riigi- ja omavalitsuste heaks ettenähtud koormatuste ja maksude valitsemisest osavõtmine oleks ka üheks tuleviku vallaomavalitsuse ülesandeks. Praegu peavad vallaomavalitsused tegelema ainult maksude sissenõudmisega, vastuvõtmisega ja ärasaatmisega, kuna maksude tarvitamise kohta kaasarákimise õigust ei ole ja sellel alal võime me näha kurba olukorda nii mõnelgi pool.

Võttes vallaomavalitsuste ülesanneteks nii suure hulga küsimuste lahendamise, võib kerkida küsimus, kas vallaomavalitsused neid suudavad täita ja kas on see otstarbe seisukohalt soovitatav ja tarvilik, kui vallaomavalitsused neid küsimusi lahendavad ja kas ei ole parem kui osa nendest ülesannetest keskvalitsuse võimkonda ja ülalpidada läheks.

Kuid siin peame kohe kindlale seisukohale asuma, et kulude seisukohalt ei või meie ühegi ülesande täitmiselt ära ütelda, mis muidu oma iseloomult vallaomavalitsuse võimkonda kuulub ehk edespidi kuuluda võiks. Kulude seisukohalt omavalitsuste võimkonna ulatust äramäärata ei saa. Meie peame vallaomavalitsuste arenemist ja edenemist vaatama otstarbekuse seisukohalt ja selle järele ülesseadma oma ülesanded tulevikus.

Oleme juba ennem asunud seisukohale, et omavalitsuste all tuleb mõista sarnast omavalitsemise süsteemi, kus kõik kohalikud valitsemise ülesanded, mis oma iseloomult võivad olla ka riiklikud ülesanded, peavad teostatama kohalikkude elanikkude poolt ellukutsutud asutuste kaudu. Ja kohalikkudeks elanikkudeks loeme isikud, kes asuvad lühemat või pikemat aega kohalikus omavalitsuse piirkonnas — siis selgub, et ülesanded, mis seoses nende isikutega, peavad teostatama kohaliku omavalitsuse kaudu.

Käesoleval ajajärgul demokraatlik riigikord ja omavalitsus on lahutamata mõisted ja moodustavad koos õigusliku riigi põhilased. Tsentraliseeritud võimul — valitsusel võivad olla ainult tehnilised paremused, kuid need ei kaalu kaugeltki üle seda väärtust, mis omavad omavalitsused demokraatlikus riigis.

Ja seni kuni tahame püsida demokraatlikkutel põhimõtetel rajatud riigikorra juures ja kuni valitseb rahva valitsemine, peame hindama ka omavalitsusi, kui korraldusi, kes annavad sisu rahva enesevalitsemisele.

Kallaletung omavalitsusele on kallaletung demokraatiale. Meie võime ümberkorraldada ja isegi kaotada ühe liigi omavalitsusi, kuid ei või omavalitsuste võimkonna õigusi mitte vähendada. Maavalitsuste kaotamise puhul tulevad õigused, mida maaomavalitsus seniajani on kasutanud üleanda vallaomavalitsustele, neid sellekohaselt ümberkorraldades, kuid mingil juhul mitte keskvalitsusele.

Väikse ja suure valla küsimus.

A. Eichenbaum, Patküla vallasekretär.

Meie vallaomavalitsus on riigi ja rahva vahel esimeseks lüliks ja sidemeks selles suures valitsemise ja seadlusandluse ketis, mis seob rahvast valitsusega ja seadusandlusega. Riiklik võim leiab kohadel valitsemist omavalitsuste kaudu, sellepärast on meie demokraatliku riigikorra majesteet — rahvas oma hääleõiguslike kodanikkude näol kõige rohkem ise huvitatud ja asub kõige ligemal meie omavalitsuste saatuse määramisel ja tema õiguslike küsimuste otsustamisel.

Ajaloolistel andmetel on teada, et vallad on väljakujunenud teatud mõisa ringkondadena ehk piirkondadena. 1866. a. Valla kogukonna valitsemise seaduse § 1 järele kuulusid ühe valla kogukonna koosseisu kõik ühe mõisa või kinikumõisa elanikud, kes olid üleskirjutatud teatud mõisa järele revisjoni kirja või kes kasutasid omanduse- ehk rendiõiguse alusel teatud mõisa järele seisvaid talumaid. Sama seaduse § 2 nägi ette, et vallad, kellel alla 200 hinge ja kellel osutus raskeks volikogu moodustamine tarvilise liikmete arvu puudumisel või valla rahalise ehk majandusliku jõu puudumisel tulid liitmisele.oli

Nimetatud seaduse alusel oli 1866. a. valla suuruse aluseks võetud elanikkude arv miinimumiga 200, mis osutus selleaegseks alamääraks ja mõõdupuuks.

Aja vahemikul 1866—1933. aastani, see on 67 aasta kestel on meie vallaomavalitsused läbi käinud nii mõnestki puhas-tustulest ja ümberkorraldamisest. Vene komissaride poolt leiti neist mõnedki kerged olema ja ühendati ning liideti sunnikorras ja võimuga sellepeale vaatamata, kas nõustus sellega omavalitsuse tegelaste pere ja rahvas.

Meie omariikluse ajal ja demokraatliku korra juures on arvestatud rahva enesemääramise õigustega ja soovidega. Nii on rahva soovil omariikluse ajal asutatud eraldamise ja lahutamise teel teistest valdadest 7 uut valda juure ja need 7 valda on kõik alla 1000 elanikuga.

Minul on juhus isiklikult teenistuses olla sarnases valla-omavalitsuses, milline iseseisvuse päevil 2 korda peret heitnud. Nimelt 1921. a. lahkus vallast see suurem küla 500 elaniku koosseisus, mis sinna vene komissari poolt 1901. a. sunnikorras liidetud ja teisenä samal aastal Tõrva

alev, mis hiljem linna õigused sai. Teenistuses seistes kõne all olevas omavalitsuses juba vene valitsuse päevil on võimalus olnud selgitada ka neid põhjendusi, mis mõjutasid rahva algatust eelpool näidatud külana eraldamiseks. Kõige suuremaks ja eraldumise peapõhjuseks selles asjas on maa kaugus, mis lahkuminevast külast valla asutusteni ulatus 8—15 km peale. Lahkumineva küla elanikud valla poolt nõutavate kohustuste täitmata jätmise põhjendamiseks ja oma õigustest ja hüvedest loobumises töid hädaldustena ja põhjendustena alati ette asutuste kättesaamatust ja vahemaa kaugust. Ka 20. aastane harjumus, ühenduses ja liidusolek, ei suutnud neid koduseks ja soojaks teha kokkuliidetud kaaslaste vastu, vaid esimesel võimalusel leide demokraatliku ja enesemääramise võimaluste korra algpäevil leidis eraldamise algatus suurt üksmeelset poolehoidu ja läbiviimist, sellest hoolimata, et eralduval vallaosal, kui asunikudel, tuli oma vallamajandust ja asutusi uuesti looma hakata, sest vaheajal oli koolimaja tuleroaks langenud ja vallamaja võõrandatud. Paremais lootustes on ka uue eralduva valla käekäik arenenud. Vaatamata tema väiksusele on vald 12 aastase iseseisvusel suutnud hankida kõik tarvilikud omavalitsuse asutuste hooned. Kuigi käesolev näide on kolgapoliitilise iseloomuga, on ta siiski üks osa meie omavalitsuse arengust ja rahva tahteavaldusest, mis ka mujal korduda võib.

Kogu meie omavalitsuse konstruksioonis olevatest omavalitsuse üksustest, linnadest, alevitest, maakondadest ja valdadest, on suuruse kohta püütud kõneainet tekitada valdade suuruse kohta, selle peale vaatamata, et meie linnade suuruse vahed kümneid kordi suuremad, kui valdad.

See kõne pole algust saanud mitte rahvalt, kes asub omavalitsusel kõige ligemal, vaid eestkoste küsimus on siin väljaläinud valitsuse ringkondadest. Ka on ja rahval oma esituskogude algatusel praegu igal ajal õigus Eesti ajutise omavalitsuse 30. märtsi 1917. a. seaduse teostamise määruse järele 22. juun. 1917. a. seda liitumise õigust kasutada ja läbiviia, kuid tagajärgi siin peaaegu pole olnud.

Küsimusena seisab — kas suur või väike vald? Suure valla kaitsjad ütlevad: vald peab olema väljakasvanud täiseltõuliseks ja ja nii suureks, et valla kantselei ja asjaajamise kulud lõviosa eelarvest ära ei neelaks. Väikse valla poolda-

jad rõhutavad, et kohalik omavalitsus kaotab siis oma mõtte, kui ta ei ole rahvale lähedal ja kättesaadav. Peale selle on olemas veel seisukoht, et valdadel peaks olema mingisugune keskmine suurus.

Ettepanekuid selles asjas on tehtud mitmeid. Maaomavalitsuste liidu seisukoht on, et keskmine valla suurus peaks olema 1500—3000 elanikku, vallad alla 1000 elanikuga tuleks liita naabrivaldadega. 1000—2000 elanikuga valdade liitmine tuleb ette võtta seal, kus seda esituskogud pooldavad. Vabariigi valitsus oma eelviimasel seaduse eelnõus nägi ette, et vallad alla 2500 elanikuga tulevad liitmisel, neist võiks püsima jääda sarnased, mille liitmist ei võimalda geograafiline seisukord. II. omavalitsustegelaste kongress ei seadnud selles üles mingisugust kindlat mõõdupuud ega miinimumi vaid näitas, et väiksed elujuetud vallad tuleks liita, jällegi võimaldades erandid teha geograafilise seisukoha arvestusega.

Statistilistel andmetel on Eestis 375 valda, millest hiljem paar valda liitunud. Nendest valdadest on kohtu- ja siseministeriumi andmetel

kuni 300 elanikuga	2 valda		
301—500	6	„	
501—1000	42	„	50
1001—1100	18	„	
1101—1200	22	„	
1201—1300	13	„	
1301—1400	9	„	
1401—1500	15	„	77
1501—1600	13	„	
1601—1700	15	„	
1701—1800	11	„	
1801—1900	12	„	
1901—2000	13	„	64 191
2001—2500	57	„	
2501—3000	42	„	
3001—5000	76	„	
5000—10000	9	„	184 184

Tähendab alla ja üle 2000 elanikuga valdade arv on peaaegu võrdne. Viimane kohtu- ja siseministeriumilt koostatud eelnõu näeb ka keskmise valla suurust 2000 elanikuga ette ja väidab, et vallad alla 1000 elanikuga tuleks liita naabervaldadega, sest väikseid valdu ei saavat kaitsta puht majanduslikel põhjustel, sest riigi kui ka omavalitsuse eelarvete kulusid tulla jagada produktiivseteks ja eba produktiivseteks. Eba produktiivsete kulude hulka olla kahtlemata arvatud ka vallavalitsuse administratsiooni ja personali kulud, sest igal vallal olla vallamaja, mis kütte, valgustuse jne. näol kulu nõuab.

Samuti oma personal, kes palka saab ja need kulud ei suurenevat sugugi proportsionaalselt valla suurusele, vaid väiksel vallal langevat neid kulusid ühe elaniku peale rohkem, kui suurel vallal. Ka polla mõeldav, et väike vald saaks oma ametnike odavama palgaga kui suur vald. Vald pidada oma kuludest suurema osa ära kulutama sarnaseks otstarbeks, mis loob uusi väärtusi.

Peab tähendama, et ideeline põhimõte näib siin täiesti õige olevat, kuid kõiksugu ideede tegelikku ellu kohaldamisel, annavad ideed praktilises elus tegelikult täitmisel vastupidiseid tulemusi.

Vaatame suure ja väike valla eelarveliste aruannete järele vallavalitsuse administratsiooni kulude suhtumist. Siin võtame aluseks kolme viimase majanduse aasta kulude aruannete kokkuvõtted, mille andmed ilmunud riigi statistika keskbüroo poolt väljaantavas kuukirjas „Eesti Statistika“ kolme viimase aasta jaanuari kuu numbrites. Võtame vaatuse alla just kolm viimast aastat, sest ainult ühe aasta kulude suurust võib mõjutada mõni erakorraline suurem remont ehk muu väljaandmine erakorralisteks otstarveteks, mis olukorra pildi teiseks loob. Tegelikult näitena toon siin Valgamaa valdade tegelikkude kulude aruannete kokkuvõtted, mis 1. aasta jooksul kulutatud vallaomavalitsuse administratsiooni (vallavolikogu, vallavalitsuse liigete, kantselei ametkonna tasud, valla kantselei ja majapidamise peale) kuludena.

Valla nimetus	Elanikkude arv rahvalugemise andmetel.	Vallavalitsuse administr. kulud kroonides		
		1928/29. a	1929./30. a.	1930./31. a
Jõgeveste	966	2112	2838	2498
Sangaste	3349	7987	8563	8146
Koorküla	840	1801	2406	2243
Kuigatsi	3600	7139	7153	7269
Leebiku	627	1662	1659	1723
Hummuli	1695	4685	5246	4331
Lõve	902	2353	2685	2486

Arvan, et eelolev näide elanikkude arvu ja kulude võrdlusest peaks andma ülevaate kulude proportsionaalsest suurenemisest elanikkude arvule. Mida suurema elanikkude arvuga vald, seda suuremad ka tema administratsiooni kulud. On arusaadav, et hoolekande kulud on päriproportsionaalsed elanikkude arvule, kuid eriliselt suureks võivad hoolekande kulud paisuda sarnases suures vallas, kus elanikkude arvule kaasa mõjuvad teatud „vaestepatuste alevid“. Ka hariduse ku-

lud on samuti proportsionaalsed — mida laiem territoorium, seda rohkem algkooli. Kui väiksed vallad saavad ühe algkooliga läbi, siis on neid keskmistes valdades 3—4 ja suuremates 5—6 ja tihti langeb suurtes valdades üks kool palju väiksema elanikkude kogu ülalpidada, kui väikses vallas. Vallavalitsus, hoolekanne ja haridus moodustavad eneses peakulud valla eelarves, kuna teised kulud ainult väikse protsendi eelarvest oma alla võtavad. Eelseisvast selgub, et kõik eelarvelised kulud on proportsionaalsed elanikkude arvule. Miks siis mitte? Üksikasjadesse minnes võiks näitena võtta Vallaametnikkude töö- ja palgaolude korraldamise seaduse, mille järele maavolikogudelt normeeritud palgad tõusevad proportsionaalselt elanikkude arvule, samuti suureneb kantselei töäjõudude arv elanikkude arvule, niisama vallavalitsuse liikmete ja valla teenijate arv ning töö suure alusel ka nende palga norm.

Olukorrale vastupidise näitena võiks tuua postivalitsuse korraldust maapostivõrgu loomises, kus postivalitsus etendab detsentralisatsiooni põhimõttel postivõrku, tuues seda postiagentuuride, posti- ja kirjatalude näol igasse külasse rahvale ligemale sellepeale vaatama, et ka seal ametkonna ja administratsiooni kulud on, kuid kõike seda selleks, et post oleks rahvale kättesaadav ja ligidal, kuna valdade ühendamise ja suurendamisega asutused rahvale kaugeks ja kättesaamatuks muutuks. Ka pole meil tehnika liiklemises niivõrt edenenud, et selle läbi odavalt suudaks kaugust ja aega võita. Ka seadusandlus rahvahäletuse ja valimise jaoskondade määramisega mitte üle 5 km valija elukohast, on selles rahvale hõlbustusi ja kergendusi ettenäinud.

Paralleelselt postivalitsuse tegevusele vaatame veel neid asutusi ja ühiskonna avaldusi seltside ja ühisuste ellukutumise näol, mis jäänud seltskonna ehk rahva enese organiseerida. Näitena võiks tähendada, et rahvas tegevuses piimaühingute ja koorejaamade võrgu organiseerimisel ning omale ligemale toomisel liiga kaugele püüdis minna ja juba igasse vähemasse külasse neid asutusi ellukutsuda tahtis, mille takistamiseks ja üleliigseks laiutamiseks valitsus oma korraldustega pidi piiri panema. Ka ideeliste ja hariduslike ning muude majanduslike seltside ja nende osakondade maale asutamine on väga sagedane nähe, nii et iga

valla kohta võib umbes paarkümmend mitmesugust seltsi ja ühingut üleslugeda. On teada, et igal ühingul on oma administratsiooni, majanduse ja muud vajalise inventaari muretsemise ja asjaajamise kulud, kuid see kedagi pole senini kohutanud, vaid siit paistab silma õige rahva tahe — tuua seltskondlikke eluavaldusi ja asutusi enesele ligemale, et võimalus oleks neis ise kaasa töötada. Iga koduarmastaja inimene seab oma kodu, oma korteri võimalikult mugavalt sisse selleks, et see mugavus on temale igapäev kättesaadav, vaatamata sellele, et mugavus ka maksab. Kes meist ei tahaks vallamaja, kooli, rahvamaja, või mõnda muud tarvilikku asutust oma kodukoha ligidale ja kõik selletõttu, et tarviduste rahuldamine ligiduse tõttu on hõlbus ja kergendatud, ning inimesed sellest hüvest väljainnes nõustunud erakorraliste kulude kandmisega ja maapidajad isegi asutuste asutamise otstarbeks krunte kinkinud.

Kui vaatame nüüd küsimust puht väike ja suure valla ning kodaniku vahekorra seisukohalt, siis leiame, et paljud asjaolud räägivad ka väikse valdade olemasolu kaitseks.

Meie paljudest alustest koosnev kodanikkude maksustamise süsteem ja muud kohustused ning tarvidused kohustavad ja õigustavad kodanikke väga tihti vallavalitsust kasutama. Juba tulumaks tema ettevalmistusest kuni lõpuliku tasumiseni nõuab 6—7 korda eritähetaegul vallamajaja käimist (näit.: elanikkude nimekirja, isiklik ja palgatulude deklaratsioonid, tulude hindamise järelevaatuse, vastulause ja kahel tähtajal tasumine). Samasugust vastulause esitamist ja kahel tähtajal maksimise võimalusi näevad ette ka kõik teised — isiku-, kinnisvara-, jalgratta- ja muud omavalitsuse- ning riigimaksud. Kõigele sellele seltsib laiaulatuslik registreerimine ja statistika, põllumajandusliku ikalduse teravilja andmise, kaitsevæele kõhulikude hobuste, hobuste müügikorral passide ja väga paljude muude siin nimetatud tarviduste registreerimine, mis eriti omane maapidajatele. Ka harilikku maata ja maaga inimest sunnivad vallamaja tarvitama seesama laiaulatuslik maksusüsteem, perekonnaseisu-, rõuge-, koolikohustuse- ja muud registreerimised, 3. järgu reservlaseks, kaitsevâkke minekuks ja kaitsevâest vabastusel reservarvele võtmiseks jne. Siis vajadused tunnistusi saada Maa-, Pikalaenu- ja teistele pankadele esitamiseks; siis edasi perekonnaseisu, põl-

lumajandusliku inventaari, tulukuse jne. asjas; mitmesugused tunnistused kohtule ja ametasutustele esitamiseks; hoolealuste ja töötatöoliste registreerimised ja määratud abide järele käimine ja väga palju muud sarnast, mille üksikasjalik üleslugemine mitmekümne järjekorra numbriga nimekirja kokkuseadmist nõuaks. Asub kodanik asutusel ligidal on see lühikese ajaga ja kergesti jala ehk hobusega võidetav, kuid kaugelt käimine nõuab aega, teeb jalgsi asutusse käigu vanadele ja viigastele võimatuks ning ka liikumise abinõude palkamine käib oma kulude tõttu ülejõu.

Kuigi praegu on tööpuuduse ajajärk, siiski ei saa neid kaugeltki käimisega kulutatud päevi ja aega hindamata jätta, mis ameti asjus vallainimesel tuleb vallamajas käia. Need kaugelt sagedasti asutuse tarvitamistega raisatud päevad on ka kodaniku seisukohalt ebaproduktiivsed, mis kodanikule väärtusi juurde ei loo. Kodanik, kes kaugelt asutust peab külastama, on sunnitud liikumise vahendit palkama ja äraviidetud päevad asetama ase- ehk lisatööjõu asemele võtmiseks. Sellepärast on kodanikud väikses vallas, kus asutused ligidal, healmeelil nõus mõni kroon maksu kas või rohkem maksuma, teades, et kaugelt asutuse külastamisel ärraisatud sõidukulude ja tööpäevade väärtus rohkemmaksu mitmekordselt ületavad.

Seda ligiduse mõistet, kui materjaalset väärtust, on ka valitsuse enese poolt hinnatud ja nii on linnade ja turu ligiduses seisvad riigimaad ja metsad turuligiduse protsentidega kallimaks hinnatud, sest valdajal on turustamine hõlbus ja kergelt kättesaadav.

Need põhjendused on siiski ettekantud motiividel hariliku kodaniku seisukohalt tähtsad niikaua, kui tehniliselt pole oadavalt võidetav kaugus ja aeg, ning räägivad väikse valla olemasolu kaitseks.

Edasi on kodaniku seisukohalt tähtis, et valla asutused asuksid ligistikku ja valla majandus- ja kultuurilises keskuses — alevikkudes, raudteejaamades ehk mujal käsitöö ja tööstuse asukohtes, kuhu on suunatud rahva igapäevased mitmesugused turustamise, kaubanduse, tööstuse, käsitöö ja muud põllumajanduslikud tarvidused, millistega saaks koos ka ametasju ajada ja mis võimaldaks ajas ja sõidukuludes kokkuhoidu.

Vallaomavalitsusi nende majanduse ja jõukuse seisukohalt arvestades rõhutab kohtu- ja siseministeeriumi Vallaomava-

litsuse seaduse eelnõu, et elanikkude arv vallas peab olema nii suur, et ta suudaks korralikult täita tema peale pandud ülesandeid ja areneda. Nagu eelpool näidatud on meil mitmesugu suurusega valdu juba vene valitsuse päevilt püsinud. Elanikkude arv vaeste tööliste alevikkude näol, kus suur arv hoolealuseid ja abivajajaid, ei anna veel vallale jõukust, ega võimalda makse mis edendaks arenemist, vaid jõukuse allikad on tööstused ja kinnisvarad oma maksudega ja hoolealuste protsendi vänesusega. Suured vallad oma arenemises ja teenetes pole midagi erakorralist ülesnäidanud. Kui neil väikse valla ühe kooli ja vanade kodu asemel on neid asutusi kolm või rohkem, siis peab tähendama, et see pole jõukuse tunnusmärk, vaid seda nõuab valla elanikkude arvu suurus ja valla laialdane territoorium. On väga palju juhuseid, kus vähemate valdade asutused on pikemaks ajaks korras, valla majandus terve ja kapitalid tagavaraks, kuna sellevastu mõnigi suurem vald võlgadega koormatud, mille tasumine raskusi tekitab, kõigest muust jõukuse ja arenemise seisukohast rääkimata. Käesolevaga ei taha ma mitte suurematele valdadele mingisugust etteheidet teha ega vähemaid ülistada, tahaks ainult tähelepanu juhtida, mis ühes ehk teises valdade grupis võivad esineda. Kõrvuti sellele näitena võime võtta meie põllumajanduse üksusi, kus esinevad suurmaapidamised, keskmised ja väiksed popsikohad ja millised neist püsivalt elujõulised saaks olema, on raske kindlaks määrata, sest tihtigi koputab oksjoni haamer suurtele kui ka väikestele pihta ja üks kui teine liik vajab moratooriumi ja ümberlaenustamist. Ainukese tõena võiks ütelda, et tugevad ja elujõulised on sarnased põllumajandused, mida juhitakse töötahetega ja kaine mõistusega peremeestelt, kellele kallis ja armas see tööpõld millel ta töötab. Sedasamu võrdlust võiks ka iga seltskonna tegelase poolt juhitava ühingu ja omavalitsuse kohta omaks võtta, see aitaks kaasa iga asutuse ja ettevõtte paremale arenemisele ja edenemisele, suuruse peale vaatamata.

Meie omavalitsuste kohta on maksev ainult suuremalt osalt vormilikkuse järelevalve (väljaarvatud kinnisvarade osa) kuna puudub otstarbekohasuse järelevalve ja omavalitsuse vaba tegutsemise seisukohast pole ka viimane soovitatav, kuid siiski võib kogenemata vallategelaste poolt eksituste ja sõbralikkuse vahekordadel ja

muudel mõjutustel tuludes vahele jätmisi ja alandusi teha, samuti halva kalkulatsioonide tõttu üleliigseid kulutusi teha, mis pika aja jooksul oma mõju üldmajandusele avaldamata ei jäta. Eriti palju rohkem eksitusi võib sellel alal ettetulla suuremates üksustes, kus tulud ja kulud ning kogu töö palju laiemas maastaabis, kuna majanduse juhtijaid vallavanema ja sekretäri näol siiski samapalju kui väikeses vallas. Väheemas ringkonnas on iga inimene juba isiklikult vallategelasele tuntud, samuti on tuttav tema majandus, sissetulekud, varanduse-, perekonna- ja tervislikud seisukorrad; laiemas maastabi üksustes peaks aga nende väljaselgitamiseks ja tõendamiseks kõrvaliste inimeste tunnistusi ja tõendusi ära kasutama, sest ei saa oletada, et vallategelane peaks olema kõikteadja. Ka tuleb valdadel anda kõikisugu asutuste järelepärimise peale isikute ja nende seisukorra üle iga-suguseid teateid, mis laias maastaabis rasked hankida ja ebaühtlased saaks olema, sest olukorra ja tõenduste väljaselgitamiseks ülekuulatud tunnistajad on väga mitmesuguste arusaamistega, vaadetega ja tõekspidamistega ja millest rippuvalt on ka tõenduste tagajärjed väga mitmesugused.

Vallaomavalitsuse seadusega tuleks kindlaks määrata ka valla kodaniku põhiõigused, tema hingekirjas seismine, kus tema üle alalisi kirju peetakse, mis aitaks kergendada täpsemate teadete andmist, lahendaks hoolekandeline abiandmise alluvuse vaielused ja suudaks parema korraldusena ka valla majandusliku jõukusele ja arenemisele kaasa aidata.

Lõuna-Eesti maakondades, endises Liivimaa osas on valdadel suuremal osal see pahe, et suur osa neist on üksiku, lahutatud osadena, eraldi teiste valdade vahel laiali, kus nendega ühenduse ja side pidamine raske. Osalt on vallad nii lappideks jagatud, et kahe või kolme valla liitmiseega veel üksikuid osasid ei ühenda. Sellepärast oleks otstarbekohasem kaotada siin senised valla piirid ja planeerida täitsa uute piiridega vallad, määrates valla keskusi eelpoolnäidatud majanduslike ja kultuuriliste tarviduste keskkoha ehk nende puudumisel ärakasutades vallaomavalitsuse asukoha määramiseks selle valla asutusi, millel pikemaks kestvuseks korrasolu kindlustatud ja kapitaalsem iseloom.

Suuremaks ühendamise ja side organisatsiooniks vallaomavalitsuse elus on

olnud sihtühingud ehk selle põhimõtte alusel ja kokkuleppel valdade ühine tegutsemine. Sihtühingute tegevuse alus on säilinud ja püsinud valdade juures juba vene ajast, millal juba vallad pidasid ühiselt ülal vallakohtuid, arste, kihelkonnakoole jne. Sel ajal oli osa ülesandeid sihtühingute näol pandud valdade peale sunnikorras ja normeeritud avalikõiguslike korraldustega, nagu vallakohtude ja kihelkonna koolide ülalpidamine. Demokraatlikul ajajärgul on valdade sihtühingud omandanud rohkem vabatahtliku tegutsemise ilme, kuna ainult mõni üksik sunnikohustus selle mõttega omavalitsustel lasub. Omariikluse ajal on sihtühingutena valdadele lasuva ülesanded täideviinud maavalitsused, organiseerides ja ülalpidades laste- ja vanadekodusid, haigemaju, jaoskonnaarste, kutsekoole jne. Maavalitsus, kui suurem üksus, on siin rahva kasuks tänuväärseid ülesandeid täitnud ja on raske uskuda, et sarnasel juhtumisel, kui maakonnad kaoks, vallad oma sihtühingutena ehk üksikult veel suudaks sarnase hea ja ühtlase korraldusena neid asutusi ja ametnikke ülalpidada ja sellel alal kokkulepet saavutada. Ka siin võivad asukoha määramised ja nende kaugus liidus olevate omavalitsuste vahel vaidluse- ja tüliobjektiks saada.

Maakondade ja valdade aseomavalitsuse tüübina on ülesseatud veel kihelkonna-omavalitsuste konstruktsiooni. Kihelkonna-omavalitsused on seni ainult kõneaineks olnud ja nende kohta kindlaid ettepanekuid, kalkultatsioone ega põhjendusi avaldatud ei ole, mispärast ei saa neid ka

ilma kindlamate andmedeta ja põhilauseste ülesseadmata vaatlusele võtta. Põhimõttelisest seisukohast pole nad meie omavalitsuse kompetentsi ja ülesannete teostamise seisukohalt otstarbekohased ja vastuvõetavad. Nad oleks territoriaalselt liiga suured, administratsioonilt raskelt liikuv aparaat ja jääks rahvale tema tarvitusel kaugemale ja kättesaamatuks. Omavalitsuse mõtte laiendamise seisukohalt koogu kihelkonnavalitsustele väga palju mitmesuguse otstarbega ülesandeid, mis nõuaks võib olla töö süstematiseerimist ja osakondade avamist, vastavate osakonna juhatajatega jne., nagu see maavalitsustes ja ministeeriumides, millest kulude kokkuhoidu ega kergendusi ette näha ei ole.

Kõigest eelpoolseisvast lõppkokkuvõtet tehes, tahaks väike ja suure valdade vahelkorra võrdluseks tähendada, et meil eksisteerivad linnad umbes 120.000 kuni 2000 elanikuga, mille suuruse vahe 60-kordne. 24. veebruaril 1918. a. kuulutati välja Eesti Vabariik, mille elanikkude arv ümarguselt 1.200.000, lahkulütües suurest 180-miljonilisest Vene ilmariigist. Kõigile neist oleme elujõulisuse ja iseseisvuse tunnistanud, siis usun, et seadusandlus valdade elujõulisuse seisukorda arutades, nii suure, kui ka väikse vallale, ümberkorraldusega iseseisvuse kindlustab, teades, et valdade suuruse vahekorrad umbes nelja-, viiekordsed, kuna teiste üksuste vahekorrad mitmekümnekordsed, kus ka väikestele üksustele parema tuleviku lootustega iseseisvus ja arenemine kindlustatud.

Maakonna- ja vallaomavalitsuste majanduslikust seisukorrast.

F. Vellner.

Eesti maaomavalitsuste liidu peasekretär.

Lugupeetud omavalitsustegelased!

Käesoleval ajastul on majanduslikud küsimused kujunenud tähtsamateks ning olulisemateks nii riigi-, omavalitsuste- kui ka eramajanduses. Üldised majanduslikud raskused ja vältav depressioon ei ole halvanud mitte ainult meid, vaid kogu maailma, millisesse keerisesse on langedud niihästi väiksed kui suured rahvad.

Kõikjal loeme suuri pingutusi nii riigi kui ka eramajanduse hoidmiseks kokkuvarisemise eest. Isegi jõukas Ameerikas on nii mitmed linnaomavalitsused sattunud pankroti äärel. Saksamaal on see muutunud massiliseks nähteks ning praeguse „kolmanda riigi“ valitsus teeb suuri jõupingutusi omavalitsuste saneerimiseks ja päästmiseks. Ka meil on tulnud riigima-

japidamisel võidelda suurte raskustega nii eelarve koostamisel kui selle täitmisel. Kuid ka meie omavalitsused, niihästi linnad, alevid, vallad kui maakonnad on seisnud viimastel aastatel raske küsimuse ees, kuidas tasakaalustada omi eelarveid ja veel rohkem — kuidas kulusi ja tulusi otsotsaga kokku viia eelarve aasta lõpul. Ja tegelikult ongi üksikute omavalitsuste juures olukord kujunenud juba selliseks, et eelarvete koostamisel, vaatamata võimalikele kärpimistele ja ainult jooksvate kulude säilitamisele eelarves, on päris võimatu olnud koostada ja tasakaalustada neid reaalsuse piirides.

Kui meie varematal omavalitsustege- laste kongressidel 1924. ja 1928. a. on kõneldud omavalitsuste raskest seisukorrast, siis mis jääks meil üle ütelda nüüd? Nii on esimesel omavalitsustege- laste kongressil 1924. a. Maaomavalitsuste liidu esi- mees H. Lauri konstateerinud, et... „maksvate seadustega lubatud sissetule- kud ei võimalda nende kulude katmist, mis omavalitsuste peale seadustega ja keskvalitsuse määrustega on pandud, ar- vesse võtmata veel uusi kohustusi, nagu algkooli-võrgu teostamine, teede korraldus jne.“ Samuti on teisel omavalitsustege- laste kongressil 10. nov. 1928. a. Riigi- kogu liige M. Juhkam omas ettekandes avaldanud, et... „omavalitsuste ääretu raske majanduslik seisukord on viinud need hääbumisele, mis maa ja rahva kul- tuurilist arenemist suurelt takistab.“

Meie kõik aga teame, et 1924. a. valit- ses täieline majanduslik tõus ja ka 1928. a. ei olnud veel alanud majanduslik depres- sioon, mispärast noil aastatel kodanikkude maksuvõime pidi olema loomulikult palju suurem ja maksude kättesaamine palju lihtsam kui praegu. Ja kui juba tolkorral kuuleme omavalitsustege- laste suust selli- seid arvamisi omavalitsuste majandusliku seisukorra kohta, siis seda rohkem peaks seda kuulma veel nüüd, kus maksumaks- jate sissetulekud on kahanenud miinimu- mini, eriti maal ja maksude kättesaamine rahvalt on äärmiselt raskendatud. Peab tõesti imestama, et omavalitsused on suut- nud seni veel vastupidada ja veel mitte täiesti kokkulangenud ei ole!

Juba eelmistel omavalitsustege- laste kongressidel on juhitud tähelepanu asja- olule, et omavalitsuste peale on pandud küll terve rida üldtähtsaid avalikõigus- likke ülesandeid ja kohustusi, kuid selle juures on äraarvustatud omavalitsustele anda ka vastavaid tuluallikaid. Varema-

tel kongressidel on võetud vastu resolut- sioone omavalitsuste tulude kindlustami- seks, üldise omavalitsuste maksuseaduse väljatöötamiseks jne., on esitatud need re- solutsioonid ka ministeeriumidele, kuid see kõik on jäänud ainult hüüdjaks hää- leks kõrbes. Ja veel rohkem — omavalit- suste majandusliku olukorda ei ole katsu- tudki parandada uute tuluallikate loomise ja kulude vähendamise teel, vaid viimase- aja sammud on suunatud sinna, et oma- valitsuste isegi küllalt piiratud tulusi veelgi kärpida. Omavalitsuste huvidega ja seisukorraga ei arvestata tõsiselt. See võib-olla ei tule mitte otsesest vaenulikkus- sest omavalitsuste vastu, vaid ükskõiksu- sest ja asjatundmatusest omavalitsuste küsimustes. Kuna viimasel ajal on maa- valitsuste kaotamise küsimus olnud elav- valt päevakorral ja on kasvanud kui tea- tud vaenulik õhkkond nende vastu, siis tundub et omavalitsuste, eriti maavalit- suste tulude kärpimisega, tahetakse neid varjusurmale suigutada. Kuid asja ots- tarbekohasuse ja õiguse suhtes ei saa seda pidada õigeaks taktikaks. Olgu omavalit- suste korraldus milline tahes, kuid seni kui nad on seaduslikud ja täidavad sea- dustega nende peale pandud ülesandeid, peab nendega ka arvestama ja nendele ka vastavad tulud võimaldatama!

Tegelikudel omavalitsustege- lastel on isegi väga hästi teada viimaste aastate kestel sündinud sammud omavalitsuste tu- lude vähendamiseks, kuid nende meeletu- letamiseks ja illustreerimiseks toon siin ära järgmised tähtsamad:

1. Kõigepealt valdade suhtes olgu ni- metatud isikumaksu ülemmäära kindlaks- määramine, kus n. n. Valla- ja maakonna- omavalitsuste sissetulekute, väljamine- kute jne. seadus muudeti nii, et isiku- maksu ülemmääraks vallas määrati 9 kroo- ni. See oli suureks hoobiks paljudele val- dadele, eriti aga nendele, kes raskes ma- janduslikus seisukorras ja olid sattunud suurtesse võlgadesse ning kes senini ka- sutasid kõrget isikumaksu oma eelarvete puudujääkide katteks. Küll anti samal ajal vastutasuks valdadele veerand osa kinnisvaramaksust, mis seni läks riigile ja see juuretulnud tulu kinnisvaramaksust pidi täieliselt katma kaotatud tulud isi- kumaksust, kuid tegelikult ei kujunenud olukord sugugi nii roosiliseks. Juba tol- lekordsete kinnisvaramaksude määrade juures, mis olid palju kõrgemad, kui prae- gu uue seaduse alusel saadav kinnisvara- maks, 45. vallas puudujääv summa tõusis

üle 500 krooni ja 48. vallas alla 500 krooni. Üksikutes valdades aga ulatas puudujääk mitme tuhande kroonini, nagu Keila vallas, Harjumaal Kr. 4091.—, Senno vallas, Petserimaal Kr. 3681.—, Mäksa vallas, Tartumaal Kr. 3347.— ja Pajusi vallas, Viljandimaal Kr. 3327.—. 45. vallas vähenes isikumaks kokku Kr.151.848.— ja suurenes kinnisvaramaksu riigi osa Kr. 75.035.— ja sellega oli puudujääk Kr. 76.813.—. Nüüd kinnisvaramaksu tuntava vähenemisega on vastavalt ka vallaomavalitsuste tulud kinnisvaramaksust vähenenud, mispärast puudujäägid veelgi on suurenenud.

2. Riigikogu poolt võeti vastu 19. dets. 1931. aastal Maal asuvate kinnisvarade kinnisvaramaksu muutmise seadus, mille järele vähendati 1931. a. maksusummad 20% võrra, kuna nendelt maatüksustelt, millelt 1931. ja 1932. a. kinnisvaramaks võrreldes 1930. a. maksuga suurem, võeti 1931/1932. a. maksu 1930. a. maksumäärade suuruses, s. o. 1930. ja 1931. a. maksuvahe kustutati 1931/32. a. kohta.

3. Tulumaksu määre on tuntavalt vähendatud põllupidajailt, mille tõttu ka omavalitsuste osa sellest maksust on suurelt vähenenud. Nii vähendati Põllupidajate 1932. a. tulumaksu vähendamise seaduse alusel, mis Riigikogu poolt 23. märtsil 1932. a. vastu võeti, põllupidajatele tulumaksu 50% võrra, milline seadus hakkas maksma 1932. a. maksuaastast.

4. Samas võeti Riigikogu poolt vastu 24. märtsil 1932. a. Trahteriäri seaduse muutmise seadus, millega trahteri maksu seaduse 4. ptk. kaotas maksuvase arvates 1. aprillil 1932. a. ja mille tagajärjel riik loobus omavalitsustele maksvate trahterimaksu puudujääkide ja viina ostulubade maksu asemel tasutavate summade väljaandmisest. See oli jällegi suureks löögiks omavalitsustele, mille tagajärjed andsid valusasti tunda nii maakonna- kui vallaomavalitsustele. Eriti ebaõiglasena tundus viina ostulubade asemaksu ärajätmine, mis omalajal oli lubatud ja antud riigi poolt valdadele kui kahjutasu viinamonopoli riigistamise korral.

5. Selle lisaks jäeti veel väljamaksmata piirituse- ja viinalubade asemaksu summad varemaste aastate kohta. Seaduse järele pidi esimeses järjekorras kaetama loamaksu asendamiseks kuuluvad summad, kuna ülejääk pidi jaotatama proportsionaalselt trahterimaksu puudujääkidele. Kuid vaatamata hulgalistele suulistele kui kirjalikele pealekäämistele ma-

jandusministeeriumis nii üksikute omavalitsuste kui Liidu poolt, on suur osa neist summadest veel praegu saamata ja ei ole teada kas need üldse ja millal need välja maksetakse.

6. „Riigi Teatajas“ nr. 1 — 1932. a. avaldati ülemäärade juhtnöörid vallaomavalitsuste tööstusmaksude võtmiseks, kus määrati kindlaks kõrgemad määrad vallaomavalitsuste kasuks võetavate maksude suhtes. Selle tagajärjel alanesid valdade sissetulekud ka väikestest maksudest, nagu tööstuse-, katla- jne. maksudest.

7. Jäeti väljamaksmata valla avalikkude raamatukogude iga-aastased toetused, selle peale vaatamata, et paljude vallaomavalitsuste poolt olid juba iga-aastase kogemuse põhjal raamatud ettetellitud ja muretsetud ning rahad maksetud. Selle tagajärjel tekkisid mitte küll väga suured, kuid siiski olulised puudujäägid.

8. Riigikogu poolt võetud vastu 29. juulil 1932 (RT. 63 — 32. a.) Riigikogu valimise, rahvahääletamise, rahvalugemise muutmise seadus, mille alusel nimekirjade pidamise, nimeliste tunnistuste valmistamise, valimis- ja hääletamissedelite ning nimeliste tunnistuste saatmise kulud kannavad vastavad omavalitsused.

9. Kõigile sellele pani aga krooni pähe läinud kevadel vastu võetud Kinnisvaramaksu seaduse muutmise seadus, mis Riigikogu poolt 30. mail 1933. a. vastu võeti (RT. 53 — 1933. a.) ja mille tagajärjel kinnisvaramaks puhtakasurublalt vähendati 21 sendilt 15 sendini ja ka teisi vastavaid maksumääre alandati tuntavalt. See viimane samm võeti ette alles 1933. a. maksuaasta keskel ja siis, kui juba kõikide omavalitsuste eelarved olid koostatud ja vastuvõetud. Sellega seadus hakkas maksma tagantjärele ja tulusi vähendati keset eelarveaastat. See oli õieti suuremaks hoobiks nii maakonna- kui vallaomavalitsustele, kuna selle tagajärjel omavalitsused kaotasid küllaltki tunduva osa oma tuludest.

Kogutud andmete järele oli endise seaduse järele 1933. aastal kinnisvaramaksu saada valdadel Kr. 1.200.000.— ja maavalitsustel Kr. 910.000.—, kokku 2.110.000 krooni. Maksudevalitsuse kalkultatsiooni järele peaks aga uute maksumäärade alusel kinnisvaramaksu tulu olema 1.590.000 krooni. Seega peaaegu poole vähem, kui seda vana seaduse määrade järele oleks pidanud saama. Kuna kinnisvaramaks moodustab maavalitsuste tuludest (välja-

arvatud teedekapital) tervelt peaaegu $\frac{1}{3}$ ja valdadel ligi 13%, s. o. $\frac{1}{8}$, siis on arusaadav, milline oli kaotus, mis tabas omavalitsusi selle seaduse tagajärjel.

Maal asuvate kinnisv. kv.-maksude seaduse arutamise ajal riigikogus aga toodi ette korduvalt, et majanduslikult rasketel aegadel on hädavajaline tõmmata kulusi kokku ning vähendada maksukoormat ja et omavalitsused peavad ka siin ohvrit tooma. Sellejuures jäi mulje nagu arvataks omavalitsustest, et need lajutavad ning ei kavatsengi omi kulusi vähendada ja väljaminekuid kokkutõmmata.

Siinkohal tuleb täie õigusega tagasi tõrjuda igasugused väited omavalitsuste lajutamisest ja suurte kulude tegemisest. Kuigi ka riigimajanduses on tehtud suuri kokkutõmbamisi, siiski on seda omavalitsustes tehtud veel rohkem.

Vaadeldes maaomavalitsuste eelarveid näeme, et need nii maavalitsustel kui valdadel on kannud aast-aastalt kokkutõmbamise tendentsi. Nii oli maavalitsuste eelarvete kogusumma 1930/31. eelarveaastal Kr. 6.668.639.—, 1931/32. eelarveaastal Kr. 5.763.549.—, 1932/33. eelarveaastal Kr. 4.754.816.— ja 1933/34. eelarveaastal, s. o. käesoleval eelarveaastal on maavalitsuste eelarved tasakaalustatud kogusummas ainult Kr. 4.107.287.— suuruses summas (eelarved on võetud ühes teedekapitali summadega). Eeltoodust selgub, et maavalitsuste eelarveid on viimase nelja aasta jooksul kokkutõmmatud umbes 40%-ni, s. o. ligi $\frac{1}{2}$ võrra. Ning isegi käesoleva eelarveaasta eelarvete kogusumma on võrreldes möödunuga koostatud 13% võrra vähemana. See asjaolu näitab, et maavalitsused on kokkutõmmanud mis võimalik ja eelarvesse on jäetud ainult kõige hädavajalisemad kulutused. Mõned maavalitsused ei saanud omi eelarveid muidu tasakaalustada kui olid sunnitud riigilt ja pankadelt paluma laenude pikendust. 40-protsendiline kokkutõmbamine omavalitsuste eelarves paneb tõsiselt mõtlema ning peab jõudma järeldusele, et on jõutud piirini, kus enam midagi kokkutõmmata ei ole ja paratamatult on sunnitud leppima eelarve puudujäki dega.

Sama kokkutõmbamise pilti, kuigi veidi vähemas ulatuses, näeme vallaomavalitsuste juures. Nii oli vallaomavalitsuste eelarvete kogusumma 1930/31. a. Kr. 5.116.830, 1931/32. a. Kr. 5.101.346, 1932/33. a. Kr. 4.414.444 ja käesoleva eel-

arveaasta eelarvete kogusumma on Kr. 4.121.546. Sellest näeme, et viimase nelja aasta jooksul on vallaomavalitsused olnud sunnitud kokkutõmbama omi eelarveid umbes 20% võrra.

Sellest kõigest nähtub, et niimaakonna-kui vallaomavalitsused on sunnitud olnud omi eelarveid ja kulusid kokkutõmbama aast-aastalt järjekindlalt ja suuremal määral, kui seda on tehtud mujal. Ja siin veel rääkida lajutamisest ja kulude mitte kärpimisest on täiesti alusetu!

Sellejuures aga vaatamata nii suurte eelarvete kokkutõmbamisele on mõned kulude liigid näidanud püsivust või on isegi suurenenud. Kuna omavalitsuste peal lasub rida kohustusi, mida ilmtingimata peab täitma jooksva aastal ja milleks tuleb kanda teatud hulk jooksvaid kulusid, nagu hariduse, teede, tervishoiu, hoolekande jne. alal, siis on eelarvete kokkutõmbamise tagajärjel need jooksvad möödapääsemata kulutused võtnud oma alla õieti kogu eelarve ning kaugemateks ja tähtsamateks ülesanneteks ei jatku omavalitsustel üldse kulusid. Üheks silmatorkavamaks selliseks möödapääsemata kuluks on hoolekande kulud, millised näitavad järjekindlat kasvu ja ähvardavad mätta terve omavalitsuse majapidamise oma alla.

Vaadeldes vallaomavalitsuste kulude kokkuvõtteid hoolekande alal näeme, et 1928/29. aastal kulutasid vallad hoolekande peale Kr. 618.638, mis teeb välja 14,5% kogu kulude summast; 1930/31. a. aga olid kulud vastavalt tõusnud Kr. 68.466, mis teeb välja 1,03% kogu kulude summast; 1931/32. eelarveaastal on juba hoolekande peale kulutatud summad Kr. 843.437, mis teeb välja 16,53% kogu kulude summast. 1932/33. eelarveaastal väheneb üldsumma veidi kroonides Kr. 805.243, kuid kuna eelarved on juba sel aastal tuntavalt kärbitud, siis tõuseb % 18,24 peale.

Eelpooltoodust selgub ilmselt, et teatud liik ja õieti öelda ebaproduktiivseid kulusi on jäänud püsima ja on õieti suurenenud samal ajal, kui omavalitsuste eelarved kannatavad tunduva kokkutõmbamise all.

Samuti maavalitsuste kulud hoolekande alal on näidanud järjekindlat kasvu, kuigi see kasv on olnud protsentuaalselt vähem. Nii kulutasid maavalitsused 1927/28. a. hoolekande peale Kr. 377.893 ehk 6,63% üldisest kulude summast.

1929/30. a. tõusis see summa Kr. 563.317 peale ehk 8,65% kulude üldsummast. 1930/31. a. kulutasid maavalitsused hoolekande peale aga juba Kr. 593.888 ehk 8,01% kulude üldsummast. 1931/32. a. Kr. 505.195 ehk 8,77% ja 1932/33. a. Kr. 444.705 ehk 9,35% kulude üldsummast. Sellest nähtub, et kuigi maavalitsuste kulud noolekande alal ei näita sellist järjekindlat tõusu, kui vallaomavalitsuste oma, siiski valitseb ka siin tendents järjekindlaks kulude suurenemiseks.

See asjaolu aga paneb mõtlema — ühest küljest surutakse omavalitsuste eelarved kokku, vähenevad tuluallikad, kuid teisest küljest suurenevad teatud liiki kulutused, mida meie juba täie õigusega võime pidada ebaproduktiivseks. Et selline seisukord võib kesta ainult lühemat aega, millal on veel vanu tagavaru, on igale selge.

Kuna seadusandlus on ühelt poolt omavalitsustele peale pannud avalikõiguslikke kohustusi, mida need tahes või tahtmata täitma peavad, ning sellega juba seaduse järele omavalitsuste peal teatud kohustuslikud väljaminekud on, teisest küljest aga sama seadusandlus omavalitsuste tulusi maksudest ja ka muul alal (toetused) järjekindlalt vähendanud, siis on omavalitsused sunnitud olnud tahes või tahtmata pöörama viimase abinõu, s. o. võlgade tegemise poole. Kui meie ajalehest loeme ühe või teise omavalitsuse kohta, et see ei suuda enam oma kohustusi täita isegi võlaprotsentide maksmise näol ja oldakse sunnitud isegi omavalitsuste varanduse sunnimüügile asuma, siis on need igatahes väga kurvad nähted. Ja leidub muidugi avalikkuses küllalt neid, kes loevad selle kõige juures süüdlaseks ainult vastavaid omavalitsusi. Kuid see ei ole alati mitte nii. Vaadeldes omavalitsuste võlgu ja raskustesse sattunud omavalitsusi näeme, et see on kõik selle tagajärg, et on pandud omavalitsuste peale liiga suuri ja laialdasi kohustusi ilma vastavate tuluallikate andmata. Nii Rahva tervishoiu korraldamise seadus paneb maavalitsuste peale kohustuse hoolitseda maakonna rahva tervishoiu eest, selleks asutades maakonna haigemaju jne.; samuti Hoolekandeseadus kirjutab ette maavalitsustele asutada laste- ja vanadekodusi jne.; hariduselu korraldavad seadused näevad ette kindlaid kooliringkondi ning vallad on sunnitud muretsema vastavate ajakahaste koolima-

jade ja nende sisseseadete eest. Kõik need suured kohustused on nõudnud aga suuri väljaminekuid, mida omavalitsused ei suutnud katta oma enese ressursidest, vaid olid sunnitud laenu tegema. Laen on küll hea asi, kuid on võõra oma, ning nüüd majanduselu halvenedes ja tulude vähenedes on laenutegijad sattunud väljapääsemata seisukorda.

Et saada pilti omavalitsuste laenudest, siis olgu toodud siin mõned näited kogutud andmete najal. 1. aprilliks 1933. a. oli üleriiklikult kogu maavalitsuste võlgade summa 1.114.434 krooni. Kuigi summa ei paista ületamatult suurena, kuid sellejuures tuleb meelespidada et üksikute maavalitsustel on võlasumma liigagi suur. Nii oli Järva maavalitsuse võlg Kr. 317.809, Lääne Kr. 190.648 ja Petseri 144.638. Sellejuures aga Järva maavalitsuse eelarve 1932/33. eelarveaasta kohta ilma teedekapitalita oli ainult Kr. 173.600 (seega õieti $\frac{1}{2}$ vähem, kui võla üldsumma), Läänel Kr. 203.437 ja Petseril Kr. 184.768. Neid arve võrreldes selgub igale, et vaevalt need omavalitsused praeguste tulude juures ja laenude protsentide suuruse juures neid korralikult suudavad tasuda. Sellejuures on aga suur osa nendest võlgadest just ehitusvõlad, hoonete ostuvõlad ja inventari ostuvõlad. Nii on ehitusvõlad sellest kogusummast 427.408 krooni, hoonete ostuvõlad Kr. 135.012 ja inventari ostuvõlad Kr. 95.850, millised moodustavad 60% üldvõlgade summast.

Sama pilti näeme valdade juures. Meil olevate andmete järele oli valdade võlgade kogusumma 1. aprilliks 1933. a. 2.794.448 krooni, mis on küllalt aukartust äratav summa, kui arvestada sellega, et kogu valdade tulude summa 1933/34. eelarveaastal oli Kr. 4.121.546. Sellejuures aga on üksikute vallaomavalitsuste võlasummad nendele täiesti ülepea kasvanud. Näitena võime tuua Kõnnu valla, Harjumaal. Vallal oli võlga 1. aprilliks 1933. a. Kr. 159.190 peale selle veel intressid ja viivitus %%. Valla eelarve 1933/34. a. kohta on koostatud Kr. 45.517. Seega valla aastane eelarve on neli korda vähem, kui valla võlgade kogusumma! Sellest võlasummast on koolimajade ehituslaenu Kr. 119.085, sellega suur osa valla laenust on tehtud koolimajade ehitamiseks ja sellega läinud ülesande teostamiseks, mis vallale ette kirjutatud. On arusaadav, et sarnase suure võlakoorma all, kus vallal aastas üksi võlgade protsentideks ja kustutusteks tuleb maksta üle

Kr. 3000, on arusaadav, et vallaomavalit-
suse tegevus ei saa olla edukas.

Toodud arvud peaks rääkima küllaltki selget keelt. Meie ei saa enam edasi, kui ei võeta ette radikaalseid samme omavalitsuste tulude suurendamiseks, või kulude vähendamiseks ning võlgadesse sattunud omavalitsuste saneerimiseks, või võlgade pikendamiseks ja võlatingimuste kergendamiseks.

Üheks kinninaelutamise väärt kurvaks nähteks omavalitsuste juures on veel maksude mitte õigeaegne ja ettenähtud summas laekumine. Sunniteel sissenõutavate maksude % on kasvanud aast-aastalt. Ja samal ajal on kasvanud ka lootuseta võlgade kogusumma. Riigi statistika keskbüroo andmetel on näiteks 1929/30. a. vallaomavalitsustel saamata jäänud summa 1.044.000 krooni, ehk 22,1%, 1930/31. aastal aga 1.131.000 krooni ehk 23,4%. Sellest nähtub, et saada jäänud summad on suurenenud aastatega. Meil kõigil on veel head mälestused n. n. „raudvara seadusest“ enne selle muutmist riigi ja omavalitsuste maksude osas, milline ähvardas omavalitsused tuludest peaaegu ilma jätta. Ning milliseid pingutusi ja vaeva oli vaja, et võtta vastav täiendus „raudvara seaduse“ riigi- ja omavalitsuste maksude osas. Mitmel korral on kõne-all olnud saamata jäänud tulude liigis n. n. perepöegade ja -tütarde maksuosad ja maksud varanduseta isikutelt. Nimelt on tekkinud terve rida isikuid talupidajate poegade ja tütarde näol, kes ei soovi ega mõtlegi oma kohustusi omavalitsuste vastu täita. Meie maksvate seaduste järele ei saa aga siin midagi teha. Olukord praegu tundub aga täiesti ebaõiglasena ja muudatusi siinkohal peab ettevõetama. Soomes maksab praegu kord, kus isikutelt kes töötavad talus ja nende töö produkt läheb talu kasuks, nõutakse sisse riigi- ja omavalitsuste maksud vastavalt talupidajalt. See korraldus tundub täiesti õiglasena ja tuleks ka kohaldada meil vastavate seaduste täiendamise teel. Teiseks tuleks võtta midagi ette ka juhusliku elemendi — ajutiselt töötajate ja ilma varanduseta isikute suhtes, kes ei soovi oma kohustusi omavalitsuste vastu täita. Siin peaks kas sissenõudmisi toimetama tööandjalt või mõnel teisel teel, kuna praegune kord ei lahenda küsimust ning halbade maksnikkude teguviis mõjub demoraliseerivalt ka

teiste peale. Igatahes tuleb võtta tarvitusele võimalikke abinõusid selleks, et vähendada saamata jäänud maksutulusi ja et kaoks lootuseta võlgade hulk.

Siinkohal tahaksin tagasi tulla jälle selle vana, kuid väga tähtsa asja juure, mida meil korduvalt on varemalt omavalitsustegelaste kongressidel rõhutatud ja allakriipsutatud, — see on maaomavalitsuste praegune tulude saamise kord ning iseloom. Nimelt omavalitsused meil ei oma kuigi suurel määral iseseisvaid ripumatuid tuluallikaid, vaid suurem osa nende tuludest saadakse kas riiklikkudest maksudest või riigi poolt antavatest dotsioonidest — toetustest. Omavalitsustel ei jää palju öelda oma tulude korraldamise suhtes. Suuremad tuluallikad nii maa- kui vallavalitsustel on tulu- ja kinnisvaramaks, kuid nende maksude määramine oleneb keskvalitsusest. Meil olevatel andmetel määrab kogu maavalitsustele minevatest maksudest kindlaks keskvalitsus tervelt 92% kuna omavalitsusel enesel on enam-vähem korraldamise õigus ainult 8% maksude suhtes. Kuna aga maavalitsuste eelarvetes maksud moodustavad ainult $\frac{1}{3}$ tuludest, siis maavalitsusel enesel on öelda ainult 3% oma tulude kohta otsustav sõna. Tervelt 97% kogu maavalitsuse tuludest oleneb keskvalitsuse määramisest ja heaksarvamisest. See protsent näitab, et omavalitsuste eneste esinduskogudel ei ole õigust üldse omi tulusid määrata ega korraldada, vaid nende le vabaks jäetud tulude osa on minimaalne. Sama seisukorda näeme ka valdade juures. Kuigi vallaomavalitsuste eneste maksud moodustavad umbes 50% kogu tuludest, siis ei saa veel öelda, et kõikide nende maksude suhtes on vallaomavalitsustel enestel öelda otsustav sõna. Nii teame, et isikumaksu, kui vallaomavalitsuse tähtsama maksu kohta on olemas kindlaksmääratud ülemmäär, samuti on kindlaks määratud ülemmäärad töötuse-, katla- ja teiste väiksemate maksude jaoks.

Need näited toovad meid uuesti tagasi selle kurva tõsiasja juure, et meie omavalitsustel enestel ei ole palju kaasaraäkida oma tulude määramises ja korraldamises. Need on juba kõik suuremalt osalt seadustega ja keskvalitsuse korraldustega kindlaks määratud. On ammu nõutud omava-

litsustegelaste poolt, ja isegi omavalitsustegelaste kongressil vastu võetud vastavad resolutsioonid, et omavalitsustele tuleb iseseisva ja vastutava maksupoliitika võimaldamiseks ja uute kavatsuste teostamiseks maksuülemäärad täiesti vabaks jätta ja selles osas omavalitsused keskvalitsuse ja tema ametnike hooldekande alt vabastada. Kuid need nõudmised on seni jäänud kõik ainult nõudmisteks ja ei ole senini reaalselt teostamist leidnud. Ka teine tähtsam nõudmine, mis samuti omavalitsustegelaste kongressil on järjekindlalt allakriipsutamist leidnud — nimelt omavalitsuse üldise maksuseaduse elluviimine on jäänud lahendamata. Üldse tundub, et teiste ülesannete ja huvide keerises on omavalitsused jäetud vaeselapse ossa, kellelt küll nõutakse tööd ja tegevust, kuid ei vaadata kas neil leidub selleks ka vastavaid võimalusi.

Selline olukord ei või aga kuigi kaua kesta, ja tahes või tahtmatult jõuame lõpuks välja olukorrani, kus omavalitsused ei suuda ka enam hädaliselgi täita seadus-

tega nende peale pandud ülesandeid. Kuna omavalitsustel tuleb täita üldtähtsaid avalikõiguslikke ülesandeid ja kanda kogu riiki ja rahvast huvitavaid kohustusi, siis majanduslikult halvatud omavalitsuste tegevus annab end raskelt tunda kogu meie rahva ja riiklikus elus. Sellepärast meie riigi ja rahva tuleviku huvides tuleb nõuda, et võetaks tõsiselt kaalumisele küsimus omavalitsuste kohustuste ja ülesannete kohaldamiseks vastavalt nende tuludele ja et omavalitsustele antaks ka vastavad võimalused nende peal lasuvate kohustuste täitmiseks. Seni aga kui seda ei ole teostunud ei saa ka omavalitsusi süüdistada oma ülesannete mitte küllalt korralikus täitmises või jõuetuses. Ja tõele au andes peab siin veel kord allakriipsutama asiolu, ning avaldama imestust, et omavalitsused on suutnud senini selliste raskete olukordade juures veel küllaltki korralikult toime tulla oma vastutavate ülesannetega. See on aga sündinud tänu meie tublidele ja ennastsalgavatele omavalitsustegelastele, kes on suutnud küllaltki hästi toime tulla ka selle piskuga, mis nendele veel järele on jäetud.

Läbirääkimisi.

1. oktoobril.

J. Jans: Lugupeetud kongressi liikmed!

Kui ma lühidalt tahaks selgeks teha, mis on Inglise omavalitsus, siis võiksime seda öelda, — see oli säärane, nagu meie omavalitsus mõisnikkude ajal; kui meie kutsuksime mõisnikkude valitsuse tagasi, seame sisse haagrehti- ja manrihtikohtud, anname politseilise ja kohtuvõimu rahva üle mõisnikkude kätte, siis saaksime sisuliselt ja vormiliselt Inglise omavalitsuse, nagu ta ajalooliselt on kujunenud välja. Küsimus on nüüd selles, kas meil on jäänud mõisnikkude omavalitsusest niisugune mälestus, et meie seda tagasi ihaldaksime. Ma olen selle küsimusega tegemist teinud ja pean ütleva, et inglased ise seda omavalitsust ignoreerivad, vähemalt laiemad rahvahulgad ei ole temast vaimustatud, nagu see kaugelt vaatlejale näib. Ja kuidas seal seda võimu on käsitatud, seda näitab Iirimaa, kust suurem osa rahvast oli sunnitud rändama välja.

Mis Prantsuse ennerevolutsiooni-aegsesse omavalitsusse puutub, mida revolutsioonivõimud ajasid laiali, siis oli see jälle mõisnikkude ja vaimulikkude seisuste omavalitsus, mida revolutsioonilised võimud pidid laiali peksma. Ja Napoleon kaotas isegi endised seisusega erakonnad

ära ja jagas departemangud oma võimuga hoopis uuesti, nii et ka maaalad ei jäänud endiseks.

Mis puutub revolutsiooni ajal loodud korraldustesse, siis pidid need kohtadel maksma pandama, sest rahvas ei saanud ennast kohe organiseerida. Napoleon kaotas ära aastal 1800. tolleaegse demokratlikul alusel seisva omavalitsuse ja nimetas uued arrondissement'iks juhiga maire eesotsas. Viimaste mairide nimetamine kaotati Napoleon III ajal aastal 1871. Seega pooldati siis mingit seisuslikku või korporatiivset omavalitsust demokraatliku omavalitsuse asemel.

Kui nüüd küsida, kelle käest võetakse ära need õigused, mis rahvahäälendamise kaudu peavad kuuluma kaotamisele, siis arvan, et see on põllumajanduse alal töötav rahvas, sest just neid puudutab see kõige teravamini. Et maavalitsusi üldse saada, selle eest on kaua võideldud, terved inimpõlvad on igatsenud aastaid, et maavalitsusi kätte saada ja nüüd kutsutakse meid üles sellest lahti ütleva. Öeldakse, et paneme Eesti soost presidendi või diktaatori asemele, kuid, ütlen, see soo äramääramine selle valitsemise korra iseloomu juures ei ole nii tähtis, sest iga diktaator, iga kõva käega mees peab teatud piires ajalooliste vormide järgi oma võimu käsutama ja ei ole mingisugust vahet, missugusest rahvusest ta on.

Oma õigustest on kerge öelda lahti, — anname rahvaesinduse võimu, parlamendi võimu käest ära, likvideerime demokraatliku omavalitsuse, — aga mis saab pärast, kui asi nii ilus välja ei tule, nagu vast näib algul, kui demokraatlikkude omavalitsuste, kellest meie teame, kuidas nad on tegutsenud ja suuri tagajärgi meie riigi organiseerimise alal saavutanud, asemele tulevad üksikud isikud, kes oma võimu teostama hakkavad? Igaüks, kellel selles asjas otsustada tuleb ja siin võib-olla seisukohta avaldada, see mõelgu, et ta iseenda õigustest lahti ütleb: ei saa öelda, et keegi teine kaotab, kui maaomavalitsused kaotame, vaid kaotate eeskätt ise, kannatab põllumajanduse alal tegutsev rahvas ja tema kõrgem omavalitsus, — mitte isik kes hääletab, kelle oli aktiivne kui ka passiivne valimiseõigus.

Edasi on puudutatud valla- ja maavalitsuste vastolusid. Valla tegelased leiavad, nagu oleksid maavalitsused sellepärast vastuvõtmatud, et see nende prestiiži alandab. Võtke arvesse, et maa ja kogu rahvas saab võimu teostada oma esindajate kaudu, esindajate kaudu on rahval ka kaasarääkimise õigus riigielu juhtimisel. Aga ma küsin, kelle süü see on, et maavalitsused nii halvad on välja tulnud?

Tähendab emb-kumb, kas rahva hulgas ei ole häid jõude, või rahvas ei oska valida, ikka enda süü on see. Kui nüüd hakkame oma esindusi, nii maaomavalitsusi kui ka rahvaesindust halvaks panema ja maha tegema, keda meie siis maha teeme? — iseendid. Kui meie rahva kõlbline või vaimline tasapind on madal, siis ei saa seda tasapinda tõsta sellega, et ühele isikule anname rusikaõiguse, kes kõik halva meist välja peksab. See on inimpõlvede aastakümnete ja -sadade töövili, et riiklikule iseolemisele ette valmistada. Meie ei tohi talitada nagu haige, kes suures palavikus kisub enda riidest lahti ja hakkab katusesarja mööda kõndima ja ei tea kuhu kukkub. Nii ei või ka meie oma õigustest lahti öelda, kiites heaks, et maavalitsused ja parlamendi kaotame ära ning ootame ja loodame, et nüüd sünnib mingi ime. Selles ootuses ja imesündimise lootes peab rahvast kõige tõsisemalt hoiatama.

Lõpetan sellega ja kriipsutan alla, et meie maaomavalitsuste kaotamise küsimus ja selle otustamine oleks meie rahvale tõsiseks õnnetuseks ja leian ka, et kui meie seesmiselt ei oska vabad olla, siis ei saa meie ka väliselt vabad olla.

E. L a a n b e r g (Jõgevalt): Mina olen valdade esindaja ja minu ülesandeks on valdade huvisid kaitsta. Ühtki sõna ei olnud sellest paistata, et meil tegutsevad ka vallaomavalitsused, räägiti vaid maavalitsustest. Kuid ma ütlen, kandvam jõud on ikkagi valla-omavalitsused. Ja ma pean ütlema, ja selle seisukorraga tuleb ka arvestada. Rõõmuga võin konstateerida, et val-

dade esindajaid on kongressile tulnud kokku 158. Ja ma mõtlen, valdade esindajad, teie olete maa-sool, teie olete kokku tulnud erakorralise aja tõttu ütlema sõna, mis meie maaelus on põhjapanevaks.

Kui valla asjust räägime, siis näeme, et viimase aja olukord näitab seda, et meil midagi on mada, midagi on katki. Mispärast siis muidu vastolud nii suureks on kasvanud? Meie maaomavalitsused on muutunud bürokraatlikeks asutusteks ja bürokraatia tallermaaks. Siin ei ole süüdi isikud. Maakondades on palju häid inimesi, ega sellest ei ole jutt, kuid need süsteemid ja asjad on niisugused, et ei saa teistsugusele järeldusele tulla.

Meil on praegu seisukohavõtmine selle algidus, mis sünnitab maavalitsuse ja kuidas nende ülesandeid korraldada. Praegu on väga palju sarnaseid nähteid, kus valdasid kitsendatakse ja piiratakse, kuid tuleks just valdasid kõvendada, neid tugevamaks muutes.

H. K ö r v (Kokorast): Tänaused referaadid kõik üksmeelselt kiitsid maavalitsuste olemasolu heaks ja seda selle vastu, et maavalitsused, kui niisugused likvideeritakse. Vastuväiteid ei olnud, kuigi on teada, et ka vastupidised väited maad on võtnud.

Asun täiesti seisukohal, et maavalitsused tuleksid likvideerida. Ise küsimus on aga see, kas see kava, mis vabariigi valitsuse poolt esitatud, on vastuvõetav.

Ma ei taha praegu eeloleva rahvahääletamise mineva seaduseelnõu puhul hakata propagandat tegema, nagu mõni härra siin tegi, siin öelgu rahvas ise oma sõna. Kuid näib, et maavalitsuste kaotamise kava on ka valitsuses ülepeakaela tehtud. Kui hääletamise teel muudetakse, siis ei ole seal midagi parata, rahvas ütleb oma seisukoha. See reform on küllalt suure ulatusega, et siin ülepeakaela talitada ei tohiks ja seepärast peaks see töö hästi läbimõeldud olema.

D. U i g a (Tartumaalt): Maavalitsus oma iseloomult on sarnane asutis, kes teostab neid ülesandeid, mis temale seadusega peale pandud ja teiselt poolt on ta ka kontrollasutus. Kui üks asutus täidab seadust, siis on see noot, mille vastu sihitakse, ikka see asutus ise, mitte seadus. Ja kui see asutus veel kontrollima tuleb, siis tekib veel uus liik, kes ütleb: teie olete üleaurused, teid tuleb ära kaotada. Ja muidugi ka vallavalitsused ütlevad, kui neid kontrollitakse, et mis teie segate meid, laske meid oma asju ajada. Aga maavalitsused peavad paratamata pidama nende üle kontrolli. Selles mõttes on praegune kord süüdi. Küsimused on jaotatud ära terve rea ametasutuste vahel, see on asutuste küsimus. Aga küsimused peaksid olema jaotatud oma iseloomult, mille juures asutused ja isikud peaksid olema täiel määral vastutavad.

Õelda, et maavalitsusel ei ole tööd ega ülesandeid täita, siis pean tähendama, et see on küll julge öeldis meie seniste saavutuste suhtes.

Edasi öeldakse, maavalitsused on laivanud. Ma ütlen tõesti, kui meie natukene jälgime ühiskondlikku ja riiklikku elu, siis vaevalt on Eesti riigi ajaloos nii produktiivseid aastakümneid, nagu senised. Ma usun, et meil ühelgi korda ei lähe näha enam niisugust viljakat tööd, mis on tehtud. Ei taha öelda, et seda omavalitsused üksinda oleks teinud, siin oleme kõik tööd teinud.

Siis tahtsin peatuda ka ettepaneku juures, et riigi summe ära anname maavalitsuste kätte, vaid maavalitsused ise piiraku omi väljaminekuid, vastavalt sissetulekutele. Toon siin ühe näite. Tartumaal on ühes vallas suur vabrik ja vald saab selleläbi 200.000 senti sissetulekut, aga seal-samas teine vald ei saa mitte sentigi. Kas tahate öelda, et see on õiglane süsteem? Missugune õigus on ühel vallas saada nii suurt sissetulekut ja teisel mitte sentigi? Kui omavalitsustele anda oma tuluallikad, siis nagu juba tähendasin, on tuluallikate iseloom mitmesugune. Seepärast arvan, et niisugused tuluallikad, mis on suuremalaadilised, peaksid liikuma ikkagi riigikassa kaudu. Selle juures ei pea ütleva, et kõik summad, mis liiguvad riigikassa kaudu on riigisummad, vaid riik annab need summad vastavalt kodanikkude arvule jälle tagasi. Maksukoormatus peaks olema ühtlane ja õiglaselt jaotatud kõikidele kodanikkudele.

Edasi, soovitati, et maavalitsuse amet oleks auamet. Inglismaal on tõesti need auametid olemas. Ja vanasti oli veel koguni nii, et pakuti välja enampakkumisel ja saadi õige kõrgeid summe selle eest. Kuid meie oludes, usun, ei ole see demokraatiapärane ja seepärast ei ole õige ka maavalitsuse ametit auametina võtta.

Siis edasi tähendati maa- ja linna-omavalitsuste ühendamise kohta. Omal ajal kirjutasin pikema artikli selle kohta ja olen ühel arvamisel härra Parts'iga, et neid võiks teatavates ülesannetes ühendada, väljaarvatud seal suuremad linnad, näiteks Tartu ja Tallinna. See oleks teostatav täiel määral, kui seda küsimust tõsiselt võtaks.

Minu arvamine oleks niisugune, et maavalitsused on oma ülesandeid täitnud ja väga palju ära teinud oma tegevuse ajal, annaks teistele ka sinna ligilähidalegi pääseda, sinnapoole sammuda.

Ümberkorraldamist vajab võimu ja ülesannete reguleerimine. Võimu jagamise läbiviimine on tingimata vajaline. Ülesannete täitmise kohustus peab olema kindel, kes ülesandeid ei täida, sellele peaks järgnema karistus. Ametnikkudele palkade määramise asjas võiks valitseda ühine süsteem, maavalitsuse ametnikele peaks makstama palka riigiteenijatega ühistel alustel, siis kaoksid etteheited palkade suhtes.

M ä g i (Kavastust): Siin on palju kõnelnud ilusaid kõnesid ja sõnu. Sõnu tahab olla palju, aga tegusid vähe! Mis mul jääb siis üle veel kõnelda? Olen vaadelnud kõrvalt ja puutunud kokku paljuvihatud maomavalitsuse tegevusega ning pean ütleva: iga valitsus ripub sellest ära, kuidas inimesed on. Kui seal on isamaalised inimesed, kes rahyast ja maad armastavad, siis töötavad nad odavamalt ja teevad rahva kasuks tööd. Aga kui neid ei ole, siis nad püüavad oma kasusid taga ajada ja rahvas, see on kõrvaline asi.

Kui maavalitsused ümberkorraldada, siis jäägu üks üldine korraldaja, mitte normeeriija asutus. Vallavalitsus normeeriigu ise. Mis aga saab siis, kui ülevalt poolt küll normeeritakse, aga rahvas ei jõua maksta? Meie rahvas on kehv rahvas ja riik on väike, aga selles väikses riigis võib palju odavamate abinõudega väga palju ära teha. Meie teame ajaloost, et Kreeka oli vanasti ka väike maa, aga vaadake, kui suured vaimutööd seal on tehtud, samuti ka omaaegne Rooma, ta ei olnud suur, aga missugused seadused seal tehti!

Kui tahame vallavalitsusi heaks teha, siis valime sinna paremad mehed ametisse, paneme paremad mehed vallavanemateks, vaadake, kuidas siis suudame rahva elu palju paremaks teha! Palju parem! Vallavanema amet oleks auametiks, kes valvab, et kõik asjad korras oleksid. Kui meil aga head juhid on, siis oleks asi hea. Seda soovin ka maavalitsustele, niisugust tööd ja tegevust, siis paranevad maavalitsused ja ühtlasi vallavalitsused.

J. S u u r s a a r (Võrumaalt): Üks asi, mille juures tahtsin peatuda, on see, et maavalitsuste kaotamise vastu ollakse vast ka seepärast, et on hakatud aru saama, et maavalitsuses olemine on üks kena koht ja sealt ei taheta nii kergesti lahkuda. Täna kongressil on ette toodud, et valitsusel on väljatöötatud maavalitsuste ümberkorraldamise kava. Valitsus on nende asjadega väga hästi kursis ja seepärast võiksime jätta selle valitsuse hooleks. Siin võib seepärast siis asjast nii aru saada, et kui kits on kord kapsaaeda peasenud, siis ei taha ta sealt kuidagi enam ära minna.

A. E i n s e l n (Vaiknast): Siin juba rääkisid mõned vallategelased ennem, aga ma pean mõnes asjas neile otse vastu rääkima omalt seisukohalt. Mina ei leia mingisugust õnnistust või tulu sellest, kui maavalitsused kaotatakse. Seda küll ei ole. Mina olen kauemat aega vallategelane ja võin öelda, et maavalitsuste kaotamine, see küll tulu ega kokkuvõidu ei anna. Nagu teada, iga kroonu töö läheb kallimaks. Kui riik üle võtab maavalitsustelt hoolekande asutuste ülevõtmise, — lastekodude, rinnalaste- ja vanadekodude ülevõtmise, siis see läheb riik-

gile kallimaks, kui paegu. Ja et sel viisil kokkuhoidu saadakse, seda küll ei tule, seda võib päris kindlasti öelda.

Et praegustes maavalitsustes puudusi on, seda ma ei eita, see on õige ja kui uue korraldusega kokkuhoidu saavutame, siis kirjutan sellele kahe käega alla. Aga seda ei saa. Ka ümberkorraldamisel peab jääma alles omavalitsuse põhimõte.

J. Toomel (Varangult): Mida ootavad tänaselt kongressilt vallaomavalitsuse tegelased? Arvan, et vallaomavalitsuse tegelased ootavad nendelt eelnõudelt kulude kokkuhoidu üldiselt ja valla tulude suurenemist.

Öeldakse, likvideerime maavalitsused. Aga enne oleks pidanud vallaomavalitsused tugevaks tegema ja vaatama, kas maaomavalitsustele tööd jätkub. Nüüd aga tuleb niisugune lugu, et ajame enne vana kaevu täis, kui uut kaevu veel üldse olemas pole. Seega ei ole see algatus õiges suunas, vaid see algatus oleks pidanud hoopis ümberpöörduvalt olema. Nüüd aga vaigitakse küsimuse juures, missugused ülesanded jäävad vallaomavalitsustele ja missugused lähevad üle kohtu- ja siseministeeriumile, kellele vallad alluvad, — kõiki neid küsimusi ei ole vallaomavalitsuste tegelaste selgitatud.

Mina leian, et käesolevat reformi oleks pidanud hakkama teostama meie valdade elujõulisemaks muutmiseks peale. Kui meie vallad oleksime muutnud elujõulisemaks, siis oleksime võinud alles asuda maavalitsuste kaotamisele.

Alter (Keilast): Lugupeetud naabrid! Meie ei ole mitte selleks kokku tulnud, et demagoogiat teha, et parteipoliitikat ajada, vaid selleks, et maaõigusi kaitsta. Neid õigusi, lugupeetud vallavanemad ja vallavalitsuste tegelased peame kaitsma, ja kui meie neid õigusi ei kaitse, siis mõistab ajalugu meie üle kohut.

Asjalikum küsimus, millega tullakse maaomavalitsusi reformeerima, on esitatud seadus. Meil ei ole teada, mida tahetakse pakkuda vana asemele, öeldi vaid, et antakse raamiseadus. See tähendab, meile pannakse pildiraam seinale, aga meie ei tea, mis sinna sisse kavatsetakse maalida. Meid on siin palju vallavanemaid koos, aga siin ei ole puudutatud neid küsimusi, mida nimelt kavatsetakse teha ja missuguseid õigusi tahetakse kärpida.

Vaadake, mu härrad, esimene asi, kui meie, maamehed, oleme Tallinnasse kokku tulnud, siis oleme siin ja ütleme, et meie ei lähe enne, kui meie maa-õigused on kaitstud.

Ja meie esimene õigus on see, et rahval olgu rahvaõigus ja see maksu ka kohtadel, nii nagu meie põhiseaduses on öeldud, et omavalitsuste kaudu teostatakse meil riigivõimu kohtadel. Ärgu tulgu keskvoim ja segagu ennast maa-asjadesse.

Peab olema ka õigused, kui nõutakse kohustusi. Ja kui nüüd tullakse ja öeldakse, et maaomavalitsusi ei ole tarvis, kaotame need ära, siis olen mina ka selle poolt. Aga selle juures ei tohi unustada, nagu siin juba tähendati, et enne ärge ajage vana kaev kinni, kui uuel veel vett sees pole.

Kui maavalitsused kaotatakse sarnastena ära kui nad praegu on, siis tõusevad vallaomavalitsuste ülesanded. Meie peamegi organiseerima nii, et meil oleks, mida paneme vastu linnaomavalitsustele.

Sellepärast, lugupeetud naabrid, oma juttu lõpetades ma mõtlen, et teie olete kõik minuga ühel arvamisel selles, et meie ei anna üheski asjas järele, et meie ei lase maavalitsusi kaotada ega neid õigusi ära võtta enne, kui siin uus pilt raami sees on. Teiseks nõuame, et meie ei võta ühtki uut kohustust juurde enne, kui meile selleks ei ole tulusid suurendatud, millega katame uued kohustused. Selles asjas homme päev peaks tooma palju rohkem selgust ja homme õhtul, kui resolutsioonid vastu võtame, siis leiame ühise ja kindla ja selge maamehe hääle.

V. Rebane (Valgamaalt): Jälgides sõnavõtmisi eriti vallaomavalitsuste tegelaste poolt, olen võinud tähele panna seda, et vallaomavalitsuste tegelaste sõnavõtmistes peegeldub teatav vaen maaomavalitsuste vastu, asetades seda küsimust nõnda, nagu seisaksid üldse maa- ja vallaomavalitsuse tegelased üksteisele vastu ja nagu eitaksid üks ühte, teine teist ning nagu oleneks ühe olemasolu teise kaotamisest. See on aga, lugupeetud omavalitsuste tegelased, kahtlemata vääri arusaamine.

Asi ei seisa selles, et vallaomavalitsuste võim suureneks siis, kui maavalitsused kaotatakse, vaid küsimus seisab selles, kas vallaomavalitsuste, samuti ka maavalitsuste tegelased leiavad, et maarahva huvid on sellega kindlustatud ja kas maarahvas saab siis olla veel üheväärne linnarahvaga, kui temalt võetakse ära need õigused, mis ühevääristavad teda linnarahvaga? — Maaomavalitsus ei ole mitte vahetalitaja keskvalitsuse ja vallavalitsuse vahel. See on väärmõiste. Kui mõned üksikutes alades tuleb ette, et teatav korraldus tuleb meie keskvalitsusest vallaomavalitsusele edasi saata, siis on see ikkagi üksikjuhus.

Ma arvan, et maarahvas ei ole mitte 2. järgu kodanikud, nagu praegu kavatsetakse seda teha. Maarahval peaks olema õigus kõigis neis küsimustes kaasrääkida, nagu linnarahvalgi.

Kui kaotatakse maavalitsuse teine aste ja kui öeldakse, et tema ei suuda omavalitsuse ülesandeid täita, mida linnarahvas suudab, siis loodan, meie leiame siin ühise keele ja meelega ja ütleme: teise astme maaomavalitsuse kaotamine ei ole vastuvõetav maarahvale, maarahvas ei taha

enesele pankroti-tunnistust anda omavalitsuse korraldamise alal.

Küsimus ei seisa mitte ükski selles, kas maa-avalitsused kaotatakse ja kuidas need ümber korraldatakse, vaid küsimus seisab ka selles, kuidas jääb meie vallaomavalitsustega, kuidas tuleks neid korraldada, mida oleks tarvis siin teha ja missugused põhimõttelised alused üles seada meie vallaomavalitsuste tegevuse juures?

Kui võrdleme endiste aegadelega, siis võib tulla niisugusele seisukohale, nagu siin räägiti, et vallavanemal olid enne suuremad õigused ja vallaomavalitsused paremas seisukorras, kuna nüüd on kõik ette normeeritud, politsei nõuab maksud, teemeistrid teevad teid, kinnine hoolekanne on üle antud teiste kätte, palgad on normeeritud ja tulevad riigi käest jne. Kas on nüüd mõeldav, et need ülesanded võiks ühe isiku peale panna nii et vallavalitsusel jääks neid veel vähem täita. Kui see ka teoreetiliselt võimalik oleks, siis riiklikult ei ole see soovitatav.

Kõik need ülesanded, mida täidavad praegu meie maavalitsused, kõik see, mida täidavad teised riigiasutused ja -ametnikud ja need ülesanded, mida vallad paremini, kiiremini, odavamini ja otstarbekohasemalt suudavad korraldada ja täita, — kõik need ülesanded tuleks anda vallavalitsustele ja neile selleks vastavad tuluallikad üle kanda teistelt asutustelt.

On ju vastuvaidlemata selge ja tõsi, et tegelikud inimesed neid ülesandeid rahva kontrolli all paremini, odavamini ja otstarbekohasemalt teostavad, kui seda omavalitsuste teine aste või riigiametnikud, ja sellepärast tuleksid need põhimõtted vastu võtta.

Kui aga siin arvatakse, et maavalitsused ja vallavalitsused on vastamisi käivad asutused, siis on vaja reformi. Nagu ajalehest näha on 7 seaduseelnõu välja töötatud, aga tuldagu ja näidata ku eelarvega, kuipalju tuleb see uus korraldus maksma, siis võrdleme, kas on kokkuhoidu, või ei ole.

Oma kogemuste põhjal võin öelda, et kui nii ümberkorraldame, et võimupiirid kindlaks määrame nii territoriaalselt kui ka liikmete arvu poolest, siis tõmbame kokku ja saame suurema kokkuhoiu, kui seda võimaldab täielik maaomavalitsuste ära hävitamine. Ja nii saame ühiselt ja võrdselt linnaomavalitsustega rahvast ka maal edasi viia. Kulude kokkuhoiu seisukohalt oleks see vist kõige odavam.

A. Rei (Saaremaalt): Kui ma Kuressaarest siia kongressile välja sõitsin, siis tuli mind omnibussele saatma üks Saaremaa vanemaid omavalitsuse tegelasi ja ütles, et kui teie, omavalitsuse tegelased, seal pealinnas olete ja neid asju ajate, vaadake, et teie seal oma vitsakimbule suud ei anna, — seniseid kättevõidetud õigusi on

küll kerge käest anda, kuid neid uuesti saavutada, ei ole mitte enam kerge.

Ma pean ütleva, olen 3 aastat olnud maa-avalikogul liige, mul on kogemusi, tunnen ja tean missugused ülesanded maa-avalikogul lasuvad. Kui ma millegist muustki ei tunne rahuldust, siis vähemalt sellestki, et võin vallategelaste ja maa-avalitsuse inimeste kallal haukuda. Aga kui nüüd võetakse meilt see õigus ära, keda meie sellega karistame? Demokraatiat, iseendid karistame! Kui arvatakse, et meie vallavanemad, meie tahame mingit ülemvõimu oma kätte haarata, siis on see eksitus. Kui valdadele tuleb nüüd selle uue seadusega hoolekanne ja kõiksugused teised ülesanded kaela ja sellega ühenduses meile palka ei tõsteta, kas siis tõesti selle 10 krooniga kuus tahate omale uut tööd kaela, — milleks meie seda ihkame?! Enne, vanal ajal oli vallavanemal vähemalt seegi õigus, et ta võis tarbekorral trahvida, nüüd seda ka ei ole.

Minu arusaamise järgi, kui asume homme resolutsioonide vastuvõtmisele, siis kaalume enne kainelt, kui küsimusi otsustame. Kui mõni vallategelane on läinud maa-avalitsusega vastollu, kas revideerimise või poliitilise demagogia pärast, ega siis sellepärast maksa veel maa-avalitsuste kaotamist nõuda. Kui meie seda teeksimise, siis oleks see, nagu ma oma kõne algul tähendasin, oma vitsakimbule suuandmine.

O. Pärlin (Tartumaalt) — (isiklikus asjas): Meie ütleva, et oleme kultuurne rahvas, aga kui tänast kongressi jälgida, siis näeme, et keegi lubas väljendada üteluse, mis ei käi aumõistega kokku. See oli sel puhul öeldud, et kitse ei saa kapsaaiast välja. Sellele vastaksin siiski niipalju, et iga aednik, kes kutsub kitse kapsa-aeda, ei aja teda pärast kaikaga välja.

Mina olen omavalitsuse tegelane, mind on sinna kutsutud ja loodan, et mind seal keegi ei hakka kaikaga välja ajama, vaid öeldakse seda ausalt. Seepärast ütlen, et aumõiste peab ka talupojal olema. Kes aga ise ei pea sellest lugu, see ärge oodaku seda ka teistelt. Aga mina ei taha sama mõõdupuud oma väljendustes tarvitada, sest kuhu jääb siis meie kultuuri- ja aumõiste, vaid ma protesteerin selle üteluse vastu kõige kategoorilisemalt ja ei loe seda enda kohta maksvaks.

2. oktoobril.

H. Lauri (Viljandimaalt): Täna peame käsutama küsimust mitte isiklikust ega poliitilisest seisukohast, vaid tuleb võtta asja omavalitsuste üldhuvide seisukohast. Meie ei tohi lasta ennast mitte üksikute vastu välja mängida. Siin on esitatud kaks resolutsiooni, millest üks kiidab valitsuse eelnõu heaks, teine mitte. Kuid minu ar-

vates ei tohi vana kaevu mitte enne kinni ajada, kui uus on tehtud. Esitatud kava näeb aga ette ainult maavalitsuste kaotamist ja ülesannete jaotamist, kuid kuidas see sünnib, see on teadmata. Enne peame teadma, mis meile antakse, siis saame alles öelda oma lõpuliku seisukoha. Täna on räägitud, et väike vald ei ole alati mitte jõuetu. Kuid suurte ülesannete pealepanemisega vallale peaks ka vallad suurenema ja sellega nad kaugenevad rahvast. Kui meie tahame, et rahvale jääks tugev omavalitsus, siis ei saa meie pooldada riigiametnikke. Omavalitsuste seisukoht peab olema eitav selle eelnõu kohta. See on ka arusaadav kuna ei ole kuuldud, et ükski omavalitsustegelane tahab enda käest ära anda olemasolevat võimu, vaid seda on tahetud veel juure saada.

E. Laanberg (Jõgevalt): Maavalitsused tulevad kaotada, kuna nad on oma töö teinud ja tänu nendele nende töö eest. Meie peame täna küsimuse otsustama kas kaotame või ei. Üle riigi on kokkutulnud täna vallaomavalitsustegelasi. Varem oleks võinud maavalitsuste korraldust veel parandada, kuid nüüd on see juba hilja, sellepärast tuleb hääletada maavalitsuste kaotamise poolt.

P. Leinbok (Võrumaalt): Täna on räägitud maavalitsuste teenetest, kuid valdadest pole üldse kõneldud. Minu arvates tuleb pooldada maavalitsuste kaotamise seaduse eelnõu.

Tiimann (Viljandimaalt): Valdade küsimust on täna käsitatud vähe. Varem ei ole kutsutud vallavanemaid kokku, aga milleks on tehtud seda täna? Arvatavasti on seda vaja olnud.

E. Vares (Kolgast): Praegu on kolm seisukohta. Ühed nõuavad maavalitsuste kaotamist, teised allesjätmist, kolmandad ümberkorraldamist. Meie vallad on kehvad ja nad ei suuda praeguses olukorras midagi ära teha. Maavanema institut tuleb sisseseada, kes valitakse valdade esindajate kogu poolt. Sellega oleks saavutatud kulude kokkuvõtte, kui ka oleks säilitatud omavalitsuse põhimõte. Kui valdade esinduskogu ei jää, siis ei ole valdadel sõna kaasarääkida. Esitab resolutsiooni.

M. Neeps (Saaremaalt): Olen esitanud resolutsiooni, et jääks kaheastmeline maaomavalitsus, kuid põhjalikult ümberkorraldatult. Liidu poolt on esitatud vastav eelnõu omavalitsuste ümberkorraldamiseks. Praegune maakonnaomavalitsuste kaotamise seadus on volituste seadus ning pole vastuvõetav omavalitsuste seisukohalt. Kuidgi praegune valitsus korraldaks asja otstarbekohaselt, kuid kes garanteerib, et järgmine valitsus ei võiks uusi ümberkorraldusi teha. Meil on üldtuntud muutmise seadused, kuid valitsuse määrusi on veel lihtsam muuta. Kongress võib küsimust käsitada ainult üldpõhimõtteliselt. Kiita aga heaks väljatöötatud volitusseadus, oleks eksisamm. Maavalitsused kujuneks selli-

seks katsejäneseks, nagu Lätis, kus nende kallal juba kolm korda on katsetatud. Alul nad kaotati, siis määrati likvideerimiskomisjon ja pärast loodi mingisugune segaasutus.

Soovime, et vabariigi valitsus esitaks vastuvõetavama seaduse eelnõu ja arvestaks ka omavalitsuste seisukohtadega.

P. Männik (Harjumaalt): Üks ettepanek räägib, et praeguste maavalitsuste ülesanded tulevad anda riigiametnikkudele, teine aga, et need tuleks jätta omavalitsustele. Mõlemate seisukohad ühtivad selles osas, et maavalitsused praegusel kujul tulevad kaotada. Lahku läheb aga teine osa, kus üks pooldab praeguste maavalitsuste ülesannete panemist riigiametnikkudele, teine aga omavalitsuste peale. Hra Laanberg tähendas, et rahvas tahab maavalitsusi kaotada. Kuid kas rahvas teab ka, missugusel kujul seda praegu tahetakse teha? Praegusel kujul on see aga lõks rahvale. Kui aga maarahvas teaks täpselt, mis tagajärgi toob esitatud seadus, siis ta vaevalt seda saaks pooldada. Välismaail näeme igalpool omavalitsuste võimupiiride suurendamist, näiteks Rootsis, kus omavalitsuste osa tähtsus on väga suur. Samuti ka Saksamaal, kus Preisimaal on kreisid samal kujul kui meil maakond.

M. Loy (Virumaalt): Minu teada hra Päts on alati ja ikka pooldanud omavalitsusi. Tean seda juba 1905. a. revolutsioonist saadik, kus tema õhutas semstvote sisseseadmise mõtet. Kui räägitakse maavalitsuste suurest ametnikkude arvust, siis tuleb see sellest, et meie teame seal olevate ametnikkude arvu. Kui palju on meil neid aga mujal asutustes, seda meie ei tea. Kui tulevad riigiametnikud, siis ei saa meie üldse sõna kaasa rääkida, praegu aga saame seda veel valimise teel. Kui meie ei taha, et tulevikus meie üle kohut mõistetakse, siis ei tohi meie väljaastuda selleks, et maavalitsuste kui omavalitsuste õigust piirata ja neid kaotada.

J. Gefria (Laitsest — Harjumaalt): Raamseadust ei saa pooldada, kuna ei ole teada, mida tulevikus asemele pannakse. Meie oleme oma vabaduse verega võitnud, seda ei või nii kergesti müüa. Vallavanemad peaks jääma seisukoha juure, et kaitsta omavalitsusi.

J. Puss (Saaremaalt): Omavalitsuste reformi küsimust on juba riigi algusest arutatud, kuid seda pole senini suudetud lahendada. See näitab, et küsimus on raske ja keeruline. Nüüd tahetakse seda aga lahendada kahe nädalaga. Ei maksa teha võidujooksu. On räägitud, et maavalitsuste kaotamisega saadakse kokkuvõtteid, kuid kas odavus on alati kasulik ja otstarbekohane, on teine küsimus. Meie ei tohi mängida mitte oma õigustega, vaid peame neid kaitsema.

D. Uiga (Tartumaalt): Tuleb kaaluda ka rahvahääletusel olevat põhiseaduse eelnõu, kas

see on vastuvõetav omavalitsuste seisukohalt ja vastab demokraatia põhimõtetele.

U n t (Pärnumaalt): Ei saa pooldada valit-
suse seaduse eelnõu, kuna see võtab ära rahva
käest enesekorralduse õiguse.

O. S u u r s a a r (Võrumaalt): Kõnelejate
rääkimistest paistab, nagu meie ei saaks usal-
dada riigimetnikke ja nagu oleks riigiametnik-
kud kõik ebaausad inimesed.

A. R e i (Saaremaalt): Ei saa pooldada val-
litsuse seaduse eelnõu, kuna see piirab rahva ja
omavalitsuste õigusi.

H a m m e r: Maavalitsuse ametnikud teevad
tööd viiekordselt rohkem kui riigiametnikud ja
nüüd tahetakse need asendada riigiametnikku-
dega. Nii kergelt ei saa küsimust otsustada ja
reform tuleb korraldada nii, et ka omavalitsuste
inimestel oleks sõna kaasarääkida.

A. R o s e n b e r g (Petserimaalt): Tervitan
kongressi Petserimaa nimel. Täna on palju rää-
gitud maavalitsuste kaotamisest. Kuid kui maa-
valitsused kaotataks, siis kaob ka osa demokraa-
tiat. Tahan juhtida Teie tähelepanu sellele, et
peame neid õigusi, mis meile on antud, hoidma.

V i i l u p (Karulast Valgamaalt): Riigi kesk-
valitsus ei ole kunagi olnud vastutulematu. Kas
meie täna saame tõelist maa-häält kätte, on ras-
ke öelda.

S u s i: Praegu ei saa rahul olla valla korral-
dusega. Ei saa pooldada, et maavalitsused tu-
levad kaotada ja asendada puhtal kujul riigi-
ametnikkudega. Maal räägivad kõnelejad, et

maavalitsused tulevad kaotada, kuid siin räägi-
takse hoopis teisiti ja raske on õiget seisukohta
tabada.

A. K o h v e r (Võrumaalt): Loodan, et siia
kokkukogunud perekas maaomavalitsustegelaste
pere leiab ühise keele ja meele tähtsate küsimuste
lahendamisel. Tuleb nõuda vallaomavalitsuste
võimupiiride suurendamist. Omavalitsuste re-
formi teostamisel tuleb saavutada kokkuvõidu,
kuid sellejuures tuleb ikkagi kindlaks jääda oma-
valitsuste põhimõtete juure. Loodame, et võta-
me täna vastu üksmeelse otsuse ja siis on kindel,
et sellega ka arvestatakse.

H. V e l l m a n n: Meie peame valvel olema
vabaduse, õiguse ja tõe eest ja sellepärast peab
omavalitsuste küsimuses ka sellega arvestatama.

J. T o o m e l (Virumaalt): Meie teame igatüki
väga hästi riigiametnikkude tööd ja vastutulelik-
kust. Kümne aasta eest ise nõudsimise maavalit-
suste ellukutsumist ja nüüd nõuame nende kao-
tamist.

M ä g i (Tartumaalt): Kui on viga omava-
litsuste korralduses, siis tuleb see parandada.

N u k a (Tormast — Tartumaalt): Annaks
jumal, et meie täna võtaks vastu, mis on hea.

H. K õ r v (Kokorast — Tartumaalt): Praegu
valitseb maal meeoleu, et maavalitsused praegusel
kujul tulevad kaotada. Maavalitsused tu-
levad kaotada praegusel kujul, kuid valitsuse
poolt väljatöötatud seaduse eelnõu on vastuvõt-
matu. Tuleb väljatöötada uus seaduse eelnõu,
millest osavõtma kutsutakse ka valdade esindajad.

Maomavalitsustegelaste kongressi otsused.

A. M a a k o n n a o m a v a l i t s u s e k o r r a l d u s e s t.

Üleriiklik maaomavalitsuste (maakonna-
ja vallaomavalitsuste) tegelaste kongress
kuulanud ära referaadid maakonna-
ja vallaomavalitsuste ümberkorraldamise
kavade kohta leiab, et möödapääsemata
tarvilik on nende omavalitsuste korraldu-
ses ettevõtta uuendused järgmistel põhi-
mõtetel:

1. Maavalitsused praegusel kujul tule-
vad kaotada.

2. Maavalitsuste ülesannete, tulude ja
varanduste riigistamist ja maarahvalt
maavalitsuste võimkonda kuuluvates üles-
annetes kaasaráákimise ja kaasotsusta-
mise õiguse äravõtmist, nagu seda näeb
ette vabariigi valitsuse poolt riigikogule
esitatud Maakonna-omavalitsuse kaotami-

se seaduse eelnõu, ei saa pooldada. Peale
selle ei ole selles seaduseelnõus ettenäh-
tud valdadele uute tuluallikate juureand-
mist, valdade õiguste ja võimupiiride laiend-
damist, ega vallaomavalitsuste elujõulise-
maks tegemist.

3. Maakondades peab omavalitsusena
korraldatud maakondlik valitsemise kes-
kus alles jääma maakonna-omavalitsuse
nimetuse all.

4. Maakonnaomavalitsuse võimkonda
tulevad jätta kõik valitsemise ülesanded,
mida vallaomavalitsus ei saa, või ülesan-
nete laiaulatuslikkuse pärast ei suuda
täita.

Kõik maavalitsuste praegused ülesan-
ded, mis oma ulatuse või laadi poolest või-
vad kuuluda vallaomavalitsuste kaudu täit-
misele, tulevad vallaomavalitsustele üle
anda.

5. Maavalitsuste põhjalik ümberkorraldus peab sündima kulude kokkuhoiu ja valitsemise otstarbekohasuse suunas.

6. Maakonnaomavalitsuse määravaks organiks peab jääma kohaliku rahva esinduskogu — maakonnavolikogu.

7. Maakonnaomavalitsuse ja volikogu täidesaatvaks organiks olgu maavanema juhtimisel töötav maakonnavalitsus, mis sugune moodustatakse alustel, ja korras, mis küllaldaselt kindlustavad maakonnaomavalitsuse töö otstarbekohase, asjatundliku ja erapooletu juhtimise.

8. Maakonnavalitsuse ehituses tulevad ühendada kollegiaalsuse ja monokraatsuse (ainuisikuvalitsemise) põhimõtted.

9. Maavanemale tulevad anda suuremad võimupiirid, pannes tema peale maakonna valitsuse üldise juhi kohused ja vastutuse.

10. Maakonnavolikogu ja -valitsuse liikmed peavad olema vähemalt 25. a. ja maavanem vähemalt 30. a. vana.

11. Maavanemalt ja maakonnavalitsuse liikmetelt tuleb nõuda küllaldaselt ameti- oskuse staaši.

12. Maakonnavalitsuse liikmete arv, kaasaarvatud ka maavanem, ei või tõusta üle kolme. Tuleb anda võimalus ka ühe- liikmelise maavalitsuse moodustamiseks.

13. Maakonna- ja vallavolikogude liikmete valimise kord tuleks nõnda kindlaks määrata, et valijal oleks võimalik valida üksikuid isikuid.

B. Vallaomavalitsuste korraldusest.

14. Vallavolikogude ja vallavalitsuste volitused tulevad pikendada, kuni on vastuvõetud ja maksmapandud vallaomavalitsuse seadus ja uus vallavolikogude valimise seadus.

15. Vallaomavalitsus, kui kodanikele kõige lähemal seisev riigivalitsemise aparadi asutus, peab kujunema tugevaks ja elujõuliseks omavalitsuseks. Selleks tuleb tuntavalt suurendada vallaomavalitsuse organite — vallavolikogu ja vallavalitsuse võimupiire. Kõik valitsemise ülesanded, mis valla piirkonnas kohaliku rahva huvides täidetavad, tulevad anda vallaomavalitsuse võimkonda.

Vastavalt ülesannete hulgale tuleb vallaomavalitsusele kindlustada ka uusi tulusid.

16. Vallamaksude valitsemisel tuleb kindlustada vallaomavalitsustele täielik iseseisvus.

17. Valla ametkonna, kaasaarvatud ka kooliõpetajad, valimiseks ja vallandamiseks tuleb anda vallaomavalitsuse organitele täielik iseseisvus.

18. Kõik kitsendused valla ametkonna palga määramisel tulevad kaotada.

19. Vallaomavalitsuse organite konstruktsioon tuleb jätta üldjoontes seniseks. Vallavanema võimupiirid ja ülesanded tulevad laiendada, pannes tema peale vallavalitsuse üldise juhi ülesanded ja vastutuse.

20. Vallaomavalitsuse üksus peaks olema vähemalt nii suur, et ta suudaks lahedalt täita tema peale pandud ülesandeid.

Vallad, mis koosnevad mitmest lahusasuvast osast, ehk kiiluna tungivad üksteise sisse, tulevad ümberkorraldada. Uued valdade keskkohad tulevad viia rahva eluliste tarviduste keskkohadesse.

21. Vähemate valdade likvideerimisel tuleb peale geograafilise asendi ja rahva arvu arvestada veel muude teguritega, nagu vallaomavalitsuse kindel ja eeskujulik majanduslik seisukord, pikema aja kestel püsida võivate kapitalhoonete olemasolu, elanikkonna jõukusest olenev küllaldane valla tulu jne., missuguste tegurite olemasolu pakub küllaldaselt tagatise, et vallaomavalitsus võiks olla elujõuline.

22. Vallakohtud tulevad maaomavalitsuste liidu poolt koostatud ning kohtu- ja siseministeriumile esitatud alustel peatselt uuesti sisse seada.

23. Kohalikkude politseiametnikkude kohalemääramisel tuleb küsida vastavate vallaomavalitsuste seisukohad, ühtlasi tuleb anda vallavalitsustele õigus panna politseiametnikkudele vallaomavalitsuse seisukohalt tarvilikke ülesandeid.

C. Maakonna- ja vallaomavalitsuste majanduslikust seisukorrast.

24. Maksmapanna omavalitsuste maksuseadus, milline korraldaks omavalitsuste tulud maksudest määral, et omavalitsused ei vajaks riigi dotatsioone.

25. Omavalitsustel uute ülesannete ja kohustuste pealepanemisel peaks olema kindlustatud ka vastavad tuluallikad nende ülesannete ja kohustuste täitmiseks.

26. Majanduslikult raskesse seisukorda sattunud omavalitsustele tuleb vastutulla nende võlgade tasumises kas nende osalise saneerimise, või võlgade moratoriumi ja maksutingimuste kergendamise teel.

27. Võimaldada omavalitsustele abinõusid tulude ja eriti maksude õigeaegsaks kättesaamiseks, selleks ettevõttes seadustes vastavaid muudatusi; eriti aga selles juures silmaspidades maksude kättesaamist perepogadelt ja -tütardelt ning ajutiselt töötajatelt ja varanduseta isikutelt.

28. Seaduses ettenähtud riigi poolt omavalitsustele antavad toetused ja maksuosad ja muud summad tulevad õigel ajal ja täies summas välja maksta; eriti tuleb nõuda, et saamata jäänud viinatšekide asemaks ja trahteriärde lisamaks

varemata aastate eest täies ulatuses omavalitsustele väljamaksetaks.

29. Seadusandlikul teel vähendada omavalitsuste kulusi ebaproduktiivsetel aladel, eriti aga hoolekande alal ja hoolekandelise abistamise liig lai ja omavalitsustele ülejõukäiv korraldus piirata.

30. Koolimajade ehitusfondi seaduse muutmise ja täiendamise seadus riigikogu poolt kiirelt vastu võtta ja sellega koolimajade ehitusvõla %-ti tuntavalt alandada ja võla tasumise tingimusi kergendada.

31. Maksude sissenõudmise lisarahad tulevad kaotada.

Lõpptulemusi.

Maaomavalitsustegelaste kongressist on möödunud juba üle kuu. Sellel ajavahemikul on muutunud paljugi ja on olukorrad ning hinnangud kujunenud mõnes suhtes teistsuguseks.

Kõigepealt tuleb muidugi äramärkida möödunud rahvahääletust, kus n. n. „vabadussõjalaste“ põhiseaduse muutmise eelnõu suure häälteenamusega läbi läks. Selle tagajärjed on õige kaugeleulatavad ja mitte ainult üldriigivalitsemise ja poliitilisest seisukohast vaadatuna, vaid selle tagajärjed puudutavad ka oluliselt omavalitsusi, eriti aga maakonnaomavalitsusi. Uue põhiseaduse § 75 määrab, et „kohal teostavad riigivõimu valla-, linna- ja aleviomavalitsused niivõrt, kui ei ole loodud eriasutusi“. Vanas põhiseaduses oli jäetud omavalitsuste liigitus lahtiseks, kuna see uues on piiritletud. Põhiseaduse § 75 redaktsiooni kohaselt ei saaks sellega maakonnaomavalitsused, kui niisugused, omavalitsusasutistena enam funktsioneerida meie halduskorralduses, kuna omavalitsuste liigid on ettenähtud ja nimelt — valla-, linna- ja aleviomavalitsused. Iseenesest ei ole sellise liigituse kindlaksmääramine põhiseaduses mitte otstarbekohane ja elu arendes võib tuua ülesamatuid raskusi. Näiteks, võib olla tekib tu-

levikus tarvidus kaotada Läti eeskujul alevid ja muuta nad linnadeks, või jälle luua palju kõneldud kihelkonnaomavalitsused. Kuid põhiseadus otseselt takistab seda. Jääb ainus tee üle — kõiki neid asutusi kujundada eriasutustena, milliste kohta uus põhiseadus ei sea mingisuguseid norme ja millised võivad olla korraldatud täiesti vabalt.

Ka maakonnaomavalitsuste ümberkorraldades tulevad need paratamatult asendada eriasutustega (juhul muidugi kui leitakse, et nad uue põhiseaduse järele ei saa funktsioneerida enam omavalitsusasutustena) nagu see oli ettenähtud ka eelmise valitsuse kavas ja ka mõningates varemates projektides. Kuid eelmise valitsuse kava kohaselt olid aga need eriasutused puhtakujulised riigiasutused kohapeal ühes nende alluvusega otseselt keskkohtale ja puhtakujuliste riigiametnikega. Nimetatud kava ei leidnud heakskiitmist aga ei avaliku arvamise, poliitiliste tegelaste ega ka omavalitsustegelaste ja asjatundjate peres. Maaomavalitsustegelaste kongress ütles selle kohta ka oma eitava sõna ja juhtis tähelepanu sellele, et maakonnaomavalitsuste ümberkorraldamise juures tuleb arvestada ka maa huvidega

ja jätta võimalus kohalikul rahval ütelda sõna kohalikus valitsemises.

Kuigi kongressi otsustest nähtub, et sooviti maakonnaomavalitsuste ümberkorraldamise juures jääda kindlaks omavalitsuse põhimõtte juure ja kui nüüd peaks leitama, et see oleks vastolus uue põhiseaduse mõttega (mis on aga vaieldav), siis peaks vähemalt selle reformi juures arvestama tõsiasjaga, et sellega ei saaks kärbitud maarahva õigused ja huvid ja et maarahval jääks sõna kaasaraäkida ka ümberkorraldatud asutuste juures. Ühesõnaga maakonnaomavalitsuste asemele tulevatele eriasutustele tuleb külge pookida võimalikult kõik need hüved ja vourused, mis on omavalitsusel. Kuna põhiseadus ei defineeri omavalitsuse mõistet ja ainult üks §, nimelt § 76 märgib, et omavalitsuste esinduskogud peavad valitud olema üldise, ühetaolise, salajase ja otse valimise teel proportsionaalsuse põhimõtte alusel, siis on täiesti võimalik kujundada uued eriasutused omavalitsuse iseloomuga, kujundades aga esinduskogud uutel alustel, kas või vallavanemate kogu näol. Ja sellega oleks küsimus lahendatud ilma, et oleks kokkupõrgatud põhiseaduse normidega. Sellejuures tuleb aga pidada silmas ka otstarbekohasust, kulude kokkuvõidu ja võimalikult suuremat kontakti nende eriasutuste ja valdade vahel. Ja neid kõiki oleks sellel teel võimalik saavutada.

Kuigi olud on muutunud, jäävad omavalitsustegelaste kongressi otsused oma üldkujus siiski püsima ja võivad olla alustaladeks tulevase maakonna- ja vallaomavalitsuse ümberkujundamise juures. Nende otsustega peab arvestatama kui otsustega, mis on tehtud maaomavalitsustege-

laste parema äratundmise järele ja isikute poolt, kes asjaga peaks olema kõige rohkem kursis. Ja nende otsustega tuleb arvestada ka nendel, kes seni seisnud maaomavalitsuste vastaste ridades, kui nendel ehk kunagi peaks võimalus olema reformi asjas kaasaraäkida. Vastasel korral saab maa oma õiguste eest ka üksmeelselt ja täie jõuga välja astuma! Mis puutub reformi endasse, siis ei saa nähtavasti praegune valitsus kui üleminekuaja töökabinet seda teostada ja see jääks juba uue Riigikogu hooleks. Sellega oleneb see õieti rahvast, kui kõrge-
mast suveräänsest võimust, keda ta valib sinna ja keda oma esimeseks kodanikuks Riigivanemaks, kes siis võiks teostada tulevasi ümberkorraldusi ja valitsemist.

Kongressi otsused puudutavad tähtsal määral ka valdade küsimusi, nõnda vallaomavalitsuste elujõulisemaks muutmist, nende suuremate õiguste andmist ja tulude suurendamist. Ja tulevase vallaomavalitsuse korraldamise seaduse väljatöötamisel tuleb nende seisukohtadega ka arvestada. Paratamatult ollakse siiski kord sunnitud võtma käsitusele valdade ümberkorraldamise ja nende õiguste ja tulude suurendamise küsimuse. See peaks sündima juba ühel ajal maakonnaomavalitsuste reformiga.

Omavalitsuste majandusliku seisukorda puutuvad otsused puudutavad valusat majanduselu küsimust ja siin tuleb tahtmatult omavalitsuste huvides midagi ära teha, kui ei taheta, et omavalitsused kokkuvarisemisele oleks pühendatud.

Annaks jumal, et kõigis nendes suurtes ja tähtsates küsimustes jatkuks küllaldaselt tarkust ja selgenägelikkust meie tulevastel riigielu korraldajatel.

Tähelepanu!

ILMUS

eriväljaandena

Maaomavalitsustegelaste kongress

1. ja 2. oktoobril 1933. a., Tallinnas.

Sisus: Referaadid K. PÄTS'ult, prof. J. ULUOTS'alt, Riigikohtu esimehelt K. PARTS'ilt ja teistelt.

Raamat sisaldab väärtusliku materjali omavalitsuste reformist, ja annab põhjaliku ülevaate ja kokkuvõtte meil nii põlevalt päevakorral olevast maavalitsuste ja vallaomavalitsuste ümberkorralduse ja muudest omavalitsuste ellu puutuvatest küsimustest.

See raamat ei tohiks puududa ühegi omavalitsustegelase, politikategelase, teadlase ega ka kõigi teiste laualt, kes on huvitatud omavalitsuste küsimustest.

Hind 1 Kroon.

Tellimise aadress: Tallinn, Eesti maaomavalitsuste liit, Suur Roosikrantsi 12.